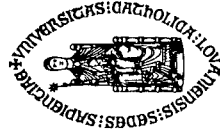

Katholieke
Universiteit
Leuven

Hoger Instituut voor de
Arbeid
E. Van Evenstraat 2e
B-3000 Leuven

STEUNPUNT WAV
E. Van Evenstraat 2B
B-3000 Leuven

DE ONTWIKKELING VAN DE DIENSTVERLENING IN DE DIRECTE OMGEVING IN VLAANDEREN

Lien Callebert

Projectleiding:

Prof. dr. Jozef Pacolet
Carine Van de Voorde

Onderzoek in opdracht van
de Europese Commissie en de Koning Boudewijnstichting

- Leuven 1995 -

CIP Koninklijke Bibliotheek Albert I

Callebert, Lien

De ontwikkeling van de dienstverlening in de directe omgeving in Vlaanderen /
Lien Callebert, Projectleiding: Prof. dr. Jozef Pacolet, Carine Van de Voorde. - Leuven:
Katholieke Universiteit Leuven. Hoger Instituut voor de Arbeid, 1995, 184 p.

ISBN 90-5550-056-9.
D/1995/4718/26.

Copyright (1995)

Hoger Instituut voor de Arbeid
E. Van Evenstraat 2E 3000 Leuven

Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvuldigd en/of openbaar gemaakt door
middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other
means, without permission in writing from the publisher.

Inhoud

Lijst van afkortingen	ix
Synthese	xi
Voorwoord	xix
Inleiding	1
Hoofdstuk 1 / Omgevingsfactoren	5
1. Demografische veranderingen	5
1.1 Vergrijzing en ontgroening van de bevolking	5
1.2 Bevolkingsvooruitzichten	6
1.3 Specifieke karakteristieken van de demografische ontwikkeling	7
1.3.1 Hoogbejaarden	7
1.3.2 Vrouwen	8
2. Gezinsstructuur	8
3. Tijdsbestedingspatroon van de Vlaamse gezinnen	9
4. Consumptiepatroon van de Vlaamse gezinnen	11
5. Beschrijving van het systeem voor sociale bescherming	13
6. Het overheidstekort (federale overheid)	15

Hoofdstuk 2 / Werkgelegenheid en werkgelegenheidsbeleid : een zoektocht naar jobcreatie	17
1. Tewerkstelling naar sector, geslacht en arbeidsregime	17
1.1 Inleiding	17
1.2 Sectorale trends in de tewerkstelling 1982-1992	18
2. Tendensen en ontwikkelingen op het vlak van tewerkstelling	22
2.1 De werkloosheidsproblematiek in Vlaanderen	22
2.2 Zwartwerk	23
2.3 Het Globaal Plan	23
2.4 Enkele maatregelen ter bevordering van de werkgelegenheid	24
Bijlage bij hoofdstuk 2	30
Hoofdstuk 3 / Inventaris van de dienstverlening in de directe omgeving	49
1. Diensten voor bejaarden	49
1.1 Voorstelling van de aangeboden diensten	49
1.1.1 De residentiële voorzieningen	49
1.1.2 De thuiszorgdiensten	50
1.2 Kerngegevens	51
1.2.1 De residentiële voorzieningen	51
1.2.2 De thuiszorgdiensten	52
1.3 Omgevingsfactoren	55
1.3.1 Residentiële voorzieningen	55
1.3.2 De thuiszorgdiensten	56
1.4 Financiering	57
1.4.1 De residentiële voorzieningen	58
1.4.2 De thuiszorgdiensten	59
1.5 Structuur	61
1.5.1 De residentiële voorzieningen	61
1.5.2 De thuiszorgdiensten	61
1.6 Ontwikkelingsniveau	62
1.6.1 De residentiële voorzieningen	62
1.6.2 De thuiszorgdiensten	62
1.7 Besluit	63
2. Diensten voor gezinnen	71
2.1 Kinderopvang	71
2.1.1 Voorstelling van de diensten	71
2.1.2 Kerngegevens	72
2.1.3 Omgevingsfactoren	75
2.1.4 Financiering	76

2.1.5 Ontwikkelingsniveau	77
2.2 Huishoudelijke hulp	78
2.2.1 Kerngegevens	79
2.2.2 Omgevingsfactoren	79
2.2.3 Structuur	80
2.2.4 Ontwikkelingsniveau	80
2.3 Gezins- en bejaardenhulp (GBH)	80
2.4 De verkoop op afstand	80
2.4.1 Kenmerken	80
2.4.2 Voor- en nadelen voor de klant van traditioneel winkelen respectievelijk thuiswinkelen	81
2.4.3 Kerngegevens	82
2.4.4 Vooruitzichten	83
2.4.5 Opmerking	83
2.5 Besluit	84
3. Andere semi-collectieve diensten	91
3.1 Jeugdwerk	91
3.1.1 Wat is jeugdwerk ?	91
3.1.2 Poging tot indeling van het diverse aanbod van diensten voor de jeugd	91
3.1.3 Kerngegevens	96
3.1.4 Omgevingsfactoren	100
3.1.5 Financiering	101
3.1.6 Structuren	102
3.1.7 Rol van de nationale en lokale overheid	103
3.1.8 Ontwikkelingsniveau	104
3.1.9 Besluit	106
3.2 De beveiligingssector in België	106
3.2.1 Structuur	106
3.2.2 Evolutie	106
3.2.3 Voorbeelden van initiatieven	108
3.2.4 Criminaliteitsanalyse op stedelijk niveau	108
3.3 Besluit	109
Hoofdstuk 4 / De ontwikkeling van de dienstverlening in de directe omgeving	117
1. Diensten voor bejaarden	117
1.1 Voorstelling van de diensten in experimenteel stadium	117
1.1.1 Gezinsopvangdienst	117
1.1.2 Het beschermd zelfstandig wonen	118
1.1.3 Bejaardenoppasdiensten	118

1.1.4 Samenwerkingsverbanden	119
1.2 Intensiteit van de vernieuwing	119
1.3 Steun aan de ontwikkeling	120
1.4 Remmen aan de ontwikkeling	121
1.5 Rol van de acteurs in de ontwikkeling	122
1.6 Impact van de ontwikkeling van de diensten op de tewerkstelling en het vrijwilligerswerk	122
1.7 Voorstelling van de overzichtstabellen	122
2. Diensten aan gezinnen	131
2.1 Kinderopvang	131
2.2 Buitenschoolse opvang	131
2.3 Huishoudelijke hulp via PWA	132
2.4 Verkoop op afstand en leveren aan huis van bereide gerechten	132
3. Andere semi-collectieve diensten	137
3.1 Speelpleinwerk	137
3.2 Jeugddiensten	137
3.3 Beveiliging	137
4. Besluit	141

Hoofdstuk 5 / Conclusies en aanbevelingen 143

1. De tewerkstelling in de sector van de persoonsgebonden diensten	143
2. De behoeften en het bestaande aanbod op de markt van de dienstverlening in de directe omgeving	144
2.1 Diensten voor bejaarden	144
2.2 Diensten aan gezinnen	146
2.2.1 Kinderopvang	146
2.2.2 Huishoudelijke hulp	147
2.2.3 Verkoop op afstand	148
2.3 Andere (semi-collectieve) diensten	148
2.3.1 Jeugdwerk	148
2.3.2 Veiligheid	148
3. Wat is het potentieel en waardoor wordt het bepaald ?	149
4. Waarom realiseert dit potentieel zich niet ?	151
5. Waarom voldoet de bestaande situatie niet ?	151
6. Welke maatregelen moeten worden genomen op nationaal en lokaal vlak om een deel van die vraag te solvabiliseren ?	152

6.1 Nieuwe diensten ontwikkelen	153
6.2 Bestaande diensten verder ontwikkelen	153
6.3 Informele arbeid omvormen tot formele arbeid	153
6.4 Herverdeling van de arbeid	153
7. Mogelijke maatregelen om deze ontwikkelingen te financieren	155
7.1 Plaatselijke Werkgelegenheidsagentschappen (PWA)	155
7.2 Inkomsten heroriënteren : dienstencheques	156
7.3 Belastingdruk verlagen om de informele arbeid te ontmoedigen	157
7.4 Privé ondernemingen en initiatieven stimuleren en subsidiëren	157
8. Besluit	158

Bibliografie**159**

Rapporten opgesteld binnen het project**163**

Lijst van afkortingen

BFMW	Bijzonder Fonds voor Maatschappelijk Welzijn
BTK	Bijzonder tijdelijk kader
CBGS	Centrum voor bevolkings- en gezinsstudien
DAC	Derde Arbeidscircuit
FTE	full-time equivalenten
GESCO	Gesubsidieerde contractuelen
IBF	Interdepartementaal begrotingsfonds
K&G	Kind en Gezin
NIS	Nationaal Instituut voor de Statistiek
MTA	Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid
OCMW	Openbaar centrum voor maatschappelijk werk
PWA	Plaatselijke Werkgelegenheids Agentschappen
RIZIV	Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
RVT	Rust- en verzorgingstehuis
TWW	Tewerkgestelde werklozen
UVW	uitkeringsgerechtigde werklozen
VDAB	Vlaamse dienst voor arbeidsbemiddeling en beroepsopleiding
VZW	vereniging zonder winstoogmerk

Synthese

1. Definitie

Dienstverlening in de directe omgeving omvat diensten die tot doel hebben aan individuele behoeften te voldoen, om aldus het dagelijkse leven gemakkelijker te maken en het mogelijk te maken een reeks persoonlijke en familiale problemen te regelen. Belangrijk voor die diensten is dat de nabijheid van de begunstigde en de dienstverlener vereist is. Met de ontwikkeling van deze diensten wil men inspelen op behoeften waaraan vaak niet wordt voldaan. Er bestaan immers nog heel wat behoeften waarin vandaag (nog) niet wordt voorzien. Die behoeften zijn het gevolg van een aantal demografische en socio-economische veranderingen. De vergrijzing van de bevolking, verschuiving van leefgewoontes, veranderde gezinsstructuren zoals b.v. de toename van de éénondergezinnen en een verhoogde arbeidsparticipatie van de vrouw creëren nieuwe en uiteenlopende behoeften.

We merken dat deze diagnose correct is, dat er inderdaad aan heel wat behoeften niet wordt voldaan. De redenen zijn divers: ten eerste is het mogelijk dat deze nieuwe diensten nog niet (voldoende) ontwikkeld zijn of dat het bestaande aanbod onvoldoende gestructureerd is of te duur uitvalt. Er zijn namelijk een aantal hinderpalen voor de ontwikkeling van die diensten, zowel aan de aanbod- als aan de vraagzijde. De hoge (arbeids-) kosten blokkeren de ontwikkeling van de vraag, terwijl anderzijds dergelijke dienstverlenende activiteiten dikwijls als minderwaardige arbeid beschouwd worden. Tenslotte vinden een aantal behoeften bijna uitsluitend een aanbod in het informele circuit (bijvoorbeeld voor huishoudelijke hulp).

2. Een reëel bestaande sector

Voor een belangrijk deel van de diensten in de directe omgeving bestaat er reeds een reëel aanbod in de sector van de (semi-) collectieve diensten. Namelijk de diensten voor bejaarden, kinderopvang en diensten voor de jeugd zijn activiteiten die in de categorie van de sociale diensten thuishoren. Deze diensten worden meestal gesubsidieerd door de overheid en worden daar in hun ontwikkeling ook

grotendeels door bepaald. De nieuwe behoeften die hier ontstaan zijn vooral geconditioneerd door demografische factoren en een aantal socio-economische factoren. Nieuwe jobs kunnen hier dan ook worden gecreëerd. Voor deze bestaande diensten wordt de ontwikkeling vaak geremd om budgettaire redenen, of soms door de ongestructureerdheid van het aanbod en de ongekendheid van het aanbod bij de consument.

Tabel 1. Exemplarisch overzicht van de omvang en de tewerkstelling in de bestaande diensten in Vlaanderen

Diensten	Omvang	Bestaande werkgelegenheid (1)	Potentiële groei (2)
Diensten voor bejaarden	± 71 000 plaatsen in residentiële voorzieningen ± 1 050 voorzieningen voor thuiszorg-diensten (3)	± 30 500	10% = 3 050
Kinderopvang voor kinderen van 3 maand tot 3 jaar	± 41 000 plaatsen voor ± 72 500 kinderen + het informele circuit van de groot-ouders en andere leden van de familie ± 300 000 kinderen kunnen worden opgevangen	± 7 500	20% = 1 500
3 jaar tot 12 jaar			
Jeugddiensten	± 5 000 organisaties voor ± 550 000 kinderen (4)	± 1 400	zwak positief
Huishoudelijke hulp (5)	in ± 320 000 gezinnen (2)	± 68 500 (6)	formaliseren

(1) onderschatting door gebrek aan gegevens

(2) schatting

(3) dagverzorgings- en dienstencentra, geriatrisch dagziekenhuis, kortverblijf en nachtopvang in het ziekenhuis, gezins- en bejaardenhulp, klusjesdiensten, poetsdiensten en maaltijden aan huis

(4) dubbeltekening mogelijk, omdat verscheidene kinderen op verschillende organisaties beroep doen vooraf informeel

(5) schatting in voltijdse jobs

Voor andere diensten zoals de huishoudelijke hulp, zit het aanbod vastgeroest in het informele circuit en wordt er geen voldoende alternatief aanbod ontwikkeld in het formele circuit. Er is wel een aanbod van huishoudelijke hulp in het formele circuit voor specifieke bevolkingsgroepen, zoals voor bejaarden en gezinnen in moeilijkheden (b.v. de gezins- en bejaardenhulp en de poetsdienst). Het ontwikkelen van een ander aanbod in het formele circuit wordt afgeremd door de moeilijkheid te concurreren met de prijs van het informele circuit. Het 'witwassen' van dit zwart werk zou echter een aanzienlijk aantal jobs doen ontstaan.

Andere nieuwe diensten worden niet voldoende ontwikkeld, omdat of de vraag zich niet reveleert, of het te duur uitvalt om een aanbod te creëren zonder financiële hulp.

3. Een potentieel aan behoeften

We merken dat door de verandering in de persoonlijke behoeften er in verschillende diensten een ontwikkeling mogelijk is. Hierna volgen enkele pistes waarvoor we dit potentieel kunnen bepalen.

Ten eerste zijn er de vraagindicatoren. Door de demografische en sociale evolutie stijgt de vraag naar bepaalde diensten. Dit komt tot uiting in enquêtes waar gepeild wordt naar de behoeften van de personen voor bepaalde diensten. Zo is er bijvoorbeeld de enquête van Kind en Gezin waar de stijgende vraag naar kinderopvang duidelijk wordt. Ook de budgetenquête en de tijdsbudgetenquête tonen een potentieel aan voor persoonlijke diensten, zoals het tijdgebrek in gezinnen waar beide partners werken, de toenemende vraag naar vrije-tijd en de relatieve lagere consumptie van huishoudelijke hulp bij de lage inkomensgroepen.

Deze stijgende vraag komt ook tot uiting in de onbevredigde behoefte voor bepaalde diensten. Men merkt dat het bestaande aanbod van bepaalde diensten onvoldoende is, door de lange wachtlijsten in bepaalde diensten zoals voor de kinderopvang en bepaalde diensten voor bejaarden.

We zien ook een potentieel in het bestaande aanbod dat expansiemogelijkheden kent. Deze ontwikkeling moet zich kunnen realiseren. Daarvoor moeten bepaalde limieten (v.b. van budgettaire aard) die men aan de ontwikkeling stelt weggewerkt worden. Het grote probleem hier is de solvabiliteit van zowel de vraag als de diensten.

De omvang van de informele sector toont ook aan dat er een potentieel is. Deze informele sector is voor bepaalde diensten, voornamelijk huishoudelijke hulp, enorm uitgebreid en is de voornaamste manier waarop huishoudelijke hulp wordt aangeboden en gevraagd. De omvang van deze sector toont een groot potentieel, indien deze sector zou vervangen kunnen worden door een formeel alternatief. Het is duidelijk dat het potentieel in deze sector moet worden geformaliseerd, zodat de informele sector onder druk komt te staan.

Het potentieel in diverse sectoren is bijgevolg aanwezig, maar komt niet tot stand. Hierna volgen enkele mogelijke redenen waarom dit potentieel zich niet realiseert.

- Misschien is de mogelijkheid tot arbeidscreatie door de ontwikkeling van de diensten in de directe omgeving overschat. De huidige stijging van de tewerkstelling in bepaalde van deze diensten zou zich wel kunnen voortzetten aan hetzelfde ritme.

- De werknemers willen een volwaardig statuut. Als het arbeidsaanbod jobs aanbiedt met een precair statuut, zoals in de PWA's¹, dan is het voordeel voor de werknemer om zo'n job aan te nemen ver te zoeken. Als men geen voldoende voordelen ontwaart in het werken t.o.v. niet werken, zullen velen dit laatste verkiezen.
- Het potentieel bevindt zich voor een groot deel in de informele economie. De werknemer wil niet uit het informeel circuit stappen. In het formele circuit verkiezen velen anders een aantal voordelen en uitkeringen, zoals een werkloosheids- of invaliditeitsuitkering, recht op een sociale woning, studiebeurs voor kinderen of een bestaansminimum. Daarnaast zou een tewerkstelling in het formele circuit een merkbaar lager inkomen geven dan in het informele circuit, door de sociale zekerheidsbijdragen en de belasting op het inkomen.
- Het aanbod blijft in gebreke door een gebrek aan organisatie en structurering, zoals bijvoorbeeld in de buitenschoolse opvang, of door een gebrek aan subsidiëring of door een restrictieve reglementering.

4. Een potentieel aan beleidsmaatregelen

Verschillende wegen kunnen bewandeld worden om het potentieel aan tewerkstelling in de sector van dienstverlening in de directe omgeving naar buiten te brengen. We zijn er echter van overtuigd dat geen van deze maatregelen op zichzelf voldoende zal zijn en dat een combinatie van deze systemen met andere maatregelen zal moeten worden overwogen.

Een eerste beleidspiste is *de ontwikkeling van nieuwe diensten*. De actieven gaan meer vrije tijd winnen door deze diensten te kopen, terwijl zij hun professionele tijd behouden. Hun informele tijd in huishoudelijk werk wordt omgezet in formele tijd, gepresteerd in nieuwe diensten. De nieuwe diensten zullen zich vooral richten tot de laagproductieve en arbeidsintensieve dienstensector, een sector die beantwoordt aan een groot deel van de kwalificaties van de werkloze bevolking.

Het is vooral belangrijk om de *bestaande diensten verder uit te bouwen en te ontwikkelen*. Naast de nieuwe diensten moet de solvabilisering van de vraag naar de bestaande diensten verder gezet worden. Verschillende bestaande diensten hebben een ontwikkelingspotentieel dat alleen door verdere (overheids-)financiering en promotie kan gerealiseerd worden. Het pleidooi voor diensten in de directe omgeving is dan ook in grote mate een pleidooi voor de collectieve (gesubsidieerde) sectoren, de verdere uitbouw van de 'non-profit'.

Een derde mogelijke maatregel is *de vraag naar informele arbeid ontmoedigen en formele arbeid in de plaats stellen*. Vooral het informeel circuit in de huishoudelijke hulp moet worden geformaliseerd. Dergelijke formalisering veronderstelt echter ook een strenge controle (op fiscale en sociale fraude).

---

¹ Plaatselijke Werkgelegenheidsagentschappen.

Een vierde optie is de 'groei en verdelingstrategie', via *arbeidsduurvermindering en herverdeling van werk*. Enerzijds verwerven actieven meer vrije tijd om aan zichzelf diensten te kunnen verstrekken, en de niet-actieven kunnen worden ingeschakeld om de vrijgekomen arbeidsplaatsen op te vullen. Anderzijds kan men het uitbesteden van diensten, die men vroeger zelf deed, ook zien als een vorm van herverdeling van arbeid.

De grootste moeilijkheid in de ontwikkeling van de diensten is de financiering. Publieke stimulansen zijn in veel gevallen nochtans essentieel. Hoe kunnen we een gelijke kwaliteit van diensten garanderen aan iedereen en de welvaartsstaat haar rol laten vervullen, terwijl het voor iedereen financieel draagbaar moet blijven? Een aantal oplossingen die naar voor worden geschoven hebben het nadeel dat zij ofwel meer belastingen impliceren, ofwel budgettair neutraal blijven, zodat zij geen bijkomende oplossing bieden voor het probleem van de overheidsfinanciën. Voor een aantal andere systemen bestaat het risico dat de financieringsproblemen zich op termijn gaan stellen (bijvoorbeeld verlaagde RSZ stelt een probleem als de betrokkenen later hun sociale zekerheidsrechten gaan opeisen). Bovendien moet bij het gunnen van fiscale aftrekmogelijkheden een pervers regressief herverdelend effect vermeden worden, want te vaak genieten enkel de hoge inkomens daarvan. Deze verlaging van de fiscale en parafiscale druk mag bovendien de betaalbaarheid van de openbare sector en de toekomstige sociale zekerheid niet in het gedrang brengen. Telkens moeten nieuwe bestedingen van overheidsgelden (naar activiteiten en doelgroep) afgewogen worden met andere prioritaire bestedingen.

Volgende maatregelen kunnen worden genomen om de ontwikkeling van de sector te stimuleren:

- *Plaatselijke Werkgelegenheidsagentschappen (PWA)*. Men stimuleert hier de vraag door een lage kostprijs en fiscale voordelen te voorzien. De PWA's vertrekken van een aantal goede uitgangspunten, zoals de betaalbaarheid van de diensten vrijwaren, voorzien in de structurering van het aanbod en het beantwoorden van de reële behoeften. Toch is er ook kritiek, o.m. op de situatie en het statuut van de werknemer. De PWA's bieden echter de mogelijkheid om hierover een breder maatschappelijk debat op gang te brengen.
- *De dienstencheques*. Een maatschappelijk debat komt effectief op gang rond de dienstencheque. Men kan de dienstencheque vrijwillig voorzien, zoals de PWA-cheque. Als men echter overgaat tot het verplicht maken van de dienstencheque, door bijvoorbeeld een deel van het loon in dienstencheques uit te betalen of loonsverhoging op die manier door te voeren, dan wordt een deel van het inkomen op voorhand toegewezen, waardoor men de vraag kan stimuleren.
- Het probleem hier is de betaalbaarheid van dit systeem. In het model uitwerkt door de werkgroep van de dienstencheque wordt een deel van de kost

teruggewonnen door een daling van de werkloosheidsuitkeringen. We merken echter dat een groot deel van de jobcreatie niet uit het werkcencircuit komt (slechts 1/5 van de vrouwen die werken als huishoudelijke hulp heeft een werkloosheidsuitkering) waardoor deze recuperatie van de kosten in vraag wordt gesteld. Want zelfs met een neutraal effect op het begrotingssaldo van de overheid, worden de overheidsmiddelen in een andere richting aangewend dan oorspronkelijk bedoeld en rijst de vraag welke bestedingen hier worden getroffen. Belangrijk is dan de vraag of de overheidsmiddelen in deze richting prioritair moeten worden aangewend. In wezen komt de dienstencheque neer op een herallocatie van consumptie (privé en publiek) en zullen de werkgelegenheidseffecten lager zijn dan doorgaans wordt beweerd. Essentieel is ook de vraag of het zinvol is om een economie te heroriënteren (zeker met expliciete of impliciete subsidie) naar lager productieve activiteiten. De grootste verdienste van de dienstencheque-logica is het benadrukken van de noodzaak arbeid te presteren om welvaart te creëren.

- *Belastingdruk verlagen om de informele arbeid wel en de laagproductieve arbeid niet te ontmoedigen.* De informele arbeid ontmoedigen kan door de fiscale en parafiscale druk te doen afnemen. Een voorwaarde om de informele arbeid te reguleren is dat er een voldoende formeel aanbod gecreëerd wordt, betaalbaar voor de vraag. Omdat het hier vooral om laagproductieve activiteiten gaat, zouden men moeten evolveren naar meer progressieve fiscale en parafiscale bijdragen. Dit maakt jobs toch nog betaalbaar en biedt tevens een fatsoenlijk inkomen aan de werknemers. Op termijn moet de overheid zich echter de vraag stellen of zij de belastingen en sociale bijdragen van deze groepen kan missen.

Besluit

Er bestaan een aantal nieuwe behoeften in de sector van de dienstverlening in de directe omgeving die nog niet worden vervuld en waarin een potentieel aan tewerkstelling zit. De hinderpalen voor de ontwikkeling moeten worden verwijderd door het verder ontwikkelen van de bestaande sectoren en het aanpassen van bepaalde maatregelen.

De verschillende mogelijkheden in de aanbodstructuur moeten worden uitgebreid, in de lijn van de traditie van een pluralisme in het aanbod. Het aanbod moet allereerst bestaan uit de bestaande voorzieningen in het formele circuit, zoals de diensten van de OCMW's en het reguliere private aanbod (al dan niet 'non-profit'). Daarnaast is er het aanbod van de PWA's en de andere werkgelegenheidsmaatregelen, die een voorloper zijn in de 'jobcreatie in de directe omgeving'. Ten slotte kan het aanbod aangevuld worden met nieuwe commerciële diensten. Op die manier ontstaat een diversiteit en complementariteit en kan de vraag een gepast aanbod vinden.

Deze ontwikkelingen in het aanbod gaan gepaard met een aantal maatregelen die meer ingrijpen op de vraag : via informatie en marketing kunnen nieuwe diensten gestimuleerd worden, bestaande diensten moet men blijven financieren en informele huishoudelijke arbeid kan men formaliseren door de belastingdruk te verminderen. Toch illustreert dit ook een zwakte in de vraag : gebrek aan overheidssubsidiëring en een beleid van arbeidsduurvermindering kunnen de vraag naar deze diensten afremmen.

Globaal kan de ontwikkeling van de diensten in de directe omgeving bijdragen tot de oplossing van de tewerkstellingsproblematiek.

Voorwoord

Het Witboek van de Europese Commissie inzake 'Groei, concurrentievermogen, werkgelegenheid' geeft een aantal pistes aan om het probleem van de werkloosheid duurzaam aan te pakken. Het moet duidelijk zijn dat de 'gesel van de werkloosheid' zo omvangrijk is (ruimer dan de officiële werkloosheidscijfers laten vermoeden) dat een veelheid van remedies zal moeten worden aangewend. Een van de remedies die de Europese Commissie aanwijst is de stimulering van persoonlijke dienstverlening, diensten in de directe omgeving (eventueel samen met het gebruik van 'dienstenchques'). Het voorliggend onderzoeksrapport bekijkt, in de context van een Europees en Belgisch opgezette studie, de expansiemogelijkheden van deze diensten in de directe omgeving in Vlaanderen: wat is de huidige vraag en het aanbod; welke remmende en stimulerende factoren kan men onderscheiden; welke zijn de expansiemogelijkheden. De discussie over diensten in de directe omgeving, samen met de discussie over de dienstenchque, biedt de mogelijkheid om een ganse reeks van problemen in de huidige sociaal-economische ordening aan bod te laten komen: veroudering van de bevolking, nieuwe technologieën en nieuwe diensten, het debat over de verzorgingsstaat, de fiscale en para-fiscale druk, veranderingen in de sectorale structuur van de economische activiteiten, informele arbeid, uitbouw van laagproductieve activiteiten enz. Dergelijke eclecticisme kan enkel argwaan oproepen: de diensten in de directe omgeving zijn geen mirakeloplossing voor alle mogelijke problemen. Wel (her)ontdekken wij via dit debat zowel oude als nieuwe behoeften o.m. in bejaardenzorg, jeugdzorg, veiligheid, - vaak van collectieve aard, in de zin van: de overheid moet tussenkomen - nieuwe diensten in thuisbestelling, verkoop op afstand. Vooral ook ontdekken wij een aantal mankementen in het omgevingsklimaat. De uitbouw van deze diensten mag ons dan ook niet afleiden van de meer fundamentele discussies over o.m. de verzorgingsstaat (en ik bedoel hier de noodzaak en betaalbaarheid), de vorm en basis van de fiscale en para-fiscale druk, de arbeidsduurvermindering en herverdeling van arbeid, het zwartwerk.

Dit rapport roept, ondanks de concentratie van de aandacht op het institutioneel detail van de diensten in de directe omgeving, al deze problemen op. Het is de verdienste van Lien Callebert, om dit kluwen aan voorzieningen, gecombineerd met de sociaal-economische context, tot haar recht te laten komen. Ook

Carine Van de Voorde heeft in een eerste fase van dit project hiertoe bijgedragen. Wij danken ook de collega's van het HIVA die delen van dit rapport hebben nagelezen of informatie bezorgden (o.m. Erik Gos, Geert Bogaert, Hilde Lanoye, Rien Van Meensel, Kristien Debrabander). Het secretariaat van het HIVA zorgde voor de gepaste finale vormgeving en verder zorgde het vertaalbureau van Bart Deceuninck voor de vertaling van deelrapporten. Wij danken de opdrachtgevers, de Europese Commissie en de Koning Boudewijnstichting voor de financiële onderzoeksmogelijkheden. Wij hebben ons ook kunnen verheugen in een ideale onderzoeksomgeving. Zo kwam onder de coördinatie van Groupe Ten onder leiding van de heer Rayssac, het Europese onderzoekskader tot stand. De heer Jean-François Lebrun zorgde voor zowel de discussie vanuit de Europese Commissie als de Belgische context van het debat over de dienstencheque en Jacques Defourny en Pascale Delcominnette stonden in voor het parallel onderzoek dat plaats greep in Wallonië. Frieda Lampaert en Françoise Pissart zorgden voor een goede inbedding in de Belgische discussie en politieke interesse. De vele discussiemomenten met bovengenoemden, alsmede met de collega's die een vergelijkbare studie in een aantal andere Europese landen verrichtten, vormen de beste waardering en honorering voor onderzoekswerk, en de blijvende motivering. Vooral het engagement dat elk van dezen doorklonk om de (sociale) dienstverlening voor de bevolking te verbeteren en hierdoor werk te creëren was hartverwarmend. Wij hopen dat deze inspiratie blijft hangen bij de lectuur van dit rapport.

Prof. dr. Jozef Pacolet
Sectorverantwoordelijke Sociaal en Economisch Beleid

Inleiding

In het Witboek van de Europese Commissie omtrent 'Groei, concurrentievermogen en werkgelegenheid' werden nieuwe maatregelen ter bevordering van de werkgelegenheid voorgesteld. Naast het opvoeren van de externe en interne flexibiliteit, een vermindering van de kosten van laaggeschoolde arbeid, het bijbrengen van kennis en vaardigheden tijdens de volledige levensduur, werd ook de bereidheid om in te spelen op nieuwe behoeften, aangemoedigd. Er bestaan immers nog heel wat behoeften waarin vandaag (nog) niet wordt voorzien. Deze behoeften zijn het resultaat van een aantal demografische verschuivingen en socio-economische veranderingen. De vergrijzing van de bevolking, maatschappelijke en culturele gedragswijzigingen, een veranderde gezinsstructuur zoals de toename van het aantal éénundergezinnen, een verhoogde arbeidsparticipatie van de vrouwen, enz. creëren nieuwe en uiteenlopende behoeften.

Deze behoeften situeren zich vaak op het terrein van de persoonsgebonden diensten die het dagelijks leven vergemakkelijken door persoonlijke problemen of problemen binnen het gezin op te lossen of te verminderen (hulp aan huis bij bejaarden, bereiding van maaltijden en huishoudelijk werk bij bejaarden, kinderopvang, beveiliging van woongebouwen, kleine herstellingen, enz.). Er zijn echter hinderpalen voor de ontwikkeling van deze 'sector', zowel aan de vraag- als aan de aanbodzijde. De hoge kosten blokkeren de ontwikkeling van de vraag, terwijl anderzijds dergelijke dienstverlenende activiteiten vaak als minderwaardige arbeid beschouwd worden omwille van hun huishoudelijk en weinig geschoold karakter.

Momenteel wordt de ontwikkeling van deze diensten vaak overgelaten aan het informele circuit of worden ze volledig of gedeeltelijk gesubsidieerd door de overheid. In het Witboek wordt het tewerkstellingseffect van deze diensten voor de

Gemeenschap geraamd op ongeveer 3 miljoen arbeidsplaatsen¹. De mogelijkheden om jobs te creëren hangen in belangrijke mate af van de bestaande dienstverlening en structuren, van de leefwijze en van het belastingmechanisme in iedere lidstaat. Daarom werd aan vijf EG-landen de opdracht gegeven om de ontwikkeling van de dienstverlening in de directe omgeving te onderzoeken: België, Duitsland, Frankrijk, Italië en het Verenigd Koninkrijk. Voor België werd de studie onderverdeeld naar Wallonië en Vlaanderen. Op basis van die studies wordt er een vergelijkend rapport opgemaakt, met aanbevelingen voor EG-richtlijnen naar een strategie om deze 'services de proximité' verder uit te bouwen.

Om de vergelijkbaarheid te optimaliseren werd bij de opstelling van dit rapport een vrij strikte structuur gevolgd, opgelegd in het Europees Onderzoek. In een eerste deel worden de omgevingsfactoren onderzocht. Het gaat om basisgegevens die de particuliere situatie van de dienstverlening in de directe omgeving in elk land bepaalt, zoals demografische verschuivingen, gezinsstructuur, tijdsbesteding en consumptie van het gezin en het sociale zekerheidssysteem van elk land.

Daarna wordt de problematiek rond de werkgelegenheid in België geschetst: de tewerkstellingsevolutie, de werkloosheidsproblematiek, de omvang van zwartwerk, actieve en passieve tewerkstellingsmaatregelen en hun effecten, ...

In het derde deel komt de huidige situatie van de dienstverlening in de directe omgeving aan bod. Met behulp van opgelegde tabellen wordt het aanbod en de vraag van de bestaande diensten onderzocht in hun verschillende facetten: tewerkstelling, kostprijs, omvang, reglementering, vorming, aanbodsorganisatie, financiering, structuur-organisatie, invloed van de lokale en nationale overheid en ontwikkelingsniveau. De dienstverlening in de directe omgeving wordt in drie groepen onderverdeeld om de onderlinge vergelijkbaarheid tussen de landen te vergemakkelijken: diensten aan bejaarden, diensten aan gezinnen en (andere) semi-collectieve diensten. Hierbij werden naast de klassieke diensten ook een aantal innovatieve diensten besproken o.m. de verkoop op afstand, thuisbestelling, bewakings- en veiligheidsdiensten. Deze diensten hebben gemeenschappelijk dat zij aan personen worden verstrekt, doorgaans in de nabije omgeving. Hun doel-publiek en voorwerp van activiteit kan echter zeer uitlopend zijn, zowel wat betreft aard als omvang.

In een voorlaatste punt wordt de ontwikkeling van bepaalde diensten bestudeerd. Waar in het vorige deel voor bepaalde diensten huidige of potentiële ontwikkeling was genoteerd, wordt deze ontwikkeling nader onderzocht, naar onder andere stimulerende en remmende factoren, invloed van de overheden op de

¹ Het gamma van diensten dat voorgesteld wordt in het Witboek is uitgebreider dan de diensten die in de studie worden onderzocht. Naast de dienstverlening in de directe omgeving, wordt er ook tewerkstelling verwacht in het kader van de verbetering van het leefmilieu, milieubescherming en audiovisuele middelen.

ontwikkeling en impact van het ontwikkelingspotentieel op de tewerkstelling en het vrijwilligerswerk.

In het laatste deel worden op basis van die bevindingen, een aantal aanbevelingen weergegeven om de ontwikkelingen in de sector van de dienstverlening in de directe omgeving ten volle te laten ontplooien.

Hoofdstuk 1

Omgevingsfactoren

Om een beter inzicht te hebben in de behoeften die de 'dienstverlening in de directe omgeving' moeten vervullen, geven we in dit deel enige informatie over de demografische en socio-economische verschuivingen die geleid hebben tot deze nieuwe behoeften. Hierbij komen volgende topics aan bod : veroudering van de bevolking, veranderde gezinsstructuur, participatiegraad van de vrouw, tijdsbudget en consumptiepatroon van de gezinnen. Daarnaast beschrijven we het systeem voor sociale bescherming en verwijzen we naar het tekort van de openbare financiën.

1. Demografische veranderingen

1.1 Vergrijzing en ontgroening van de bevolking

De samenstelling van de bevolking naar leeftijd is de laatste decennia grondig gewijzigd, enerzijds door de langere levensverwachting waardoor meer mensen een oudere leeftijd bereiken, anderzijds door de continue daling van het aantal geboorten. Deze veranderingen worden doorgaans aangeduid met de termen 'vergrijzing' en 'ontgroening'.

Een veroudering van de bevolking wijst erop dat het aandeel van de oudere leeftijdsklassen relatief meer is toegenomen dan het aandeel van de andere (jongere) leeftijdscategorieën. Een absolute aangroei van het aantal bejaarden is echter niet voldoende om van een veroudering van de bevolking te kunnen spreken. Immers, bij een toename van de bevolking in zijn totaliteit, is het niet onlogisch dat het absolute aantal ouderen eveneens toeneemt. Wanneer het aandeel jongeren (minder dan 15 jaar) binnen een bevolking afneemt door een voortdurende daling van het geboortencijfer, spreekt men van een ontgroening.

Vlaanderen wordt gekenmerkt door zowel een vergrijzing als een ontgroening van haar bevolking sedert 1961.

Tabel 1.1 Verschuivingen in de bevolkingsstructuur in Vlaanderen, 1961-1991

Leeftijdscategorie	Bevolking (x 1000)		1961-1991 (in %)
	1961	1991	
0-14	1 289	1 036	-19,6
15-59	2 961	3 578	+20,8
60 en 60+	813	1 154	+41,9
Totaal	5 064	5 768	+13,9

Bron : NIS, Dooghe

Tussen de volkstelling van 1961 en 1991 nam de Vlaamse bevolking toe met bijna 14% of met iets meer dan 700 000 mensen. Gedurende dezelfde periode nam het aantal ouderen (gedefinieerd als 60-plussers) toe met 42%. Het aantal jongeren daarentegen kende door een aanhoudende daling van het geboortecijfer een vermindering van bijna 20%. In 1961 behoorde 16% van de totale Vlaamse bevolking tot de leeftijdsgroep van de 60-plussers. In 1991 was dit aandeel gestegen tot 20%. Voor de jongeren deed zich de omgekeerde trend voor : hun aandeel daalde van 25% in 1961 tot 18% in 1991.

Opgesplitst naar geslacht is de stijging van het aandeel bejaarden in belangrijke mate toe te schrijven aan de vrouwen. Hun aantal steeg met 50%, terwijl de mannen 'slechts' een toename van 33% kenden.

Op basis van dit cijfermateriaal kunnen we concluderen dat in Vlaanderen zowel een vergrijzing als een ontgroening van de bevolking heeft opgetreden. De voorstelling van de leeftijdsstructuur door een piramide is achterhaald. Het aantal en aandeel van de jongeren vermindert, terwijl zowel het aantal als het aandeel van de ouderen gestadig toeneemt.

1.2 Bevolkingsvooruitzichten

De hierboven geschetste ontwikkeling heeft op diverse domeinen gevolgen : zowel het economische, politieke, sociale als culturele leven ondervinden een invloed van deze tendenzen. Daarom is het belangrijk om na te gaan of er aanduidingen zijn dat deze tendens zich in de nabije toekomst ook zal verderzetten. Zowel op het vlak van de voorzieningen als wat betreft jobcreatiemogelijkheden is het van uitzonderlijk groot belang om hierop een antwoord te vinden.

De demografische vooruitzichten van het NIS (Nationaal Instituut voor de Statistiek) van het Ministerie van Economische Zaken geven de volgende resultaten voor de periode 1992-2050 ¹.

¹ We hebben de centrale variant genomen omdat die de meest waarschijnlijke ontwikkeling weergeeft.

Tabel 1.2 De bevolking in Vlaanderen in 1991 en de vooruitzichten voor 2000 en 2020 per leeftijdscategorie (in %)

Leeftijdscategorie	1991	2000	2020
0-14	17,9	17,8	16,2
15-19	6,4	5,9	5,4
20-59	55,3	53,9	49,1
60 en 60+	20,4	22,4	29,3
Totaal	100,0	100,0	100,0

Bron : NIS, Bevolkingsvooruitzichten, 1992-2050 en Dooghe

Uit deze gegevens kan worden afgeleid dat het verouderingsproces en de geboortendaling in de komende jaren zullen aanhouden. Het percentage bejaarden (60-plussers) onder de totale bevolking zal na het jaar 2000 gevoelig zijn gestegen (29% in 2020). Het percentage jongeren zal voortdurend dalen (16,2% in 2020). De bevolkingsgroep op actieve leeftijd (tussen 15 en 60 jaar) zal na het jaar 2000 eveneens sterk afnemen. In deze categorie zullen zich ook veranderingen voordoen : er wordt een vergrijzing van deze groep verwacht tengevolge van de toename van de leeftijdsgroep tussen 40 en 60 jaar ten nadele van het percentage actieve jongeren.

1.3 Specifieke karakteristieken van de demografische ontwikkeling

1.3.1 Hoogbejaarden

Tussen nu en het jaar 2020 zal de stijging van het aantal bejaarden niet voor alle leeftijdscategorieën parallel verlopen.

Tabel 1.3 De evolutie van de bevolking ouder dan 60 jaar in Vlaanderen in 1991 en de vooruitzichten voor het jaar 2020 per leeftijdscategorie

Leeftijdscategorie	1991	2020	1991-2020 (in %)
60-64	320 181	435 153	36
65-69	289 053	387 246	34
70-74	176 309	341 388	94
75-79	173 029	247 000	43
80-84	117 622	189 336	61
85 en +	78 046	196 507	152
Totaal	1 154 240	1 796 630	56

Bron : NIS, Bevolkingsvooruitzichten 1992-2050 en Dooghe

Tabel 1.3 toont duidelijk aan dat de bejaarden helemaal geen homogene groep vormen. De vierde-leeftijdsgroep (+85 jaar) stijgt het snelst. Er wordt verwacht dat er tegen het jaar 2020 ongeveer 196 000 mensen van 85 jaar en ouder zullen zijn. Met het oog op de uitwerking van beleidsmaatregelen mag deze tendens niet worden onderschat, gezien het feit dat deze groep mensen van de vierde leeftijd veel meer kans loopt om met gezondheidsproblemen, invaliditeit en afhankelijkheid te worden geconfronteerd.

1.3.2 Vrouwen

Wanneer wij de totale bevolking in Vlaanderen beschouwen, dan is er een evenwicht tussen mannen en vrouwen (49,4% mannen). Dit evenwicht verdwijnt evenwel wanneer we alleen de 60-plussers in aanmerking nemen.

Tabel 1.4 De bevolking ouder dan 60 jaar in Vlaanderen in 1992, het percentage vrouwen per leeftijdsgroep

Leeftijdscategorie	Vrouwen (in %)
60-64	51,7
65-69	63,5
70-74	56,1
75-79	60,4
80-84	65,5
85-89	71,0
90 en +	74,6

Bron : NIS, Demografische statistieken, 1992, nr. 3

Het overschot aan vrouwen neemt geleidelijk toe met de leeftijd. De bejaardenproblematiek, vooral als het gaat om mensen van de vierde leeftijd, betreft dus voornamelijk de vrouwen.

2. Gezinsstructuur

Wanneer we de gegevens van de laatste volkstelling (1991) vergelijken met deze van 1981, zien we belangrijke verschuivingen met betrekking tot de grootte van de huishoudens. De gemiddelde grootte van de huishoudens is sterk aan het dalen, enerzijds door de enorme toename van het aantal alleenstaanden en éénoudergezinnen en anderzijds door de terugloop van het gemiddeld aantal thuiswonende kinderen. In 1981 bedroeg de gemiddelde grootte van de particuliere huishoudens nog 2,7 personen; tien jaar later is dat gedaald tot 2,5. Vooral het aantal alleenstaanden is fel gestegen : van 23,2% in 1981 naar 28,4% in 1991. Het aandeel van de gezinnen met twee personen (meestal twee partners zonder kinderen, maar ook gezinnen met één ouder en één kind) is niet gestegen, maar het aandeel ligt

met 29,6% nog nauwelijks hoger dan dit van de alleenstaanden. Daaruit volgt dat de huishoudens van één of twee personen reeds een meerderheid vormen met 58% van het totale aantal huishoudens en 38% van de totale bevolking.

Tabel 1.5 Verdeling van de private huishoudens volgens type (België)

	Evolutie (in %)		Aandeel (in %)	
	1981-1991		1981	1991
Alleenstaanden	+34,2		23,2	28,4
Éénoudergezinnen	+50,5		7,1	9,7
Koppels zonder kinderen	+1,7		25,3	23,5
Koppels met kinderen	-3,3		40,9	36,1
waarvan 1 kind	-2,4		17,4	15,5
2 kinderen	+6,2		14,3	13,9
3 of + kinderen	-19,7		9,2	6,7
Andere	-28,7		3,5	2,3
Totaal	+9,6		100,0	100,0

Bron : NIS, Volkstelling 1981 en 1991

Er is een fundamentele verschuiving aan de gang in de samenstelling van de huishoudens; er is niet alleen een dalende gezinsgrootte (bepaald door aantal kinderen en partner), maar er is ook een toenemende variatie in de gezinstypes (bepaald door verwantschap van de gezinsleden). De belangrijkste verschuiving betreft het toenemend aantal alleenstaanden.

3. Tijdsbestedingspatroon van de Vlaamse gezinnen

In opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap werd in het voorjaar van 1992 door het CBGS (Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudien) een enquête afgenomen bij 3 500 gezinnen in Vlaanderen met als centraal thema 'Gezin en Arbeid'. Deze enquête poogt een genuanceerd beeld te schetsen van de complexe puzzel van alle gezinnen, vrouwen en mannen, om de beroepsarbeid, de gezinsarbeid, de persoonlijke verzorging en de vrije tijd zo efficiënt mogelijk te combineren. Er zijn immers een heleboel belemmerende factoren : langdurige werkloosheid, segregatie op de arbeidsmarkt, gezins- en vrouwonvriendelijke arbeidsorganisatie, onaangepaste collectieve diensten, scheeffrekking van het fiscale systeem en de sociale zekerheid.

Deze schriftelijke enquête bij 3 500 gehuwde echtparen met de Belgische nationaliteit leverde een representatieve steekproef van 1 427 gezinnen, met leeftijdsgrenzen van 20 en 49 jaar. De hoofdbetrachting is op basis van een geïntegreerde analyse een dynamischer beeld te kunnen schetsen van de interne en externe arbeidsverdeling van het gezin en de gezinsleden.

Een onderdeel van de enquête behandelt de tijdsbesteding en de taakverdeling in de gezinnen. Aan de hand van 25 huishoudelijke en 20 opvoedende taken werd aan beide partners gevraagd hoe vaak een bepaalde taak wordt uitgevoerd binnen het gezin. Algemeen percipieert de man een lagere frequentie voor het uitvoeren van de huishoudelijke en opvoedende taken dan de vrouw. Enkel bankverrichtingen, tanken, loketboodschappen, herstellen van kleding, vrijwilligerswerk, de auto wassen, kleine herstellingen en de opvang van kinderen tijdens de vakantie wordt volgens de man vaker per jaar gedaan dan volgens de vrouw.

Daarnaast wordt ook het gemiddeld procentueel aandeel van de vrouw gegeven in de huishoudelijke en opvoedende taken, zoals ze gepercipieerd wordt door de, al dan niet beroepsactieve, vrouw. De cijfers tonen een significant verschil tussen de thuiswerkende en de beroepsactieve vrouwen wat betreft de meest frequente huishoudelijke en opvoedende taken. De beroepssituatie van de vrouw blijkt dus een rol te spelen bij een meer gelijke interne arbeidsverdeling.

Tabel 1.6 Verdeling van de huishoudelijke en opvoedende taken binnen het gezin

Data gegeven door de	Frequentie (aantal keren per jaar)		Gemiddeld procentueel aandeel van de vrouw**	
	Vrouw	Man	NB*	B*
<i>Huishoudelijke taken</i>				
1. tafel dekken	588	536	77	64
2. afdrogen	456	415	72	59
3. afwassen	451	412	79	68
4. ontbijt klaarmaken	330	308	78	66
5. middag maken	323	303	89	78
6. bedden maken	299	282	92	83
7. boodschappen doen	163	145	74	68
8. kleding sorteren / wassen	158	142	96	95
9. kleding drogen / afhalen	150	132	94	89
10. kamers poetsen	114	106	93	86
11. strijken	102	94	98	97
12. vuilnis sorteren	87	86	58	38
13. bloemen verzorgen	71	69	87	80
14. budget beheer	64	64	56	54
15. bankverrichtingen doen	53	55	52	51
16. tanken	44	49	25	31
17. loketboodschappen doen	42	44	65	59
18. nazicht sanitair	31	25	25	25
19. kleding herstellen	30	31	98	98
20. vensters wassen	26	25	92	88
21. vrijwilligerswerk	25	28	43	39
22. auto wassen	25	26	38	36
23. kleine herstellingen	13	15	15	13
24. kleren voor de kinderen kopen	12	11	86	86
25. belastingaangiften	5	5	28	32

Tabel 1.6 Verdeling van de huishoudelijke en opvoedende taken binnen het gezin. Vervolg

Data gegeven door de	Frequentie (aantal keren per jaar)		Gemiddeld procentueel aandeel van de vrouw **	
	Vrouw	Man	NB*	B*
<i>Opvoedende taken</i>				
1. met de kinderen warm eten	326	316	56	55
2. kleine wasbeurt	310	272	82	73
3. wekken van de kinderen	291	277	71	66
4. kinderen aankleden	287	254	79	70
5. met de kinderen spelen	283	262	60	53
6. kinderen naar bed brengen	275	236	65	64
7. kinderen naar school brengen	272	260	77	64
8. kinderen van school halen	261	243	81	68
9. kinderen helpen met ontbijt	258	238	74	63
10. naar tv zien met de kinderen	244	236	55	50
11. kinderen helpen met huiswerk	156	141	70	64
12. grote wasbeurt	150	132	79	74
13. opvang tijdens ziekte	103	54	88	69
14. kinderen helpen met hobby	98	90	57	49
15. winkelen met kinderen	78	67	69	67
16. wandelen met kinderen	74	64	62	57
17. opvang tijdens vakanties	59	98	81	65
18. familiebezoek met kinderen	54	54	55	52
19. naar de dokter met kinderen	24	22	72	74
20. naar oudercontact	9	9	66	67

* NB = Niet Beroepsactief, B = Beroepsactief; ** in gezinnen met kinderen tussen 0 en 6 jaar

Bron : Malfait D., Pauwels K. en Van Dongen W., CBGS-onderzoek "Gezin en Arbeid"

4. Consumptiepatroon van de Vlaamse gezinnen

De invloed van demografische ontwikkelingen en van maatschappelijke en culturele gedragswijzigingen op de omvang en de samenstelling van het consumptiepakket is groot en uiteenlopend. Bij vergrijzing en ontgroening van de bevolking zal de vraag van de jongeren verminderen en de vraag van de bejaarden toenemen. Een mogelijk (niet noodzakelijk) gevolg is dat er bijvoorbeeld minder jongerenkleding, minder sportartikelen, minder bromfietsen zullen verkocht worden, terwijl o.m. de medische consumptie en de vraag naar bejaardenvoorzieningen toenemen. Deze factoren hebben een dubbel effect : zowel een hoeveelheids- als kwaliteitseffect. Het kwaliteitseffect houdt in dat er verschuivingen optreden in het consumptiepatroon waardoor zowel de jongeren als de ouderen (als natuurlijk ook de andere leeftijdscategorieën) een verschillend koopgedrag vertonen doorheen de tijd. De jongeren en ouderen van nu hebben een ander consumptiepatroon dan de jongeren en ouderen van 20 jaar geleden. Dit kan als gevolg hebben dat een ontgroening van de bevolking niet noodzakelijk hoeft te resulteren in

b.v. een daling van de vraag naar sportartikelen: de huidige 60-plussers doen meer aan sport dan hun vroegere leeftijdgenoten.

De gezinsbudgetenquête van 1987-1988 is voor België en ook voor Vlaanderen de meest recente en ook de meest gedetailleerde informatiebron over het consumptiepatroon van de gezinnen. De gezinnen werden onderverdeeld naar arbeidersgezinnen, bediendengezinnen, gezinnen van zelfstandigen en gezinnen van niet-actieven (vooral gepensioneerden, maar ook renteniers en invaliden). Dit onderscheid naar sociaal statuut werd gemaakt op basis van de situatie van de referentiepersoon.

De gezinsbudgetenquête geeft een idee van de relatieve aandelen van het gezinsbudget dat men over heeft voor persoonlijke diensten, en meer specifiek het huishoud- en dienstpersoneel.

Tabel 1.7 Aandeel in totale consumptie (%), alle gezinnen, 1978/79 en 1987/88

	1978/79	1987/88
Huishoudapparatuur	1,41	1,4
Huishoud- en dienstpersoneel	0,84	0,9

Bron: Gezinsbudgetenquête van 1978/79 en 1987/88

Tussen 1978 en 1988 zijn geen merkbare verschillen opgetreden in de verhouding tussen het aandeel in het gezinsbudget van de gezinnen dat besteed wordt aan huishoudapparaten en het inhuren van dienstpersoneel. Bijna 1,4% van het budget wordt besteed aan apparatuur, bijna 0,9% voor huishoudpersoneel. Hierbij moet wel rekening gehouden worden met relatieve prijswijzigingen, waarbij huishoudapparaten verder in prijs gedaald zijn, terwijl huishoudelijke hulp duurder werd. Indien dit effectief zo is, zouden deze cijfers aantonen dat er nog een verdergaande trend is van meer 'kapitaalintensieve productie' in het huishouden.

Tabel 1.8 Aandeel in totale consumptie per leeftijdsgroep (%), 1987/88

	-35	35-54	55-64	64-74	75-
Huishoudapparatuur	1,61	1,31	1,39	1,38	1,11
Huishoud- en dienstpersoneel	0,66	0,86	0,87	1,2	2,37

Bron: Gezinsbudgetenquête van 1987/88

Opmerkelijk is het leeftijdsprofiel dat verder kan geobserveerd worden. De jonge gezinnen investeren minder in personeel en meer in apparatuur; de oudste gezinnen kopen minder nieuwe apparatuur aan maar er is een duidelijk toename van de huishoudelijke hulp. Dit illustreert naar de toekomst toe dat er omwille van de veroudering van de bevolking hier een duidelijke behoefte aanwezig is (wat zich

ook manifesteert bij diverse nieuwe diensten als gezins- en bejaardenhulp en poetsdienst).

Tabel 1.9 Aandeel in totale consumptie per inkomenskwartiel (%) alle gezinnen en 75-plussers, 1987/88

	1	2	3	4
Huishoudapparatuur				
- alle gezinnen	1,08	1,43	1,49	1,41
- 75-plussers	1,37	1,12	1,02	0,97
Huishoud- en dienstpersoneel				
- alle gezinnen	0,44	0,38	0,57	1,45
- 75-plussers	0,86	1,76	1,26	3,86

Bron: Gezinsbudgetenquête van 1987/88

Een ander opmerkelijke factor is het inkomen. Daarvoor werden de gezinnen onderverdeeld naar vier inkomensklassen. Alle vier de inkomensgroepen besteden ongeveer een even hoog percentage van hun budget aan huishoudelijke apparatuur. De drie laagste groepen besteden nog geen 0,6% van hun budget aan huishoudelijke hulp, bij het hoogste kwartiel evenwel is dat bijna het drievoud. Daar besteedt men evenveel aan huishoudelijke hulp als aan huishoudapparatuur. Deze apparatuur is blijkbaar een noodzakelijk iets dat iedereen aanschafft als het nodig is; het huishoud- en dienstpersoneel is blijkbaar nog een luxegoed gebleven. Hier is er waarschijnlijk ook het culturele aspect dat meespeelt. Uit de budgetenquête leren we dat er een duidelijk verschil is tussen arbeiders en bedienden op het vlak van uitgaven voor huishoudhulp, alhoewel hun inkomen veel minder verschilt. Dit is bijvoorbeeld niet zo uitgesproken voor de uitgaven voor onthaalmoeders, wassen en strijken, maar wel voor onderhoudspersoneel.

Een even merkwaardig verloop is terug te vinden in de uitgaven van de personen boven de 75 jaar, voor huishoudelijke hulp. Opnieuw zijn deze uitgaven lager voor de drie laagste inkomenskwartielen terwijl het hoogste kwartiel 3,86% uitgeeft aan huishoudelijke hulp. Het dient evenwel verder onderzoek of deze evolutie niet toe te schrijven is aan verschillen in eigen bijdragen in functie van het inkomen aangezien deze in de praktijk van gezins- en bejaardenhulp sterk inkomensafhankelijk zijn.

5. Beschrijving van het systeem voor sociale bescherming

De Sociale Zekerheid wordt hoofdzakelijk gefinancierd door de bijdragen van werkgevers en werknemers, aangevuld met staatsgelden. De bijdragen worden geïnd door de RSZ (Rijksdienst voor Sociale Zekerheid). De sociale voorzieningen worden door verschillende instellingen en organisaties uitgekeerd (waaronder de

Rijksdienst voor Pensioenen, de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, de Vakantiefondsen, de ziekenfondsen, de vakbonden voor wat de werkloosheidsuitkeringen betreft, ...).

Tabel 1.10 Evolutie van het tekort of overschot van de Sociale Zekerheid (in miljarden BEF)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992
+20,8		+15,5	+47,1	+47,4	-14,4	-4,9

Bron: Tijdschrift van de nationale Bank van België, 1/1/1994

Het systeem voor sociale bescherming is in België bijzonder goed uitgebouwd. Enerzijds wordt een voldoende levensstandaard gegarandeerd, waardoor België het land is met het kleinste aantal gezinnen dat volgens de OESO-normen in bestaansonzekerheid leeft (volgens Eurostat verkeerde in 1985 7,1% alleenstaanden en 6,1% gezinnen in een bestaansonzekere situatie, tegenover 14,7% alleenstaanden en 14% gezinnen in de EG). Daaruit blijkt dat zelfs met een hoge graad van sociale bescherming de bestaansonzekerheid niet volledig kan worden uitgeschaald, maar alleen kan worden beperkt. Anderzijds stelt deze hoge graad van sociale bescherming ook grote problemen. Eerst en vooral is er de groeiende druk op de werkende bevolking. Het deel van de actieve bevolking dat de sociale bescherming door middel van bijdragen financiert, neemt immers af. Bovendien groeit de bevolkingsgroep die nood heeft aan sociale bescherming om economische redenen (zoals de stijgende werkloosheid), vanwege de demografische evolutie (zoals het verouderingsproces en de geboortendaling) en vanwege sociaal-demografische factoren (zoals de toename van het aantal vrouwen op de arbeidsmarkt). Terwijl er in 1970 44 steuntrekkers waren op 100 actieve personen (met uitzondering van de ziekteverzekering en de kinderbijslag), is dit aandeel in 1990 gestegen tot 96 steuntrekkers op 100 actieven. Deze kloof wordt nog verdiept door de enorme kost van het brugpensioen (vier keer meer dan het gemiddelde van de OESO-landen).

Een bejaarde op zes is niet of nauwelijks in staat om voor zichzelf te zorgen. Voor deze groep is er dus een goed ontwikkelde vorm van hulpverlening nodig opdat ze hun zelfstandigheid zouden kunnen behouden. Bovendien is één bejaarde op tien half-invalide, wat betekent dat deze groep ook nood heeft aan hulp van derden bij de gewone dagelijkse bezigheden, voor het huishouden, voor de verzorging, om zich te verplaatsen, enz.

Voldoende middelen voorzien betekent een nieuwe uitdaging voor de verzorgingsstaat. Aangezien bejaarden minder kunnen rekenen op de familie, leven ze steeds vaker alleen en verder van hun kinderen. Door de tendens naar kleinere

gezinnen en het feit dat steeds meer (vrouwelijke) gezinsleden buitenshuis werken, krimpt de ondersteuningsstructuur.

Het is nu duidelijker waarom sommige internationale instanties (IMF, OESO, ...) van mening zijn dat het sociaal systeem in België al te vrijgevig is, misschien niet zozeer door het bedrag van de sociale uitkeringen, maar vooral door het grote aantal rechthebbenden.

6. Het overheidstekort (federale overheid)

De structuur van de openbare financiën wordt weergegeven in de volgende tabel. Daaruit blijkt dat de zware fiscale druk vooral te wijten is aan de schuldenlast.

Tabel 1.11 Overheidsfinanciën zoals voorzien in de aangepaste begroting 1993 van de Federale Overheid (in miljarden BEF)

	1992	Budget voor 1993
Ontvangsten	1 227,7	1 321,1
Uitgaven	1 621,3	1 692,5
waaronder - rente	676,3	696,4
- niet-rente	945,0	996,1
Saldo	- 393,7	- 371,2
Netto te financieren saldo	- 382,5	- 364,0

Bron : Aangepaste Algemene Toelichting, 1993

Hoofdstuk 2

Werkgelegenheid en werkgelegenheidsbeleid : een zoektocht naar jobcreatie

In dit hoofdstuk bekijken we de werkgelegenheid en de inspanningen die worden geleverd om de jobcreatie te bevorderen. Daarvoor onderzoeken we in een eerste deel het aandeel van de tewerkstelling in de diensten (sociale en meer specifieke persoonlijke diensten) in de totale tewerkstelling, de werkgelegenheid van vrouwen en de deeltijdse arbeid (naar sector). Vervolgens komen de werkloosheidsproblematiek en het zwartwerk aan bod. Tenslotte schetsen we het werkgelegenheidsbeleid met het Globaal Plan en enkele maatregelen ter bevordering van de werkgelegenheid, waaronder vooral de reglementering met betrekking tot de plaatselijke werkgelegenheidsagentschappen verder uitgediept wordt.

1. Tewerkstelling naar sector, geslacht en arbeidsregime

1.1 Inleiding

De hierboven geschetste demografische ontwikkelingen spelen een cruciale rol in de verklaring van de veranderingen die de laatste jaren op de arbeidsmarkt zijn opgetreden.

Op het einde van de jaren '70 en het begin van de jaren '80 gingen de dichtbevolkte leeftijdsklassen uit de babyboom-generatie (25-44 jaar) zich op de arbeidsmarkt aanbieden. Deze uitzonderlijke toestroming van jongeren viel samen met een abnormaal lage uittrekking. Deze ongunstige demografische situatie heeft in een periode van crisis en stagnerende economie in belangrijke mate bijgedragen tot de toename van de werkloosheid. De demografische conjunctuur ziet er vandaag helemaal anders uit. Het zijn de dichtbevolkte leeftijdsklassen die momenteel de arbeidsmarkt verlaten om plaats te maken voor dunbevolkte jongere leeftijdsgroepen van het einde van de jaren '60.

Leeftijd is echter niet de enige determinerende factor bij het aanbod van arbeidskrachten : slechts een deel van de bevolking op actieve leeftijd (ouder dan 14 en jonger dan 65) biedt zich effectief aan op de arbeidsmarkt. De verlenging van de leerplicht in 1983 heeft de toetreding op de arbeidsmarkt vertraagd terwijl allerlei

maatregelen inzake brugpensioen de niet-actieve of na-actieve fase hebben vroegd.

Een andere belangrijke factor is de arbeidsparticipatie van de vrouw. In Vlaanderen is bijna drie vijfde (58,35%) van de vrouwelijke bevolking tussen 20 en 45 jaar loontrekkend. De participatiegraad verschilt nochtans sterk naar leeftijd binnen deze groep. De hoogste graad wordt bereikt door de vrouwen tussen 25 en 30 jaar. De beroepsactiviteit daalt gestaag met de leeftijd.

Tabel 2.1 Aandeel van de in loonverband werkende vrouwen in de totale vrouwelijke bevolking naar leeftijdsklasse (1991)

Leeftijdscategorie	
20-24	55,82
25-29	68,45
30-34	62,36
35-39	56,80
40-44	46,29
Totaal	58,35

Bron: bewerkingen Gos E., HIVA, op RIZIV-gegevens, MTA-gegevens en NIS-bevolkingscijfers

De activiteitengraden verschillen bovendien sterk naargelang het statuut waarin de vrouw tewerkgesteld is (volgtijd of deeltijd, in seizoen- of interimarbeid). De Vlaamse participatiegraad van voltijds werkende vrouwen bedraagt 36,63%, die van deeltijds werkende vrouwen 20,57%. De participatiegraad in seizoen- of interimarbeid bedraagt 1,16%.

1.2 Sectorale trends in de tewerkstelling 1982-1992

De tewerkstellingsevolutie voor de industrie en dienstensectoren wordt in tabel B2.1 voorgesteld voor de periode 1982-1992. Tabel B2.2 geeft de verandering tussen 1990 en 1992 weer. De gegevens zijn beschikbaar voor het Rijk en de gewesten.

Uit tabel B2.1 valt af te leiden dat de totale tewerkstelling gedurende 1982-1992 voor het Rijk met ongeveer 10% toenam. Deze groei komt overeen met een extra tewerkstelling van 293 630 jobs. De tertiaire sector neemt hiervan het leeuwendeel voor zijn rekening (+237 612), gevolgd door de quartaire sector ¹ (+156 365). Ook de landbouwsector gaat procentueel gezien sterk vooruit (+39,90%), wat

¹ De quartaire sector omvat de diensten die door de overheid gesubsidieerd worden en/of georganiseerd worden. Deze sector onderscheidt zich van de 'publieke sector' omdat ook private organisaties kunnen opereren in de quartaire sector (b.v. de private non-profit organisaties) en omdat de publieke organisaties ook kunnen opereren in de marktsector (b.v. openbare kredietinstellingen die opereren in de financiële sector).

neerkomt op 4 472 jobs). De industrie- en energiesector zijn verantwoordelijk voor een gezamenlijke vermindering van 107 277 banen. De bouwsector bleef nagevoeg stabiel.

Het Vlaams Gewest kent over dezelfde periode een toename van 255 884 arbeidsplaatsen (+17%), wat neerkomt op 87,1% van de tewerkstellingsgroei van het Rijk. De tertiaire en quartaire sector liggen opnieuw aan de basis van deze groei met een respectievelijke toename van 175 121 en 93 075 jobs. De landbouwsector vertoont meer dan een verdubbeling van de tewerkstelling (+56,23%), terwijl de energiesector een zware achteruitgang kent (-19 879). De industriële sector heeft gedurende de beschouwde periode beter standgehouden dan in de andere gewesten.

De groei in het Waals Gewest is beperkt gebleven tot 3,49% of 27 982 arbeidsplaatsen. De procentuele veranderingen van de verschillende sectoren vertonen een totaal ander beeld dan die van het Vlaams Gewest. De enige gelijkenis is de relatief sterke toename van de tertiaire en quartaire tewerkstelling. Opvallend hier is het grote verlies aan arbeidsplaatsen in de industriële sector (-58 241) en in mindere mate in de bouwsector (-9,23% of 5 598 jobs).

Het Brussels Gewest vertoont eveneens een beperkte toename van 9 764 banen. Ook hier werd de industriële sector zwaar getroffen (-25,90%). Vooral de tertiaire sector zorgde voor arbeidscreatie (+21 916). De bijkomende jobs in de dienstsectoren worden bijna volledig vernietigd door het verlies aan industriële tewerkstelling.

De tewerkstellingsevolutie naar sector tussen 1990 en 1992 wordt getoond in tabel B2.2. Deze jaren worden gekenmerkt door een uiterst beperkte toename van de totale tewerkstelling. Voor het Rijk waren vooral de bouw, de tertiaire en de quartaire sector enigszins hoopgevend. In absolute aantallen zorgden ze samen voor 46 681 extra banen. Dit positieve resultaat werd gedeeltelijk teniet gedaan door de achteruitgang in de energiesector en vooral in de industriële sectoren (samen -32 378). Het Vlaams en het Waals Gewest vertonen een gelijklopend beeld. In het Brussels Gewest daalde de totale tewerkstelling : vooral de industrie en de tertiaire sector kregen klappen te verduren.

Uitsplitsing van de quartaire sector levert voor 1990-1992 volgende tendensen. De sector van de zuiver collectieve goederen (bestuur, justitie, openbare veiligheid, brandweer, defensie) nam af met 1,77%. De subsectoren 'justitie' en 'brandweer' zijn daarin de enige subsectoren die een positieve groei kenden. De sector onderwijs kende een beperkte groei van 1,35%. Het zijn vooral de subsectoren 'onderzoek' en de 'sociale sector' die voor een expansie van de quasi-collectieve goederensector zorgden, waarschijnlijk ook sectoren waar voor de nabije toekomst nog groeipotentieel inzigt. Ook in de gezondheidszorg is de tewerkstelling toegenomen.

Wanneer we het tewerkstellingsaandeel van de diverse sectoren in 1992 vergelijken tussen het Rijk en de regio's, blijkt dat er zich grote verschillen voordoen in zowel de industrie, de tertiaire als de quartaire sector. Het Brussels Gewest

scoort beduidend lager in industrie-tewerkstelling (ongeveer 10% tegenover 1 op 5 of zelfs 1 op 4 voor de andere gebieden). Als administratief centrum van België is het echter koploper voor het tertiaire tewerkstellingsaandeel : bijna de helft van de jobs in het Brusselse Gewest zijn te vinden in de tertiaire sector. In de andere gebieden is 1 op 3 tewerkgesteld in deze sector. Het quartaire tewerkstellingsaandeel (en ook het tertiaire tewerkstellingsaandeel) in het Vlaamse Gewest bereikt niet dat van het Rijk, alhoewel het verantwoordelijk is voor 59,5% (93 075 op 156 365) van de groei van het Rijk. Er valt duidelijk op te merken dat de groei het sterkst is in die regio's waar het tewerkstellingsaandeel van de quartaire sector nog onder het nationaal gemiddelde ligt.

Het Brusselse Gewest telt het hoogste aantal tewerkgestelden per 1 000 inwoners in 1992, namelijk 600. Dit is ongeveer het dubbele van de andere gebieden. De tertiaire en quartaire sector samen nemen hiervan 85,8% voor hun rekening. De sterk uiteenlopende resultaten voor het Brussels Gewest enerzijds en de andere gebieden anderzijds, wordt natuurlijk (uitsluitend) verklaard doordat RSZ-gegevens naar werkplaats weergegeven zijn. Bijgevolg wordt hier de verhouding gegeven tussen het aantal inwoners van een regio en het aantal voorhanden zijnde arbeidsplaatsen in die regio. Het gaat dus niet om het aantal inwoners van een regio die een job heeft. Deze verhouding (die gebaseerd is op RIZIV-gegevens) geeft vooral voor het Brusselse Gewest als administratief centrum van het land een totaal ander beeld (tabel 2.2). Door de pendelaars in rekening te brengen verwijnt het als uitschieter en toont het zelfs het laagst aantal tewerkgestelden per 1 000 inwoners.

Tabel 2.2 Aantal jobs per 1 000 inwoners, per sector en naar woonplaats (1992)

	Rijk	Vlaams Gewest	Waaals Gewest	Brussels Gewest
Geen NACE-code	36,2	36,6	37,2	30,6
Landbouw	1,2	1,5	0,9	0,3
Energie	2,8	3,3	2,3	1,4
Industrie	67,4	82,3	52,1	29,9
Bouw	16,8	18,4	16,0	10,0
Tertiaire sector	94,6	99,2	80,1	118,1
Quartaire sector	74,3	73,6	78,6	64,2
Totale tewerkstelling	293,5	314,8	267,2	254,5

Bron : bewerkingen Gos E., HIVA, op basis van RIZIV-gegevens

Niet alleen tussen de regio's maar ook over de tijd zijn er aanzienlijke verschillen in het aandeel van de sectoren ².

² Alleen de evolutie voor het Rijk wordt besproken.

Tabel 2.3 Tewerkstellingsaandeel van de sectoren voor het Rijk (1982-1992), in procent

	1982	1992
Landbouw	0,39	0,49
Energie	2,14	1,15
Industrie	27,60	22,42
Bouw	6,61	6,07
Tertiaire sector	30,79	35,45
Quartaire sector	32,47	34,40

Bron : Bewerkingen GOS E., HIVA, op basis van RSZ-gegevens

Door de aanhoudende arbeidsuittoot in de industrie is het aandeel van deze sector met meer dan 5% gedaald gedurende de laatste 10 jaar. Een omgekeerde beweging is er in de tertiaire en in mindere mate in de quataire sector. De dienstensector in haar geheel stond in 1992 in voor ongeveer 70% van de totale tewerkstelling.

Het aandeel in de tewerkstelling van de quataire sector wordt vooral verteenwoordigd door onderwijs, gezondheidszorg, de sociale sector en bestuur. Voor een aantal van de subsectoren van de quataire sector zijn er dus duidelijk toekomstmogelijkheden indien de budgettaire beperkingen niet al te stringent zijn.

In 1992 bedraagt de vrouwelijke tewerkstelling 41% van de totale tewerkstelling in alle sectoren samen. De verdeling over de sectoren is heel ongelijkmatig. In de energiesector en de bouwsector is het aandeel van de vrouwen heel beperkt (respectievelijk 10,71% en 4,66%). In de landbouw en de industrie bedraagt hun aandeel ongeveer 1 op 4. De dienstensector daarentegen kent een hoge feminisatiegraad : 43,27% in de tertiaire sector en 57,55% in de quataire sector zijn vrouwen. Binnen de quataire sector zijn vooral onderwijs, gezondheidszorg en de sociale sector vrouwelijke subsectoren.

De RIZIV-gegevens over deeltijdse arbeid tenslotte tonen een duidelijke samenhang tussen het aandeel vrouwen binnen een sector enerzijds en het aandeel deeltijdsen anderzijds. Dit verband is het meest duidelijk in de landbouw, de tertiaire sector en de quataire sector in haar geheel ³. In de subsectoren 'bestuur', 'justitie', en 'onderzoek' echter ligt het vrouwelijk tewerkstellingsaandeel hoog maar de overgrote meerderheid van hen werkt voltijds.

³ De resultaten zijn enigszins vertekend doordat de RSZ-gegevens naar werkplaats en de RIZIV-gegevens naar woonplaats zijn gegeven. Bovendien is 26,13% van de werkenden niet onder te brengen in een NACE-code bij de RIZIV-gegevens. Vooral voor de quataire sector zijn de verschillen groot.

2. Tendensen en ontwikkelingen op het vlak van tewerkstelling

2.1 De werkloosheidsproblematiek in Vlaanderen

Het werkloosheidspercentage in Vlaanderen ⁴ is tussen 1985 en 1990 gedaald van 15,3 tot 8,9%, en vervolgens weer gestegen tot 12,9% in 1993. In een analyse per geslacht bedroeg het percentage werklozen tijdens deze hele periode (1985-1993) meer dan het dubbel voor vrouwen dan voor mannen. In Wallonië lag dit cijfer meer dan dubbel zo hoog als in Vlaanderen.

De werklozen kunnen worden onderverdeeld in verschillende categorieën naargelang van de gebruikte definitie. De definities zijn gebaseerd op de administratieve gegevens (Stat 92 van de RVA). De definitie van de EG omvat alle niet-werkende werkzoekenden. Werkloosheid in enge zin stemt overeen met de definitie van de EG plus de werklozen die een beroepsopleiding volgen en de volledig uitkeringsgerechtigde oudere werklozen. Werkloosheid in ruime zin voegt daar nog de werklozen aan toe die in tewerkstellingsprogramma's aan het werk zijn, de deeltijdse werklozen en de vrijgestelden die niet werken (om sociale of familiale redenen of wanneer ze studeren).

Tabel 2.4 Aantal werklozen in Vlaanderen volgens de verschillende definities in 1992

	Mannen	Vrouwen	Totaal
Alle werklozen :			
definitie van de EG	70 377	116 440	186 817
enge definitie	105 698	136 369	242 067
ruime definitie	146 976	306 053	453 029
Langdurig werklozen :			
definitie van de EG	29 982	60 675	90 657
enge definitie	62 497	78 050	140 547
ruime definitie	94 055	212 232	306 287
Jonge werklozen :			
definitie van de EG	12 834	15 934	28 768
enge definitie	13 681	16 771	30 452
ruime definitie	18 466	28 815	47 281

Bron : HIVA berekeningen (Gos E.) op basis van de gegevens van STAT 92 van de RVA

⁴ Het werkloosheidspercentage in Vlaanderen = de uitkeringsgerechtigde werklozen t.o.v. de tegen werkloosheid verzekerde bevolking

2.2 Zwartwerk

In België komt zwartwerk op grote schaal voor : berekeningen tonen aan dat het meer dan 15% van het BNP zou bedragen. In 1980 werkte 10,5% van de Belgische actieve bevolking - hetzij ongeveer 436 000 mensen - in het zwart, en in 1985 ging het om ongeveer 6,5% van de actieve bevolking of 300 000 zwartwerkers (Social Papers, EG, mei 1993).

Als oorzaak kan worden aangeduid dat de belastingdruk op de gezinnen bijzonder zwaar is, waardoor zwartwerk onvermijdelijk is. Voor veel vrouwen is zwartwerk noodzakelijk om boven de armoededrempel te blijven. Als ze werk zouden vinden in het formeel circuit, dan zouden ze een aantal uitkeringen en voordelen verliezen, zoals een werkloosheids- of invaliditeitsuitkering, het recht op sociale huisvesting, op een studiebeurs voor de kinderen en op een minimum-inkomen. Bijgevolg zouden hun netto-inkomsten niet stijgen, maar zouden ze zelfs inkomensverlies lijden.

2.3 Het Globaal Plan

Op 17 november 1993 heeft de regering haar 'Globaal Plan' met betrekking tot de bevordering van de tewerkstelling, de verhoging van de concurrentiekracht en de sociale bescherming voorgesteld. Met dit plan wil ze een passende oplossing bieden voor het probleem van de werkloosheid, de verzwakking van de concurrentiekracht en het tekort in de sociale zekerheid. Dit plan werd praktisch tegelijk uitgevaardigd met het Witboek van de Europese Gemeenschap.

Het Globaal Plan werd door verschillende betrokken partijen op heel wat punten bediscussieerd en bekritiseerd met als gevolg dat er nogal wat wijzigingen werden aangebracht. Hieronder stellen we enkele van de maatregelen van het Globaal Plan voor :

Loonmatiging :

- door de invoering van de gezondheidsindex. Dit is een nieuwe index die enkele producten - zoals tabak, alcohol, benzine en diesel - uitsluit, waardoor een lagere index wordt bekomen dan de voorgaande;
- door het bevriezen van de lonen;
- door andere maatregelen die dezelfde uitwerking hebben voor de zelfstandigen, de vrije beroepen, de kaders en de bestuurders.

Bevordering van de tewerkstelling :

- door de invoering van de bedrijfsplannen : de patronale bijdragen worden met 100 000 BEF verminderd voor elke bijkomende aanwerving op voorwaarde dat de netto-tewerkstelling stijgt;
- door een vermindering van de patronale bijdragen voor de lage lonen;

- door het Plan-Plus-Een : een vermindering van de patronale bijdragen bij de aanwerving van een eerste werknemer;
- door de jongerenstage;
- door de wijziging van het jongerenbanenplan.

De verplichtingen van de RSZ werden herbepaald en er werd een nieuwe sociale-zekerheidsbijdrage vastgesteld.

2.4 Enkele maatregelen ter bevordering van de werkgelegenheid

België heeft heel wat maatregelen genomen om de tewerkstelling te bevorderen. Elk jaar wordt aan dergelijke maatregelen 240 miljard BEF besteed. In vergelijking met andere OESO-landen is België, na Denemarken en Ierland, het land met de hoogste uitgaven op dit vlak (3,8% van het BNP). De structuur vertoont evenwel geen evenwichtige verdeling. Gemiddeld besteden de OESO-landen een derde aan actieve maatregelen om werklozen terug aan het werk te helpen, en twee derden aan het waarborgen van een inkomen. In België worden meer passieve maatregelen (3/4) genomen dan actieve (1/4). Diverse studies tonen aan dat deze situatie naar een financieel tekort kan leiden, omdat de werkloze er in sommige gevallen weinig baat bij heeft om werk aan te nemen.

Wij zullen hier verschillende maatregelen ter bevordering van de werkgelegenheid voorstellen en commentariëren voor zoverre ze van belang zijn binnen het kader van deze studie. Een overzichtstabel en tabellen die een beeld geven van de kwantitatieve evolutie van enkele tewerkstellingsmaatregelen worden in de bijlage van dit hoofdstuk gevoegd.

1. De VDAB (Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding) of de VDAB in samenwerking met een andere organisatie verzorgen een *individuele beroepsopleiding* voor werkzoekenden, werklozen of werknemers op vraag van hun werkgever.
2. Om werkloze jongeren praktische ervaring te laten opdoen terwijl ze ten laste blijven van de RVA, werden de *jongerenstages* in het leven geroepen. Ondernemingen en administraties (met uitzondering van openbare kredietinstellingen) die minimum 50 werknemers tewerkstellen, zijn verplicht om stagiairs aan te nemen naar rato van 3% van hun personeelsbestand.
3. *De werklozen die zich als zelfstandige willen vestigen of met een eigen bedrijf willen starten* kunnen een beroep doen op leningen bij het Participatiefonds van de Nationale Kas voor Beroepskrediet.
4. Er bestaan verschillende stelsels voor *vermindering van de patronale sociale-zekerheidsbijdragen* die tot doel hebben de tewerkstelling te bevorderen. De ondersteuningsstructuur van deze maatregelen is de RSZ.

- Eerst en vooral is er het Maribel-initiatief voor de sectoren die te maken hebben met een grote internationale concurrentie.
  - Daarnaast is er de alternerende tewerkstelling en opleiding voor jongeren.
  - Vervolgens kunnen werkgevers een tijdelijke vermindering van de sociale bijdragen bekomen om de tewerkstelling te bevorderen op voorwaarde dat er een netto-aangroei van het personeelsbestand is.
  - Tenslotte zijn er ook maatregelen voor de dienstboden en ander huispersoneel die minstens zes maanden werkloos zijn. Het gaat vooral om maatregelen om zwartwerk tegen te gaan.
- Het is in de eerste plaats belangrijk te weten dat een vrijstelling van sociale-zekerheidsbijdragen mogelijk is wanneer de dienstboden minder dan 4 uur per dag voor dezelfde werkgever werken of wanneer er in totaal minder dan 20 uur per week wordt gepresteerd. In principe is een dienstbode een normale werknemer en de werkgever moet dus sociale-zekerheidsbijdragen betalen zodra de werknemer meer dan 4 uur per dag bij dezelfde werkgever of meer dan 24 uur per week bij een of meer werkgevers werkt. Om de dienstboden uit het zwartwerkcircuit te halen, voorziet het KB van 1986 dat de werkgever van een groot gedeelte van de sociale bijdragen wordt vrijgesteld (namelijk 6% in plaats van 23,8%) op voorwaarde dat de werknemer gedurende zes maanden uitkeringsgerechtigd volledig werkloos (UVW) is geweest, of gedurende 6 maanden het bestaansminimum heeft ontvangen.
- Het voordeel voor de werkgever ligt in de fiscale aftrekbaarheid van de loonkosten. Een probleem van dit systeem is enerzijds dat het veel administratief werk met zich meebrengt en anderzijds dat de fiscus in dergelijke gevallen de werknemer kent, wat deze niet altijd op prijs stelt. De zwartwerkers hebben er dus geen belang bij om dit zwart circuit te verlaten. Bovendien moet een dienstbode meer dan 24 uur per week werken en dit komt niet zo vaak voor : veel gezinnen hebben alleen maar enkele uren per week een werkster. Deze vaststelling verklaart ten dele waarom deze maatregel maar weinig succes kent : slechts een 500-tal mensen maken van dit systeem gebruik.
5. Er bestaat een maatregel die de werkgevers door middel van een financiële vergoeding ertoe wil aansporen om *moeilijk te plaatsen werklozen aan te werven en hen weer in het arbeidscircuit op te nemen*. De verantwoordelijke instellingen zijn de Gemeenschapsministeries en de VDAB.
6. *Het Derde Arbeidscircuit (DAC)* heeft tot doel om de problemen van de structurele werklozen te verhelpen door nieuwe banen te creëren in de non-profit sector. Hiermee tracht men te voldoen aan de collectieve belangen waaraan doorgaans niet wordt tegemoet gekomen. Deze maatregel wordt door de Gemeenschapsministeries en de VDAB ter harte genomen.

7. Het stelsel *van de gesubsidieerde contractuelen* in de openbare diensten en in de lokale en regionale besturen heeft tot doel de aanwerving van uitkeringsgerechtigde volledig werklozen te bevorderen om taken van gemeenschappelijk nut te vervullen. Dit stelsel valt onder de bevoegdheid van het Nationaal Ministerie voor Arbeid en Tewerkstelling, van de RVA, de bevoegde Gemeenschapsministeries en de VDAB.
8. Het *interdepartementaal begrotingsfonds* (IBF) stimuleert de creatie van arbeidsplaatsen in de niet-commerciële sector, ten voordele van de werklozen, door een tussenkomst in de financiering ervan. Het IBF is in essentie een budgettaire massa die door het regionale Ministerie van werkgelegenheid ter beschikking wordt gesteld voor de overige Gemeenschaps- of Gewestdepartementen, om deze laatsten in staat te stellen meer arbeidsplaatsen te financieren.
9. *Voor kansarmen* financiert het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid nieuwe banen of opleidings- en inschakelingsinitiatieven.
10. *De Plaatselijke Werkgelegenheidsagentschappen* (PWA's) werden in 1987 opgericht en onlangs door het Globaal Plan gewijzigd. Het is de bedoeling om langdurig werklozen deeltijds werk te verschaffen, opdat ze het contact met het beroepsleven niet zouden verliezen en om het circuit van grijs- en zwartwerk wit te wassen (hoofdzakelijk werksters).
We zullen het eerst hebben over PWA's in de reglementering van 1987 en vervolgens dieper ingaan op de recente veranderingen.

* De PWA's sedert 1987

Deze vorm van tewerkstelling wordt op lokaal niveau georganiseerd. De PWA's bieden werklozen de mogelijkheid om taken te vervullen die niet tot het regelmatig arbeidscircuit behoren en die tegemoet komen aan de persoonlijke noden van particulieren of verenigingen. Deze activiteiten mogen niet meer dan 60 uur per maand in beslag nemen. Elke gemeente kan een PWA oprichten dat de occasionele werkaanbiedingen van particulieren of verenigingen verzamelt en deze voorstelt aan de geïnteresseerde werklozen die in die gemeente wonen. De PWA is een vzw of een commissie met leden van de gemeenteraad en eventueel tegenwoordigers van relevante groeperingen. Een langdurig werkloze is vrij om zich in te schrijven en om allerhande taken al dan niet aan te nemen. De vergoeding die door de werkgever wordt betaald, bedraagt 160 BEF per uur waarvan een forfaitair bedrag van 10 BEF per uur wordt afgetrokken voor de arbeidsverzekering. Daarnaast wordt de werkloosheidsuitkering met 40 BEF verminderd, zodat de werkloze niet meer dan 110 BEF netto per uur ontvangt (in vergelijking met minimum 200 BEF per uur in het informeel circuit). Dit bedrag wordt in principe bij het belastbaar inkomen gerekend, maar in de praktijk wordt er geen fiscale fiche opgesteld.

Het succes blijft beperkt, vooral in Vlaanderen waar in slechts 50 van de 308 gemeenten een PWA actief is. In de gemeenten die wel een PWA hebben, werkt deze goed en met gemotiveerde mensen. Wat de bijkomende banen betreft, stellen de PWA's numeriek gezien niet zoveel voor: in 1993 waren er slechts 666 werklozen actief in Vlaanderen (tegenover 3 797 in Wallonië), hoofdzakelijk laaggeschoolde vrouwen die als werkster werden tewerkgesteld.

* De nieuwe reglementeringen van de PWA's

Een van de maatregelen van het Globaal Plan voorziet de wijziging van deze PWA's. Voortaan is elke gemeente verplicht om een PWA op te richten onder de vorm van een vzw. De leden van de Raad van Bestuur van deze vzw bestaat voor de helft uit leden van de gemeenteraad en de andere helft bestaat uit vertegenwoordigers van de sociale partners. Langdurig werklozen zijn verplicht om zich in te schrijven, zoniet kan hun werkloosheidsuitkering van 13 tot 16 weken worden opgeschort. Het aanvankelijke project dat was bedoeld om langdurig werklozen te verplichten 'klusjes' aan te nemen op straffe van uitsluiting, stuitte op veel kritiek en werd uiteindelijk aangepast. Het uiteindelijke compromis voorziet dat de taken eerst aan vrijwilligers worden voorgesteld en vervolgens, wanneer er onvoldoende kandidaten zijn, aan de werklozen, die kunnen worden verplicht om het werk aan te nemen (op straffe van een uitsluiting van 4 tot 26 weken). Omdat er weinig kandidaten worden verwacht, gezien de weinig interessante sociale en financiële maatregelen voor de werkloze, zou het systeem toch verplicht worden, wat de motivering en de kwaliteit van het werk zeker niet ten goede zou komen.

Om het aanbod van jobs te stimuleren, zijn de volgende wijzigingen voorzien :

- De jobs worden niet alleen door particulieren en verenigingen aangeboden, maar kunnen ook uitgaan van gemeenten, vzw's, scholen en uit de land- of tuinbouwsector voor seizoenarbeid.
- Tewerkstelling via PWA's is voor de gebruikers aantrekkelijk gemaakt door de lage prijs (tussen 200 en 300 BEF per uur) en de mogelijkheid om het betaalde loon tot een maximum van 80 000 BEF per jaar fiscaal af te trekken.

Maar de situatie van de werklozen staat in scherp contrast tot deze voordelen voor de gebruiker. Ze verdienen slechts 150 BEF per uur, ze hebben geen arbeidscontract, dus geen zekerheid.

De PWA's coördineren vraag en aanbod. De RVA geeft aan de PWA's de namen door van de werklozen die in aanmerking komen. Het gaat om werklozen die jonger zijn dan 50 jaar en al minstens drie jaar lang een uitkering krijgen, en om jongeren die hun studies hebben beëindigd en al minstens twee jaar lang een wachtuitkering krijgen. Dit komt op een totaal van 147 000 werklozen, waarvan 2/3 vrouwen en voornamelijk ongeschoolde of laaggeschoolde werknemers. Het aanbod komt van :

- particulieren voor huishoudelijk werk, hulp aan jongeren en bejaarden, administratieve bijstand en hulp bij het onderhouden van de tuin;
- niet-commerciële verenigingen;
- lokale overheden voor taken die niet opgenomen zijn in het normale arbeidscircuit;
- scholen en vzw's voor bijzondere gebeurtenissen;
- de land- en tuinbouwsector voor seizoenarbeid.

Het werk mag gedurende niet meer dan 45 uur per maand worden uitgevoerd. De betaling gebeurt door middel van een PWA-cheque, die in een PWA kan worden gekocht.

Er rijzen heel wat problemen met dit nieuwe PWA-systeem en het stuit op veel kritiek, waardoor het in een negatief daglicht komt te staan :

- Er komt vooral scherpe kritiek op het verplichte karakter ervan en het systeem wordt beschouwd als een instrument om meer werklozen te kunnen schoorsen.
- Een ander punt van kritiek is dat de PWA's andere tewerkstellingsmaatregelen zouden kunnen doen verdwijnen, zoals de gesubsidieerde contractuelen. Het werk van deze laatsten is min of meer vast en er wordt een arbeidscontract opgesteld, maar het valt duurder uit dan tewerkstelling via de PWA's. Het zou tot een substitutie van jobs komen, wat niet strookt met de doelstelling om meer banen te creëren.
- Om tewerkstelling via de PWA's te bevorderen, zijn er ook uitzonderingen voorzien voor seizoenarbeid in de land- en tuinbouwsector. Met name mag het totaal aantal uren per jaar (540 uren per jaar) op drie maanden worden gepresteerd en de vergoeding mag niet hoger liggen dan 250 BEF per uur. Op die manier kan de sector een beroep doen op voltijdse werknemers die een vergoeding van maximum 250 BEF bruto per uur ontvangen.
- De PWA's stellen geen vast werk in het vooruitzicht.
- Bovendien rijst hier een constitutioneel-juridisch probleem omdat de wetgeving sedert de Staatshervorming voorziet dat de plaatsing op regionaal niveau moet worden geregeld, terwijl het zich hier op nationaal niveau afspeelt.

Bijgevolg wordt de wetgeving die deze veranderingen tegen september 1994 moest regelen nog steeds niet overal toegepast.

De regering weet dat er een werkaanbod bestaat buiten het formeel circuit en ze tracht dit aanbod in het formeel circuit binnen te brengen door middel van een wetgeving ten gunste van dienstboden, thuisopvang van kinderen, PWA's, studentenjobs, toegelaten arbeid voor gepensioneerden, meewerkende echtgenoten en seizoenarbeiders. Er werden andere maatregelen genomen om de strijd tegen zwartwerk aan te binden, namelijk zwaardere sancties voor de werkgever die werknemers in het zwart tewerkstelt. De sanctieprocedure werd versneld, ze wordt efficiënter toegepast en de verjaringstermijn werd verlengd.

Het aanbod en de vraag naar allerlei soorten van ongeschoolde arbeid is zeer groot. Het komt erop aan te weten hoe deze werknemers vanuit sociaal oogpunt kunnen worden beschermd. Voor gehuwden zijn er geen problemen, omdat zij de rechten van hun echtgeno(o)t(e) kunnen genieten. Maar na een echtscheiding vallen deze vrouwen vaak in de afgrond van de armoede.

Tabel B2.1 De gesalarieerde werkgelegenheid in de grote sectoren en de quartaire sector, 1982-1992, Rijk

Sector	Evolutie van de tewerkstelling		Aandeel	Aantal jobs/ 1000 inw.	Aandeel	Aantal jobs/ 1000 inw.	Aandeel	Aantal jobs/ 1000 inw.	Aandeel	Aantal jobs/ 1000 inw.
	1982	1992	1992/1982	1992	1992	1992	1992	1992	1992	1992
Landbouw	11 206	15 678	39,90%	0,49%	1,56	24,11%	26,13%	362 974	12 235	27 942
Energie	61 177	36 368	-40,55%	1,15%	3,62	10,71%	21,21%	27 942	675 915	168 322
Industrie	790 909	708 441	-10,42%	22,42%	70,68	23,81%	4,53%	675 915	168 322	949 654
Bouw	189 327	191 785	1,29%	6,07%	19,13	4,66%	3,21%	168 322	168 322	744 596
Tertiaire sector	882 336	1 119 948	26,92%	35,45%	111 774	43,27%	21,23%	949 654	16 704	25 955
Quartaire sector	930 430	1 086 795	16,80%	34,40%	108,44	57,55%	27,27%	744 596	16 704	25 955
Totale tewerkstelling	2 865 385	3 159 015	10,24%	100,00%	315,20	41,00%	18,32%	2 941 639	117 102	117 102
Quartaire sector (per deel- en subsector)	261 399	278 171	6,41%	25,59%	27,75	34,11%	7,79%	117 102	58 297	54
Bestuur	158 460	178 976	12,94%	16,46%	17,85	44,75%	12,48%	58 297	16 618	0
Justitie	12 874	14 342	11,40%	1,31%	1,43	38,94%	1,85%	54	16 618	0
Openbare veiligheid	34 889	35 885	2,85%	3,30%	3,58	9,58%	5,28%	16 618	16 618	0
Brandweer	5 228	5 735	9,69%	0,52%	0,57	2,24%	0,00%	0	16 618	0
Defensie	49 948	43 233	-13,44%	3,97%	4,31	13,10%	2,31%	42 133	16 618	0
Onderwijs	335 533	347 420	3,54%	31,96%	34,66	61,60%	31,26%	290 449	16 618	0
Quasi collectieve goederen	333 498	461 204	38,29%	42,43%	46,01	68,62%	30,61%	337 045	16 618	0
Onderzoek	7 542	9 594	27,20%	0,88%	0,95	35,87%	9,33%	6 341	16 618	0
Gezondheidszorg	122 045	152 533	24,98%	14,03%	15,21	78,69%	39,42%	96 682	16 618	0
Sociale sector	134 106	214 922	60,26%	19,77%	21,44	71,98%	30,87%	151 573	16 618	0
Religie	10 022	12 691	26,63%	1,16%	1,26	38,28%	18,11%	39 790	16 618	0
Cultuur	23 638	33 709	42,60%	3,10%	3,36	52,10%	27,96%	25 955	16 618	0
Anderse	36 145	37 755	4,45%	3,47%	3,76	108,44	57,55%	744 596	16 618	0
Totaal quartaire sector	930 430	1 086 795	16,80%	100,00%	108,44	57,55%	27,27%	744 596	16 618	0

* RIZIV-gegevens zijn naar woonplaats weergegeven, RSZ-gegevens naar werkplaats. Het verschil tussen beide is het grootst in de quartaire sector. De RIZIV-gegevens zijn slechts beschikbaar vanaf het arrondissementeel niveau. Het betreft hier tewerkstelling waarvan de NACE-code niet bekend is. Dit komt enkel voor bij de RIZIV-gegevens.

** Bron : ESIS, HIVA (bewerkingen op RSZ, RIZIV en bevolkingsgegevens NIS)

Tabel B2.1 De gesalarieerde werkgelegenheid in de grote sectoren en de quartaire sector (vervolg), 1982-1992, Vlaams Gewest

Sector	Evolutie van de tewerkstelling		Aandeel sector 1992		Aantal jobs/ 1000 inv. 1992		Aandeel vrouwen 1992		Deelrijds werk (RIZIV)* 1991 % deeltijds Totale tew.	
Geen NACE-code **	Landbouw	7 513	11 738	56,23%	2,02	28,35%	26,45%	211 873	8 937	19 083
	Energie	40 704	20 825	-48,83%	3,59	9,61%	22,70%	8 937	4 766	19 083
	Industrie	494 615	489 366	-1,06%	84,44	25,34%	4,67%	476 950	106 389	106 389
	Bouw	106 851	115 442	8,04%	19,92	4,49%	2,95%	106 389	574 839	574 839
	Tertiaire sector	421 070	596 191	41,58%	102,88	42,33%	20,05%	574 839	426 227	426 227
	Quartaire sector	433 221	526 296	21,48%	90,82	58,25%	27,85%	426 227	1 824 299	1 824 299
Totale tewerkstelling		1 503 974	1 759 858	17,01%	303,69	39,40%	17,44%	1 824 299		
Quartaire sector (per deel- en subsector)		104 522	119 200	14,04%	20,56	30,27%	6,32%	50 105	17 636	12 300
	Bestuur	57 173	72 640	27,05%	12,53	40,98%	12,92%	17 636	8 859	28
	Justitie	5 766	7 283	26,30%	1,38%	38,17%	3,57%	28	8 859	0
	Openbare veiligheid	15 602	15 879	1,77%	2,74	8,96%	4,98%	8 859	0	0
	Brandweer	2 498	2 810	12,49%	0,48	3,45%	0,00%	0	8 859	0
	Defensie	23 483	20 588	-12,32%	3,55	9,80%	1,89%	23 582	8 859	0
Onderwijs		172 815	175 739	1,69%	33,39%	60,38%	30,59%	163 229	212 893	212 893
Quasi collectieve goederen		155 884	231 357	48,41%	43,95%	71,06%	30,82%	212 893	3 230	60 442
	Onderzoek	3 050	3 567	16,95%	0,67%	29,32%	10,40%	3 230	60 442	60 442
	Gezondheidszorg	59 227	78 861	33,15%	14,98%	78,81%	41,21%	60 442	91 944	91 944
	Sociale sector	61 694	112 273	81,98%	21,33%	74,56%	31,22%	91 944	36 265	36 265
	Religie	5 373	5 171	-3,75%	0,89	34,48%	14,31%	36 265	8 712	8 712
	Cultuur	8 194	14 995	82,99%	2,58	43,70%	17,78%	8 712	12 300	12 300
	Andere	18 346	16 490	-10,11%	3,13%	55,51%	40,08%	12 300	426 227	426 227
Totaal quartaire sector		433 221	526 296	21,48%	100,00%	58,25%	27,85%	426 227		

* RIZIV-gegevens zijn naar woonplaats weergegeven, RSZ-gegevens naar werkplaats. Het verschil tussen beide is het grootst in de quartaire sector.

** De RIZIV-gegevens zijn slechts beschikbaar vanaf het arrondissementsniveau. Het betreft hier tewerkstelling waarvan de NACE-code niet bekend is. Dit komt enkel voor bij de RIZIV-gegevens.

Bron : ESIS, HIVA (bewerkingen op RSZ, RIZIV en bevolkingsgegevens NIS)

32

	RIZIV-gegevens zijn naar woonplaats wettige gegevens, RSZ-gegevens naar werkplaats. Het verschil tussen beide is het grootste in de quarantaine sector.	
*	RIZIV-gegevens zijn naar woonplaats wettige gegevens, RSZ-gegevens naar werkplaats. Het verschil tussen beide is het grootste in de quarantaine sector.	

Bron : ESIS, HIVA (bewerkingen op RSZ, RIZIV en bevolkingsgegevens NIS)

Tabel B2.1 De gesalarieerde werkgelegenheid in de grote sectoren en de quartaire sector (vervolg), 1982-1992, Brussels Gewest

Sector	Evolutie van de tewerkstelling		Aandeel sector 1992		Aantal jobs/ 1000 inv. 1992		Aandeel vrouwen 1992		Deeltijds werk (RIZIV)* 1991 % deeltijds Totale tew.	
Geen NACE-code **	Landbouw	269	402	49,44%	0,07%	0,42	12,93%	18,48%	238	29 149
	Energie	6 892	5 327	-22,70%	0,93%	5,60	16,25%	2,21%	1 354	238
	Industrie	73 250	54 272	-25,90%	9,50%	57,05	26,52%	5,82%	28 431	9 503
	Bouw	21 884	21 349	-2,44%	3,73%	22,44	6,45%	4,09%	9 503	112 337
Tertiaire sector		257 757	279 673	8,50%	48,96%	294,01	43,50%	21,98%	112 337	61 097
	Quartaire sector	201 408	210 201	4,36%	36,79%	220,98	53,70%	25,64%	242 109	61 097
Totale tewerkstelling										
Quartaire sector (per deel- en subsector)										
Quaestie collectieve goederen	Zuiver collectieve goederen	80 073	75 268	-6,00%	35,80%	79,12	39,57%	9,67%	10 719	7 450
	Bestuur	53 573	52 665	-1,69%	25,05%	55,36	47,91%	12,17%	7 450	13
	Justitie	2 880	1 870	-35,06%	0,88%	1,96	41,12%	0,00%	7 450	13
	Openbare veiligheid	8 702	9 166	5,33%	4,36%	9,63	10,83%	5,31%	979	0
	Brandweer	869	994	14,38%	0,47%	1,04	1,20%	0,00%	0	2 277
	Defensie	14 049	10 573	-24,74%	5,02%	11,11	26,31%	3,42%	2 277	21 111
	Onderwijs	45 542	46 986	3,17%	22,35%	49,39	61,37%	35,16%	21 111	29 267
	Quaestie collectieve goederen	75 793	87 947	16,03%	41,83%	92,45	61,69%	24,62%	29 267	768
	Onderzoek	2 400	2 671	11,29%	1,27%	2,80	47,62%	7,16%	768	13 023
	Gezondheidszorg	21 757	24 838	14,16%	11,81%	26,11	74,24%	31,47%	7 591	13 023
	Sociale sector	34 332	42 819	24,72%	20,37%	45,01	63,89%	26,02%	13 023	1 164
	Religie	942	1 112	18,04%	0,52%	1,16	26,79%	21,82%	1 164	3 560
Totaal quartaire sector										
	Cultuur	8 611	10 156	17,94%	4,83%	10,67	37,27%	17,44%	3 560	3 161
	Andere	7 751	6 351	-18,06%	3,02%	6,67	48,88%	15,81%	3 161	61 097

* RIZIV-gegevens zijn naar woonplaats weergegeven, RSZ-gegevens naar werkplaats. Het verschil tussen beide is het grootst in de quartaire sector.
 ** De RIZIV-gegevens zijn slechts beschikbaar vanaf het arrondissementsniveau.
 ** Het betreft hier tewerkstelling waarvan de NACE-code niet bekend is. Dit komt enkel voor bij de RIZIV-gegevens.

Bron : ESIS, HIVA (bewerkingen op RSZ, RIZIV en bevolkingsgegevens NIS)

Tabel B2.2 De gesalarieerde werkgelegenheid in de grote sectoren en in de quartaire sector, 1990-1992, Rijk

Sector	Evolutie van de tewerkstelling		Aandeel sector 1992	Aantal jobs/ 1000 inv. 1992	Aandeel vrouwen 1992	Deelrijds werk (RIZIV)* 1991		Totale tew.			
Geen NACE-code **	1990	1992	1992/1990	1992	1992	% deeltijds	% deeltijds	% deeltijds	% deeltijds		
Tertiaire sector	Quartaire sector	Totale tewerkstelling		3 144 099	3 159 015	0,47%	100,00%	315,20	41,00%	18,32%	2 941 639
		Quartaire sector		1 068 547	1 086 795	1,70%	34,40%	108,44	57,55%	27,27%	744 596
		Landbouw	15 065	15 678	4,06%	0,49%	1,56	24,11%	26,13%	362 974	
		Energie	38 633	36 368	-5,86%	1,15%	3,62	10,71%	21,21%	12 235	
		Industrie	738 554	708 441	-4,07%	22,42%	70,68	23,81%	4,53%	675 915	
		Bouw	184 513	191 785	3,94%	6,07%	19,13	23,81%	4,53%	675 915	
		Tertiaire sector	1 098 787	1 119 948	1,92%	35,45%	111,74	43,27%	21,23%	949 654	
		Quartaire sector	1 068 547	1 086 795	1,70%	34,40%	108,44	57,55%	27,27%	744 596	
		Zuiver collectieve goederen		283 206	278 171	-1,77%	25,59%	27,75	34,11%	7,79%	117 102
		Bestuur	182 950	178 976	-2,17%	16,46%	17,85	44,75%	12,48%	58 297	
Quasi collectieve goederen	Justitie	13 733	14 342	4,43%	1,31%	1,43	38,94%	1,85%	54		
	Openbare veiligheid	36 141	35 885	-0,70%	3,30%	3,58	9,58%	5,28%	16 618		
	Brandweer	5 531	5 735	3,68%	0,52%	0,57	2,24%	0,00%	0		
	Defensie	44 851	43 233	-3,60%	3,97%	4,31	13,10%	2,31%	42 133		
	Onderwijs	342 768	347 420	1,35%	31,96%	34,66	61,60%	31,26%	290 449		
	Onderzoek	8 152	9 594	17,68%	0,88%	0,95	35,87%	9,33%	6 341		
	Gezondheidszorg	147 563	152 533	3,36%	14,03%	15,21	78,69%	39,42%	96 682		
	Sociale sector	199 339	214 922	7,81%	19,77%	21,44	71,98%	30,87%	151 573		
	Religie	12 820	12 691	-1,00%	1,16%	1,26	38,28%	18,11%	39 790		
	Cultuur	33 657	33 709	0,15%	3,10%	3,36	40,92%	19,19%	16 704		
Andere		41 042	37 755	-8,00%	3,47%	3,76	52,10%	27,96%	25 955		
Totaal quartaire sector		1 068 547	1 086 795	1,70%	100,00%	108,44	57,55%	27,27%	744 596		

* RIZIV-gegevens zijn naar woonplaats weergegeven, RSZ-gegevens naar werkplaats. Het verschil tussen beide is het grootst in de quartaire sector.

** Het betreft hier tewerkstelling waarvan de NACE-code niet bekend is. Dit komt enkel voor bij de RIZIV-gegevens.

Bron : ESIS, HIVA (bewerkingen op RSZ, RIZIV en bevolkingsgegevens NIS)

Tabel B2.2 De gesalarieerde werkgelegenheid in de grote sectoren en in de quartaire sector (vervolg), 1990-1992, Vlaams Gewest

Sector	Evolutie van de tewerkstelling		Aandeel sector 1992	Aantal jobs/ 1000 inw. 1992	Aandeel 1992	Deeltijds werk (RIZIV)* 1991	
Geen NACE-code **	1990	1992	1992/1990	1992	1992	% deeltijds 1991	Totale tew.
Landbouw	10 893	11 738	7.75%	0.66%	2.02	28.35%	8 937
Energie	22 495	20 825	-7.42%	1.18%	3.59	3.25%	19 083
Industrie	506 331	489 366	-3.35%	27.80%	84.44	25.34%	476 950
Bouw	110 370	115 442	4.59%	6.55%	19.92	4.49%	106 389
Tertiaire sector	573 334	596 191	3.98%	33.87%	102.88	42.33%	574 839
Quartaire sector	519 942	526 296	1.22%	29.90%	90.82	58.25%	426 227
Totale tewerkstelling	1 743 365	1 759 858	0.94%	100.00%	303.69	39.40%	1 824 299
Quartaire sector (per deel- en subsector)	122 296	119 200	-2.53%	22.64%	20.56	30.27%	50 105
Bestuur	75 536	72 640	-3.83%	13.80%	12.53	40.98%	17 636
Justitie	6 653	7 283	9.46%	1.38%	1.25	38.17%	28
Openbare veiligheid	16 104	15 879	-1.39%	3.01%	2.74	8.96%	8 859
Brandweer	2 757	2 810	1.92%	0.53%	0.48	3.45%	0
Defensie	21 246	20 588	-3.09%	3.91%	3.55	9.80%	23 582
Onderwijs	177 079	175 739	-0.75%	33.39%	30.32	60.38%	163 229
Quasi collectieve goederen	220 567	231 357	4.89%	43.95%	39.92	71.06%	212 893
Onderzoek	3 326	3 567	7.24%	0.67%	0.61	29.32%	3 230
Gezondheidszorg	75 428	78 861	4.55%	14.98%	13.60	78.81%	60 442
Sociale sector	104 085	112 273	7.86%	21.33%	19.37	74.56%	91 944
Religie	5 246	5 171	-1.42%	0.98%	0.89	34.48%	36 265
Cultuur	14 888	14 995	0.71%	2.84%	2.58	43.70%	8 712
Anderen	17 594	16 490	-6.27%	3.13%	2.84	55.51%	12 300
Totaal quartaire sector	519 942	526 296	1.22%	100.00%	90.82	58.25%	426 227

* RIZIV-gegevens zijn naar woonplaats weergegeven, RSZ-gegevens naar werkplaats. Het verschil tussen beide is het grootst in de quartaire sector.

** De RIZIV-gegevens zijn slechts beschikbaar vanaf het arrondissementsniveau.

** Het betreft hier tewerkstelling waarvan de NACE-code niet bekend is. Dit komt enkel voor bij de RIZIV-gegevens.

Bron : ESIS, HIVA (bewerkingen op RSZ, RIZIV en bevolkingsgegevens NIS)

Tabel B2.2 De gesalarieerde werkgelegenheid in de grote sectoren en in de quartaire sector (vervolg), 1990-1992, Waals Gewest

Sector	Evolutie van de tewerkstelling		Aandeel	Aantal jobs/ 1000 inw.	Aandeel	Aantal jobs/ 1000 inw.	Aandeel	Aantal jobs/ 1000 inw.	Aandeel	Deelijds werk (RIZIV)* 1991	% deelijds Totale tew.
Geen NACE-code **	1990	1992	1992/1990	1992	1992	1992	1992	1992	1992	1991	
Landbouw	3 835	3 538	-7,74%	0,42%	1,08	11,30%	26,92%	121 952	3 060	7 505	17,09%
Energie	10 700	10 216	-4,52%	1,23%	3,11	10,07%	17,09%	3 060	170 534	7 505	2,79%
Industrie	171 634	164 803	-3,98%	19,90%	50,30	18,41%	3,93%	170 534	54 994	7 505	3,93%
Bouw	53 044	54 994	3,67%	6,64%	16,78	4,32%	3,59%	52 430	244 084	52 430	3,59%
Tertiaire sector	240 254	250 298	4,19%	29,48%	74,50	45,30%	23,50%	262 478	338 470	262 478	23,50%
Quartaire sector	817 937	827 933	1,22%	100,00%	252,73	42,35%	19,71%	875 231	338 470	827 933	19,71%
(per deel- en subsector)											
Zuiver collectieve goederen	82 228	83 703	1,79%	23,89%	25,55	34,68%	8,75%	56 278	52 801	56 278	8,75%
Justitie	52 801	53 671	1,64%	15,32%	16,38	46,74%	12,31%	33 211	4 831	33 211	12,31%
Openbare veiligheid	10 856	10 840	-0,14%	1,48%	1,58	39,23%	0,00%	13	10 856	10 840	0,00%
Brandweer	1 815	1 931	6,39%	0,55%	3,30	9,43%	5,66%	6 780	1 815	6 780	5,66%
Deense	11 925	12 072	1,23%	3,44%	3,68	7,16%	0,00%	0	11 925	12 072	0,00%
Onderwijs	119 255	124 695	4,56%	35,59%	38,06	63,42%	2,76%	16 274	119 255	16 274	2,76%
Quasi collectieve goederen	136 987	141 900	3,58%	40,50%	43,31	68,95%	31,50%	106 109	2 685	106 109	31,50%
Onderzoek	2 685	3 356	24,99%	0,95%	1,02	33,49%	8,57%	2 343	2 685	2 343	8,57%
Gezondheidszorg	47 901	48 834	1,94%	13,94%	14,90	80,78%	37,75%	28 649	47 901	28 649	37,75%
Sociale sector	54 133	59 830	10,52%	17,07%	18,26	72,92%	31,53%	46 606	54 133	46 606	31,53%
Religie	6 464	6 408	-0,86%	1,82%	1,95	43,35%	74,67%	2 361	6 464	2 361	74,67%
Cultuur	8 600	8 558	-0,48%	2,44%	2,61	40,38%	23,39%	4 432	8 600	4 432	23,39%
Ander	17 204	14 914	-13,31%	4,25%	4,55	49,69%	17,42%	10 494	17 204	10 494	17,42%
Totaal quartaire sector	338 470	350 298	3,49%	100,00%	106,93	58,79%	26,70%	257 272	338 470	257 272	26,70%

* RIZIV-gegevens zijn naar woonplaats weergegeven, RSZ-gegevens naar werkplaats. Het verschil tussen beide is het grootst in de quartaire sector.

** Het betreft hier tewerkstelling waarvan de NACE-code niet bekend is. Dit komt enkel voor bij de RIZIV-gegevens.

Bron : ESIS, HIVA (bewerkingen op RSZ, RIZIV en bevolkingsgegevens NIS)

Tabel B2.2 De gesalarieerde werkgelegenheid in de grote sectoren en in de quartaire sector (vervolg), 1990-1992, Brussels Gewest

Sector	Evolutie van de tewerkstelling		Aandeel	Aantal jobs/ 1000 inv.	Aandeel	Deelrijds werk (RIZIV)* 1991	% deeltijds Totaal tew.
Geen NACE-code **	1990	1992	1992/1990	1992	1992	1991	1992
Landbouw	337	402	19,28%	0,07%	0,42	12,93%	20,51%
Energie	5 438	5 327	-2,04%	0,93%	5,60	16,25%	18,48%
Industrie	60 589	54 272	-10,42%	9,50%	57,05	26,52%	5,82%
Bouw	21 099	21 349	1,18%	3,73%	22,44	6,45%	4,09%
Tertiaire sector	285 199	279 673	-1,93%	48,96%	294,01	43,50%	21,98%
Quartaire sector	210 135	210 201	0,03%	36,79%	220,98	53,70%	25,64%
Totale tewerkstelling	582 797	571 224	-1,98%	100,00%	600,51	43,98%	20,01%
Quartaire sector (per deel- en subsector)	78 682	75 268	-4,33%	35,80%	79,12	39,57%	9,67%
Bestuur	54 613	52 665	-3,56%	25,05%	55,36	47,91%	12,17%
Justitie	2 249	1 870	-16,85%	0,88%	1,96	41,12%	0,00%
Openbare veiligheid	9 181	9 166	-0,16%	4,36%	9,63	10,83%	5,31%
Brandweer	959	994	3,64%	0,47%	1,04	1,20%	0,00%
Defensie	11 680	10 573	-9,47%	5,02%	11,11	26,31%	3,42%
Onderwijs	46 434	46 986	1,18%	22,35%	49,39	61,37%	35,16%
Quasi collectieve goederen	85 019	87 947	3,44%	41,83%	92,45	61,69%	24,62%
Onderzoek	2 141	2 671	24,75%	1,27%	2,80	47,62%	7,16%
Gezondheidszorg	24 234	24 838	2,49%	11,81%	26,11	74,24%	31,47%
Sociale sector	41 121	42 819	4,12%	20,37%	45,01	63,89%	26,02%
Religie	1 110	1 112	0,18%	0,52%	1,16	26,79%	21,82%
Cultuur	10 169	10 156	-0,12%	4,83%	10,67	37,27%	17,44%
Andere	6 244	6 351	1,71%	3,02%	6,67	48,88%	15,81%
Totaal quartaire sector	210 135	210 201	0,03%	100,00%	220,98	53,70%	25,64%

* RIZIV-gegevens zijn naar woonplaats weergegeven, RSZ-gegevens naar werkplaats. Het verschil tussen beide is het grootst in de quartaire sector.

De RIZIV-gegevens zijn slechts beschikbaar vanaf het arrondissementsniveau.

** Het betreft hier tewerkstelling waarvan de NACE-code niet bekend is. Dit komt enkel voor bij de RIZIV-gegevens.

Bron : ESIS, HIVA (bewerkingen op RSZ, RIZIV en bevolkingsgegevens NIS)

Tabel B2.3 Synthesetabel : Tewerkstellingsmaatregelen

Ontstaan	Welke werklozen kunnen van deze maatregel gebruik maken	Statuut	Financiële aspecten
TWV 1936	Uitkeringsgerechtigde Volledig Werklozen (UVW)	werkloze	verhoogde uitkering van de RVA
Stage	- 30 jaar, ingeschreven als werkzoekende en nog geen beroepsarbeid hebben verricht	arbeidsovereenkomst	90% van het loon en minder werk-
BTk	vooral UVW	arbeidsovereenkomst	geversbijdrage het eerste jaar RVA betaalt een loon gelijk aan 90% of 100% van het beginsalaris van het staatspersoneel dat eenzelfde of gelijkwaardige functie vervult
DAC	min. 2 jaar UVW	arbeidsovereenkomst, blijven ingeschreven als werkzoekende	de bezoldiging en de sociale lasten vallen ten laste van de staat zoals bij BTk
GESCO	min. 6 maand ingeschreven als werkzoekende (vooral)	arbeidsovereenkomst en subsidie (niet langer ingeschreven als werkzoekende)	de plaatselijk of provinciale overheid ontvangt een jaarlijkse premie voor de aanwerving
PWA	UVW die voldoet aan 1 van de volgende voorwaarden : - min. 1 jaar ingeschreven als werkzoekende; - 55 jaar oud zijn of 50 jaar indien hij een blijvende graad van arbeidsongeschiktheid heeft, en tenminste 624 werkloosheidsuitkeringen genoten hebben in de 4 jaar voorafgaand aan de aanvraag tot vrijstelling van stempelcontrole en andere reglementaire verplichtingen; - ingeschreven zijn als werkzoekende en in de loop van het voorgaande jaar werkloos geworden zijn in een wedertewerkstellingsprogramma.	werkloze	- de werkgever betaalt 160 BEF per uur; - de werkloze krijgt 40 BEF per gepresteerd uur en 10 BEF per uur gaat naar een vergoeding voor arbeidsongeval- len (dus nog 110 BEF over voor werkloze).
PWA	UVW min. 2 jaar werkloos als hij een wachtuitkering geniet - en min. 3 jaar als hij een werkloosheidsuitkering krijgt; - geen deeltijdse werklozen, bruggepensioneerden of ontslagen gepensioneerden.	werkloze	- de werkgever betaalt 200 tot 300 BEF per uur, dat fiscaal aftrekbaar is tot 80 000 BEF per jaar; - de werkloze krijgt 150 BEF per uur bovenop zijn werkloosheidsuitkering.
1994			

Tabel B2.3 Synthesetabel : Tewerkstellingsmaatregelen. Vervolg

Welke werkzaamheden mogen ze uitvoeren		Waar kunnen ze worden tewerkgesteld	
TW	- werken van openbaar nut die niet door het eigen personeel kunnen worden uit-gevoerd - deeltijds kan	gemeentebesturen en andere overheidsadministraties parastatalen en vzw's (met sociale, humanitaire of culturele doeleinden) verplicht in ondernemingen van min. 50 werknemers, voor 3% van het personeelsbestand (het moet bijkomende tewerkstelling zijn) staat, provinces, agglomeraties, federaties van gemeenten, gemeenten, instellingen van openbaar nut, vzw's zoals BTK maar plus gemeenschappen en gewesten plaatselijke of provinciale besturen, overige administraties en sommige vzw's privé-personeel en verenigingen	privé personen, gemeenten, vzw's, scholen en seizoensgebonden arbeid in land- en tuinbouw
Stage			
BTK	projecten van bepaalde duur, met openbaar, sociaal of cultureel nut		
DAC	projecten van niet-commerciële aard, waaraan anders niet zou worden voldaan		
GESCO	niet-commerciële werkzaamheden, met sociaal en openbaar cultureel belang, collectieve behoeften waaraan anders niet zou worden voldaan		
PWA '87	- werkzaamheden die men in de reguliere arbeidscircuits niet terugvindt en die tegemoetkomen aan de eigen behoeften van privé-personeel en verenigingen - vrijwillig, de gemeente kiest of ze al dan niet een PWA opricht en de langdurig werkloze kan zelf kiezen om al dan niet in te gaan op het aanbod		
PWA '94	- max. 60 uur per maand - voor natuurlijke personen : huishoudelijk karakter, hulp voor bewaking of begeleiding van zieken en kinderen, administratieve hulp, klein tuinonderhoud - voor lokale overheden : taken waaraan niet wordt voldaan in het reguliere circuit, b.v. leefmilieu beschermen - voor niet-commerciële verenigingen en onderwijsinstellingen : activiteiten die door hun aard of occasioneel karakter normaal door vrijwilligers worden verricht - voor seizoenarbeid in de land- en tuinbouwsector - max. 45 uur per maand (uitz. land en tuinbouwsector waar de 540 uur per jaar in enkele maanden mogen worden gepresteerd) - de in aanmerking komende werkloze is verplicht zich in te schrijven en indien een aanbod geen vrijwilliger vindt tussen de ingeschrevenen wordt het werk toch verplicht		

Tabel B2.4 Totaal aantal UVW en aantal personen dat aan de werkloosheid 'ontsnapt'

Juní	UVW	Brugpensioen en oudere niet- werkzoekende werkkolzen	Tewerkstelligings- subsidie	Onderbreking	Totaal voltíjds ¹	Totaal ¹ deeltíjds	Totaal aantal personen dat aan de werkloos- heid 'ontsnapt'
1980	294 870	85 046			96 538	12 253	193 837
1981	379 052	99 498			88 110	16 271	203 825
1982	442 677	108 347			83 289	22 910	214 546
1983	491 113	125 095	1 600		74 434	50 476	251 605
1984	494 270	139 383	6 987		90 423	79 690	316 583
1985	455 530	178 180	18 264		90 886	120 355	407 685
1986	431 006	206 974	19 346	8 402	101 686	153 922	490 330
1987	424 390	216 867	23 137	18 873	86 647	174 463	519 987
1988	385 731	227 648	25 626	36 947	85 290	203 494	579 005
1989	348 626	232 497	23 668	61 048	87 031	229 630	633 874
1990	331 767	233 740	13 126	84 837	71 439	230 837	633 979
1991	352 337	231 185	10 982	95 312	77 509	217 706	632 694
1992	394 670	224 399	10 682	102 098	73 980	222 814	633 973
1993	461 232	219 392	10 466 ²	82 613	72 272	184 366	569 109 ²
1994	496 523	210 303 ²	0 ²	71 070	70 860	158 686	510 919 ²

¹ zie tabel B2.5² onderschat, door gebrek aan gedetailleerde gegevens voor 1993 en 1994

Bron : Ministerie van Tewelkstelling en Arbeid, Overheidsinterventies op een arbeidsmarkt in beweging, maart 1993 en eigen berekeningen

Omschrijving van de termen in tabel B2.4

Brugpensioen

Het eerste brugpensioenstelsel kwam in 1975 tot stand : het conventionele brugpensioen. Ontslagen, oudere werknemers (minimum 60 jaar) genieten tot het bereiken van de pensioenleeftijd een werkloosheidsuitkering en een aanvullende vergoeding. De aanvullende vergoeding is ten laste van de laatste werkgever. In 1985 wordt een verplichting tot vervanging van de bruggepensioneerde werknemer ingevoerd.

Een tweede brugpensioenformule is het wettelijk brugpensioen. Deze regeling kan enkel toegepast worden op vraag van de werknemer en moet verplicht worden toegestaan. Hier wordt de aanvullende vergoeding door de overheid gedragen en de vervanging van deze werknemer door een jonge werkloze verplicht gesteld. In het verlengde van het wettelijke brugpensioen is er het bijzonder brugpensioen, dat reeds in 1982 ophoudt te bestaan. Vanaf 1983 blijft alleen nog het conventioneel brugpensioen van kracht. Het wettelijk brugpensioen houdt op te bestaan wegens de grote kost voor de overheid.

Vanaf 1985 bestaat er ook een vorm van vervroegde uittrekking voor oudere langdurige werklozen : het stelsel van oudere niet-werkzoekende werkloze.

Tewerkstellingssubsidie

Het principe bestaat erin de arbeidskost ingevolge de aanwerving van een werknemer te verlagen. Dit type maatregelen richt zich meer naar KMO's en zelfstandigen.

Onderbreking

Men heeft de loopbaanonderbreking en de werkloosheidsonderbreking. Bij de loopbaanonderbreking is de werkgever verplicht de vrijgekomen plaats door een werkloze op te vullen en wordt er een vergoeding aan de loopbaanonderbreking verzekerd door de overheid. De mogelijkheid van opschorting van de werkloosheidsperiode is mogelijk om sociale en familiale redenen, zonder dat men hierdoor het recht op een werkloosheidsuitkering verliest.

Tabel B2.5 Hertewerkstelling in voltijdse en deeltijdse banen. Vervolg

Jun	TW	BTK	Stage	DAC	123KMO	Onvrijwillig deel- tijds werkenden	Gesco	Totaal
Hertewerkstelling in een deeltijdse baan :								
1980						12 253		12 253
1981						16 217		16 217
1982						22 910		22 910
1983	163	10 175	173			39 965		50 476
1984	214	1 481	10 751	1 116		66 128		79 690
1985	1 407	1 984	16 301	2 753	23	97 887		120 355
1986	2 275	3 180	13 714	5 645	29	129 079		153 922
1987	818	2 377	10 698	4 016	12	151 373	5 169	174 463
1988	843	2 717	11 984	4 996	12	175 746		203 494
1989	925	1 697	11 772	7 183	22	199 349		229 630
1990	0	0	9 667	7 823	22	204 495		230 837
1991	0	0	6 275	5 282	9	194 787		217 706
1992	0	0	3 411	5 141	8	201 585		222 814
1993	0	0	2 386	4 698	2	165 975		184 366
1994	0	0	1 963	4 260	1	142 157		158 686

Bron : Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, Overheidsinterventies op een arbeidsmarkt in beweging, maart 1993 en berekeningen Gos B

Omschrijving van de termen in tabel B2.5

- * UVW : Uitkeringsgerechtigde volledig werklozen.
- * TWW : Tewerkgestelde werklozen is het eerste tewerkstellingsprogramma, dat werklozen tewerkstelt in openbare en later plaatselijke besturen. In 1989 wordt dit stelsel volledig overgenomen door de gesubsidieerde contractuelen.
- * BTK : Dit stelsel wordt in 1977 opgericht en is het eerste stelsel waar de overheid rechtstreeks de creatie van banen gaat financieren. Overheidsinstanties en vzw's kunnen UVW inschakelen voor werken van openbaar of cultureel belang, terwijl het loon en de sociale lasten door de staat worden gedragen. Door het nieuwe stelsel DAC voor de langdurig werklozen wordt het stelsel van BTK aangepast en wordt in 1989 volledig overgenomen door de gesubsidieerde contractuelen.
- * 123KMO : Een programma tewerkstellingscreatie bij de KMO's (KB 123). De kost van de tewerkstelling wordt gedragen door de overheid om een werkloze in te schakelen om de KMO uit te breiden.
- * Onvrijwillig deeltijds werkenden : Werklozen die aan de werkloosheid ontsnappen door een deeltijdse baan aan te nemen, terwijl ze een voltijdse ambiëren. Ze krijgen nog een werkloosheidsvergoeding naar rato en blijven werkzoekende voor een voltijdse job.

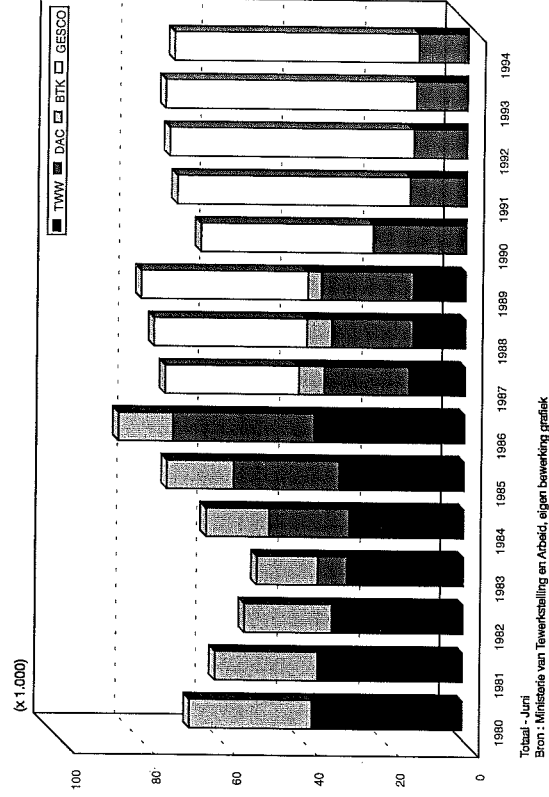
Tabel B2.6 Uitgaven in miljarden

TW	RTK	DAC	GESCO	Onvrijwillig deelrijds wer- kenden	Loopbaan- onderbreking	Conventioneel brugpensioen	Vrijstelling patronale bijdragen ¹	Totaal
1980	11,8	12,1	-	-	-	8,3	-	32,2
1981	12,3	11,4	-	-	-	11,2	-	34,9
1982	11,8	10,7	-	-	-	15,8	-	38,4
1983	11,7	7,5	-	-	-	22,6	-	47,6
1984	11,5	9,1	10,2	3,8	-	27,9	-	62,5
1985	13,0	9,9	14,6	6,0	0,1	31,8	-	75,4
1986	15,5	8,6	18,8	7,8	0,7	38,1	1,0	90,5
1987	9,2	3,7	12,8	9,2	1,7	41,7	1,3	91,5
1988	6,3	3,1	11,4	10,7	2,9	43,7	1,8	92,5
1989	4,2	3,0	11,7	13,3	3,9	45,1	1,8	96,0
1990	0,5	-	12,3	15,4	5,1	48,5	1,9	102,5

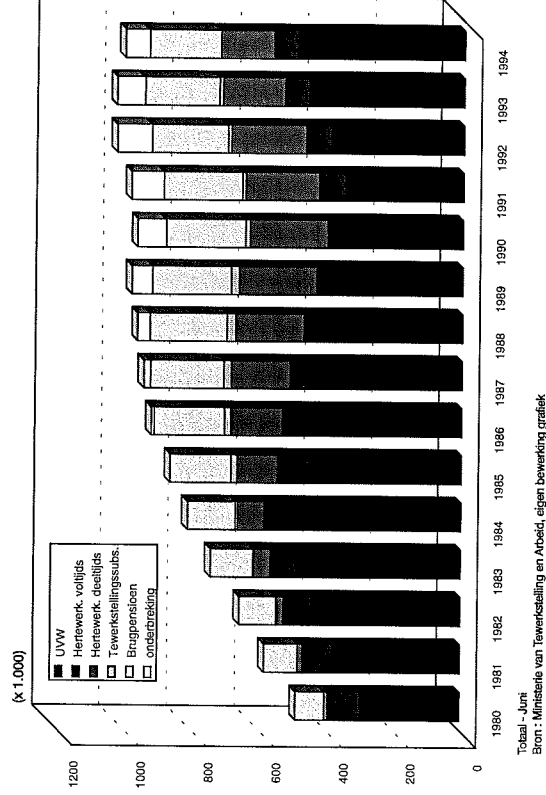
¹ Bij aanwerving van een eerste werknemer en een jonge of langdurige werkloze

Uitgaven aan werkloosheidsvergoeding : 1989 : 122,963 en 1990 : 126,029

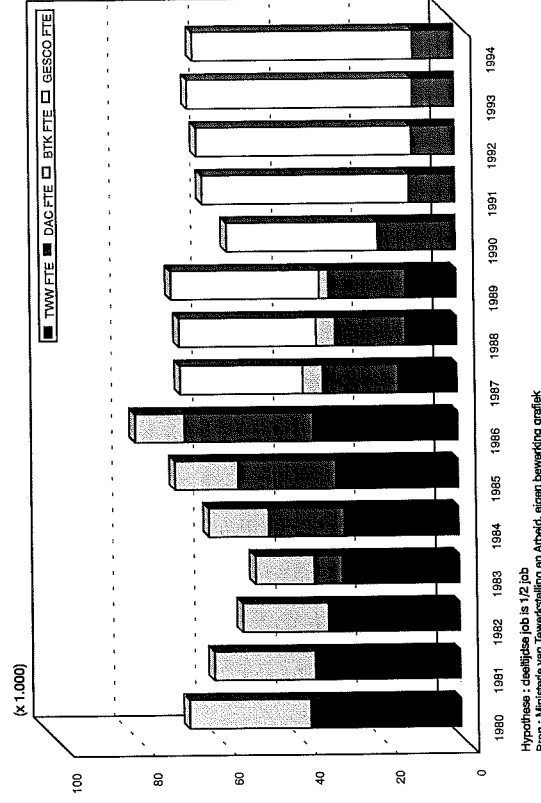
Bron : Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, Overheidsinterventies op een arbeidsmarkt in beweging, maart 1993

Grafiek B2.1 Evolutie van de voornaamste maatregelen m.b.t. het tewerkstellingsbeleid

Grafiek B2.2 Evolutie van de UVW en van het totaal aantal personen dat aan de werkloosheid 'ontsnapt'

Grafiek B2.3 Evolutie van het aantal full-time equivalenten i.d. voornaamste maatregelen m.b.t. het tewerkstellingsbeleid

Bespreking tabellen en grafieken

De verschillende hertewerkstellingsmaatregelen zoals TWW, BTK, DAC en Gesco hebben min of meer de neiging om mekaar af te lossen. Zo zien we in de grafiek met de evolutie van de voornaamste maatregelen m.b.t. het tewerkstellingsbeleid dat er in 1980 reeds ongeveer 67 000 personen in TWW en BTK tewerkgesteld waren. Met de komst van het DAC is er een stijging van het aantal personen in de tewerkstellingsmaatregelen, terwijl het aantal personen in het BTK daalt. De piek wordt bereikt in 1986 met ongeveer 85 000 personen. In 1987 komt de GESCO maatregel, terwijl BTK en TWW volledig verdwijnen, zodat het aantal personen rond de 75 000 blijft schommelen. Bijgevolg hebben het verdwijnen en het creëren van maatregelen, het aantal personen die van die maatregelen gebruik maken niet in grote mate gewijzigd.

Als we de evolutie van het totaal aantal personen dat aan de werkloosheid 'ontsnapt' t.o.v. de volledig uitkeringsgerechtigden bekijken (grafiek B2), zien we dat het totaal aantal UVW daalt van 1984 tot 1990, om nadien weer lichtjes te stijgen, terwijl het totaal aantal personen in de grafiek stijgt. Steeds meer personen ontsnappen aan de werkloosheid door één of andere maatregel. Het brugpensioen en de onvrijwillig deeltijds werkenden nemen het grootste deel in beslag. De loopbaanonderbreking en de werkloosheidsonderbreking hebben de laatste jaren aan populariteit gewonnen. Het aandeel van de hertewerkstellingsmaatregelen t.o.v. het totaal aantal personen in de grafiek daalt.

Om het aantal banen te kunnen bekijken, verdelen we de hertewerkstellingsmaatregelen in voltijdse en deeltijdse jobs. Als we veronderstellen dat de deeltijdse banen, halftijdse banen zijn kunnen we de full-time equivalenten berekenen. De resultaten zien we in de laatste grafiek. Hieruit blijkt nog meer dat vanaf 1987 het aantal jobs (in FTE) dat gecreëerd werd in deze werkgelegenheidsprogramma's ongeveer stabiel bleef.

Met de invoering van de nieuwe PWA-regeling is het mogelijk dat een groot aantal personen uit de GESCO en de DAC maatregelen overgeheveld worden naar de PWA-regeling. Voor de PWA-werking kunnen 147 000 personen in aanmerking komen. Deze mogen echter maximaal 45 uren per maand werken, wat neerkomt op ongeveer 1/4 job. In full-time equivalenten zijn dat 36 750 banen, die door de PWA's kunnen gerealiseerd worden.

In 1992 waren er, onder de hypothese deeltijdse job is halftijdse job, bijna 65 000 banen in het GECISO en DAC statuut, deze werden wel door ongeveer 73 000 personen uitgevoerd, terwijl de PWA jobs door meer mensen moeten worden geleverd.

Hoofdstuk 3

Inventaris van de dienstverlening in de directe omgeving

In dit deel stellen we een inventaris op van de bestaande diensten. Deze inventaris is opgemaakt aan de hand van standaard-tabellen en omvat drie gebieden van sociale dienstverlening: diensten voor bejaarden, diensten voor gezinnen en de andere semi-collectieve diensten.

1. Diensten voor bejaarden

1.1 Voorstelling van de aangeboden diensten

1.1.1 De residentiële voorzieningen

De voornaamste types van collectieve huisvesting voor bejaarden zijn de volgende:

- service-flats;
- woningcomplexen met dienstverlening;
- bejaardenwoningen: dit zijn huizen of appartementen die speciaal door een ondergeschikt bestuur zijn gebouwd of ingericht als individuele woningen voor bejaarden. Het gaat bijvoorbeeld om woningen met een aangepaste keuken, zonder trappen of drempels;
- rusthuizen: de belangrijkste vorm van residentiële voorzieningen. In 1992 woonde 5% van de 65-plussers in Vlaanderen in een rusthuis (Pacolet, Versieck en Bouten, 1994);
- beschut wonen: het gaat hier om woningen die bestemd zijn voor mensen die geen gezondheidszorgen nodig hebben, maar die om psychiatrische redenen nood hebben aan een vorm van begeleid wonen. De verantwoordelijkheid van de begeleider bestaat erin om hen sociale en administratieve vaardigheden bij te brengen;
- de rust- en verzorgingstehuizen: deze zijn bestemd voor mensen die langdurig ziek zijn en niet echt dagelijks medische verzorging behoeven, maar zich eventueel kunnen redden zonder verpleging, noch zonder hulp bij de dagelijkse activiteiten.

viteiten. Deze rust- en verzorgingstehuizen zijn diensten van de rusthuizen en ziekenhuizen.

1.1.2 De thuiszorgdiensten

- de dagverzorgingscentra : dit zijn centra waar bejaarden verzorging kunnen krijgen zonder dat ze er de nacht hoeven door te brengen. De rusthuizen en de rust- en verzorgingstehuizen nemen steeds meer initiatieven die gericht zijn op een tijdelijke zorgversterking aan zieke bejaarden;
- de dienstencentra : oorspronkelijk werden deze centra opgezet als ontspanningscentra voor bejaarden. Tegenwoordig is hun functie geëvolueerd en verzorgen ze verschillende diensten, waaronder bijvoorbeeld materiële en gezondheidsdiensten en sociale dienstverlening aan bejaarden die in de wijk wonen. De voornaamste doelstelling is ervoor te zorgen dat de bejaarden zolang mogelijk hun zelfstandigheid kunnen bewaren;
- de geriatrische dagziekenhuizen : deze hebben tot doel om volledige hospitalisatie te vermijden of de duur van een ziekenhuisverblijf te beperken;
- de kortverblijven in een rusthuis : dit zijn vormen van opvang met tijdelijk karakter, bedoeld om mensen op te vangen die een crisisperiode doormaken door een dringende, maar tijdelijke noodsituatie of omdat hun thuishelper enkele dagen afwezig is;
- de nachtopvang in een rusthuis : biedt aan bejaarden de mogelijkheid om een nacht door te brengen in een rusthuis, zonder de bedoeling om er verzorging te krijgen;
- de gezins- en bejaardenhulp : deze dienst is bedoeld om tijdelijk (huishoudelijke en verzorgende) hulp te verstrekken aan gezinnen of alleenstaanden;
- de thuisverpleging;
- het personenalarmsysteem : veiligheid is van groot belang voor bejaarden die thuis wonen. Om bejaarden een gevoel van veiligheid te geven, moet ervoor worden gezorgd dat in kritieke situaties onmiddellijk hulp kan worden geboden. De installatie van een alarmsysteem in huis, verbonden met een hulpnetwerk dat 24 uur op 24 bereikbaar is, betekent een aanzienlijke stimulans voor hun onafhankelijkheid en bevordert het gevoel van veiligheid;
- de poetsdiensten : dit is een vorm van hulpverlening aan bejaarden die niet meer in staat zijn om hun huis te onderhouden maar geen andere hulp nodig hebben. De meeste mensen die een beroep doen op deze diensten zijn bejaarden van gemiddeld 78 jaar. In meer dan 70% van de gevallen gaat het om vrouwen;
- de klusjesdiensten : deze diensten knappen allerlei klusjes in en nabij de woning op, waartoe de bewoner niet meer in staat is;
- maaltijden aan huis;
- de vervoerdiensten en verminderde spoorwegtarieven voor bejaarden;

- verbeteringen aan de woning : bejaarden die hun huis verlaten omdat dit niet langer aan hun behoeften voldoet, kunnen een verhuis- en installatietoelage krijgen. Er bestaat ook een toelage voor onthaalgezinzen die hun woning hebben aangepast aan de noden van hun medehuurders.

1.2 Kerngegevens

1.2.1 De residentiële voorzieningen

- Service-flats en woningcomplexen met dienstverlening : in 1993 waren er 78 service-flats met een capaciteit van 2 864 woningen. 452 andere projecten voor service-flats werden goedgekeurd zodat er nog 14 730 appartementen met service-flats kunnen worden gebouwd. Binnen enkele jaren zullen er waarschijnlijk 17 594 service-flats beschikbaar zijn.
- Er vallen hierbij wel regionale verschillen te noteren. De meeste woningen staan in Antwerpen (45%), gevolgd door West-Vlaanderen (23%) en Oost-Vlaanderen (17%). Brabant (13%), maar vooral Limburg met slechts 1% hebben een serieuze achterstand opgelopen bij de bouw van service-flats.
- Volgens een enquête (CBGS, 1992) bestaat de bevolking van de service-flats hoofdzakelijk uit vrouwen op hoge leeftijd. Haast 6 op 10 is ouder dan 80 jaar, 1 op 10 is zelfs ouder dan 90. De gegevens tonen aan dat 'slechts' 4% van de bewoners financiële steun krijgt van het OCMW.
- Er zijn geen gegevens beschikbaar over het personeel van deze diensten, omdat het personeel niet wordt gesubsidieerd. In elke instelling is er een inwonend assistent of verpleger. Een analyse die betrekking heeft op 12 service-flats (Administratie van Gezin en Maatschappelijk Welzijn, 1991), heeft aangetoond dat het personeel naargelang van de instellingen verschillend is georganiseerd. Sommige instellingen hangen af van de gezins- en bejaardenhulp, dienstencentra, dagverzorgingscentra, rusthuizen of rust- en verzorgingstehuizen in de onmiddellijke omgeving. Sommige instellingen zijn met elkaar verbonden, andere beschikken over eigen werkers, administratief en verpleegkundig personeel.
- Er zijn onvoldoende gegevens beschikbaar over de bejaardenwoningen. Wij moeten ons tevreden stellen met een schatting van het aantal. Deze woningen behoren tot de sector van de sociale woningen. Decaluwe (1990) schat dat zowat 11% van de sociale woningen aan de noden van bejaarden zijn aangepast. Dat zou neerkomen op een totaal van ongeveer 12 000 bejaardenwoningen.
- Rusthuizen : in 1993 hadden de 742 rusthuizen (41 684 erkende plaatsen) een capaciteit van ongeveer 50 000 plaatsen.
- De omkaderingsnorm voorziet een dagverantwoordelijke, verpleegkundig en verzorgend personeel (5 per 30 bejaarden), onderhouds- en keukenpersoneel (1 op 15 bejaarden) en een animator (1 halftijdse betrekking voor rusthuizen met

meer dan 50 bewoners en een voltijdse betrekking vanaf 50 bewoners en dit per groep van 50 bewoners). In 1991 waren er 3 349 verplegers en 4 915 ziekenverzorgers in de rusthuizen tewerkgesteld.

De gemiddelde dagprijs in een rusthuis bedroeg in 1993 1 233 BEF per dag en per bejaarde, waarvan 30% (Bejaardenzorg, 1994) door de staat wordt gefinancierd.

- Beschut wonen : er zijn 50 instellingen voor beschut wonen in Vlaanderen, die onderdak bieden aan 2 363 bejaarden.
- De omkaderingsnorm voorziet een geneesheer-psychiater en minstens 1 voltijds personeelslid (een sociaal of psychiatrisch verpleger, een psycholoog, een criminoloog, een sociaal assistent of een ergotherapeut) per 8 bewoners. Hun aantal werd op 295 personen geschat.
- Rust- en verzorgingstehuizen : in Vlaanderen zijn er 12 280 plaatsen in de sector van de rust- en verzorgingstehuizen.
- De regering stimuleert de oprichting van rust- en verzorgingstehuizen ter vervanging van ziekenhuizen omdat de plaatsen in de rust- en verzorgingstehuizen minder personeel vereisen en de bewoners een grotere bijdrage betalen (zoals in de rusthuizen).
- De omkaderingsnorm voorziet minstens 3 verplegers en 5 ziekenverzorgers en minstens 1 voltijds kinesitherapeut, ergotherapeut of logopedist per 30 plaatsen.
- De gemiddelde dagprijs voor een bejaarde in een ziekenhuis-RVT, bedroeg in 1989 1 212 BEF en voor een rusthuis-RVT, 1 086 BEF. De financiële tussenkomst van de overheid bedroeg 65% (Hedebouw, 1990).

1.2.2 De thuiszorgdiensten

- Er zijn 21 erkende dagverzorgingscentra. Dit is minder dan 8% van de geplande norm, en zelfs met de voorziene eenheden komt men nog niet op één vijfde van het geplande aantal. De 21 centra bieden in totaal 167 plaatsen voor bejaarden. Een vierde van deze centra is eerder klein en heeft minder dan 5 plaatsen. Acht centra tellen tussen 5 en 10 plaatsen en de overige centra kunnen onderdak bieden aan meer dan 10 mensen.

In 1992 hebben 633 bejaarden een beroep gedaan op dagverzorgingscentra. Volgens het jaarrapport van 1992 hebben de 'cliënten' van de dagverzorgingscentra een gemiddelde leeftijd van 76 jaar en zijn de meesten onder hen vrouwen (62%). Nagenoeg de helft van de mensen is ouder dan 80 jaar, maar er komen ook mensen naar toe die jonger zijn dan 60 jaar (7%). Een kwart van de 'cliënten' is minder dan 10 dagen gebleven, maar er is ook een groep die meer dan 100 keer is gekomen. Deze cijfers tonen aan dat deze centra voor een aantal bejaarden een gewaardeerd alternatief vormen. Er is ook een vervoerdienst voorzien voor de verplaatsing van en naar het centrum. Meer dan 6 'cliënten'

op 10 hebben gebruik gemaakt van deze dienst, die door het centrum zelf werd georganiseerd.

De verschillen op het vlak van het personeel zijn eveneens aanzienlijk, aangezien de personeelsbezetting varieert naar gelang de grootte van het centrum. De cijfers in de volgende tabel houden geen rekening met de vrijwilligers.

Tabel 3.1 Het personeelsbestand in dagverzorgingscentra, uitgedrukt in full-time equivalenten (aantal centra = 20 (1992))

Beroepsgroep personeel	Aantal	%
Verplegend personeel	10,6	20
Verzorgend personeel	15,2	28
Paramedisch personeel	11,1	21
Sociaal personeel (animatie, maatschappelijk medewerker)	8,1	15
Andere	8,7	16
Totaal	53,7	100

Bron : Vanden Boer, 1994

Het verzorgingspersoneel vormt de grootste personeelsgroep in dagverzorgingscentra, gevolgd door het paramedisch personeel en de verplegers. Er zijn in totaal 54 voltijdse banen, maar het effectief aantal werknemers ligt veel hoger.

- De dienstcentra : deze dienstverlening is van groot belang om de zelfstandigheid van thuiswonende bejaarden te kunnen blijven verzekeren. Er zijn ongeveer 110 dienstcentra, waarvan er 75 erkend zijn. De dienstcentra voor bejaarden worden niet systematisch geregistreerd. De gebruikte gegevens zijn ramingen gemaakt door enkele directeurs van dergelijke centra. Elke dag telt men ongeveer 40 bezoekers, waarvan er zowat 25 regelmatig komen. Er zijn grote verschillen merkbaar tussen de verschillende dienstcentra voor bejaarden in Vlaanderen, maar ze beantwoorden allemaal aan de lokale noden van thuiswonende bejaarden. Haast alle dienstcentra hebben personeel in dienst (gemiddeld 4 werknemers). Behalve het personeel met een arbeidscontract van onbepaalde duur zijn er ook tijdelijke werknemers, werknemers met een speciaal statuut, zelfstandigen (zoals pedicures, kappers) en onbezoldigde vrijwilligers. Deze vrijwilligers vormen een twistpunt tussen de dienstcentra voor bejaarden. Sommige centra doen om welbepaalde redenen geen beroep op vrijwilligers, onder andere omdat ze het werken met vrijwilligers niet nuttig of efficiënt vinden, wegens de aandacht die ze vereisen, het gebrek aan continuïteit en het ontbreken van een professionele opleiding. Anderen menen dat vrijwilligers noodzakelijk zijn om de centra goed te doen functioneren. De kostprijs van profes-

sionele hulpverleners en de toename van de nodige zorgverstreking zullen in de toekomst een stimulans betekenen voor het werken met vrijwilligers. Voor het personeel bestaat er geen reglementering en er worden geen subsidies toegekend, zodat de centra dus volledig vrij zijn.

- Geriatrische dagziekenhuizen : er bestaan geriatrische ziekenhuizen die geassocieerd zijn met een erkend geriatriisch centrum. Dit soort van ziekenhuizen is echter nog zeer weinig verspreid in Vlaanderen.
- De Gusseme (1989) telde 6 geriatrische diensten die de vorm van een dagziekenhuis voor bejaarden hadden aangenomen, met 77 beschikbare plaatsen. Een geriatriisch dagziekenhuis dat psychiatrische zorgen verstrekt aan bejaarden, kan ook een alternatief vormen voor demente bejaarden.
- De omkaderingsnorm voorziet verpleegkundigen van de geriatrische afdeling van het ziekenhuis, plus 2,5 verpleegkundigen per 5 plaatsen in een dagziekenhuis. Per 5 plaatsen is er ook 1,25 kinesitherapeut, ergotherapeut of logopedist voorzien in de geriatrische afdeling, waarvan er minstens 2 aanwezig moeten zijn in het dagziekenhuis. Alle verpleegkundigen en leden van het paramedische personeel zijn verbonden aan het dagziekenhuis. Het totaal aantal jobs werd geschat op 513 voltijdse equivalenten.
- Kortverblijven en nachtopvang in een rusthuis : volgens Dooghe (1990) bieden 11 rusthuizen de mogelijkheid tot nachtopvang en in 267 ervan zijn ook kortverblijven mogelijk.
- Gezins- en bejaardenhulp : de 142 geïnventariseerde diensten voor gezins- en bejaardenhulp tellen in 1993 in totaal 27 911 gebruikers die ouder zijn dan 60 jaar, en ze presteren in totaal 8,7 miljoen uren. De totale kost van deze dienst bedraagt 700 BEF per uur.
- Het personeel kan in drie groepen worden onderverdeeld : de helpsters, de sociaal werkers of sociaal verpleegkundigen en de directeurs. De omkaderingsnorm die per dienst één sociaal werker of verpleegkundige per 150 gezinnen en een minimum van 3 vaste helpsters plus een directeur per 150 helpsters voorziet, is overschreden.
- In 1992 waren er 9 944 helpsters, waarvan velen deeltijds werkten. In 1992 waren er 542 sociaal werkers, die minder vaak deeltijds werkten dan de helpsters. In totaal waren 10 532 mensen tewerkgesteld in het circuit van de gezins- en bejaardenhulp, waarvan er 1 496 in alternatieve arbeidscircuits (Maribel en IBF) werkten.
- Thuisverpleging : met de leeftijd neemt ook de nood aan verpleegkundige verzorging toe. Het aantal personeelsleden werd in 1992 op 3 878 verpleegkundigen van de Wit-Gele Kruis en op 2 442 zelfstandige verpleegkundigen geschat (Pacolet en Lanoye, 1994).

- Personenalarmtostellen : in 1991 werden 1 508 subsidies vrijgemaakt voor de installatie van personenalarmtostellen bij mensen thuis.
- Klusjes- en poetsdiensten : in het begin van de jaren '80 werden deze diensten in Vlaanderen eerder fragmentair aangeboden en waren ze vrij divers van aard. Tegenwoordig zijn het volledige diensten die aan een reële behoefte beantwoorden. In totaal zijn er 275 poetsdiensten en 109 klusjesdiensten. In 1992 bedroeg het aantal jobs in de poetsdiensten 4 550 voltijdse equivalenten (Vanden Boer, 1993).
- Maaltijden aan huis : er bestaan in Vlaanderen 102 erkende diensten voor maaltijdverstrekking aan huis. Ze staan in voor de levering van 4,3 miljoen maaltijden per jaar. De kostprijs van deze dienst bedroeg in 1991 ongeveer 250 BEF per maaltijd.

1.3 Omgevingsfactoren

1.3.1 Residentiële voorzieningen

- Service-flats en woningcomplexen met dienstverlening : dit soort van dienstverlening werd de laatste jaren sterk aangemoedigd. De regering doet bijzondere inspanningen om de capaciteit van de service-flats en van de woningcomplexen met dienstverlening, die nu over 5 000 eenheden beschikken, uit te breiden en het Ministerie voor Maatschappelijk Welzijn en Gezin heeft een voorstel geformuleerd dat de investeringen in service-flats moet aanmoedigen.
- Rusthuizen : om het gebrek aan infrastructuur voor de opvang van demente bejaarden op te lossen, werd de norm voor 60-plussers opgetrokken van 4% naar 5%. Het bijkomende 1% is bedoeld om meer plaatsen specifiek voor demente bejaarden voor te behouden. Begin 1993 waren er 352 plaatsen beschikbaar voor demente bejaarden en voor 4 836 plaatsen was reeds een goedkeuring verleend.
- Beschut wonen : de voorwaarden voor erkenning zijn afhankelijk van architecturale, functionele en organisatorische normen. De planning voorziet 0,4 eenheden per 1 000 bewoners. Erkenning is alleen mogelijk wanneer er een gelijkwaardige vermindering is van het aantal ziekenhuisbedden.
- Rust- en verzorgingstehuizen : sinds 1982 kunnen de ziekenhuizen en rusthuizen worden erkend als rust- en verzorgingstehuizen voor langdurig zieken die geen dagelijkse verpleging nodig hebben. Deze erkenning is afhankelijk van een geleidelijke daling van het aantal ziekenhuisbedden.

1.3.2 De thuiszorgdiensten

- Dagverzorgingscentra : een dagverzorgingscentrum is geen 'open' structuur zoals een dienstencentrum. Voor elke cliënt moet een rapport worden opgesteld waarin wordt vermeld dat alle andere diensten reeds werden overwogen en dat het dagverzorgingscentrum werkelijk aan de vraag van de bejaarde tegemoetkomt.

Sinds 1991 bestaat er een reglementering voor de erkenning, de subsidies en de normen voor dagverzorgingscentra, maar de uitvoering ervan laat op zich wachten. Deze reglementering bepaalt dat er geen dagverzorgingscentra kunnen worden gebouwd, verbouwd of uitgebaat zonder toestemming van de Vlaamse Gemeenschap. De erkenningsvoorwaarden hebben betrekking op de infrastructuur, het personeel, de maaltijden en de verzorging.

- Dienstencentra : werkingstoelagen zijn mogelijk als de dienstencentra gedurende meer dan 32 uur per week toegankelijk zijn en minimum 2 soorten van dienstverlening aanbieden. Het dienstencentrum kan verbonden zijn met een rusthuis, maar de diensten moeten in de eerste plaats op thuiswonende bejaarden gericht zijn.
- Geriatrische dagziekenhuizen : deze zijn gedeeltelijk afhankelijk van het federaal niveau en gedeeltelijk van de Gemeenschappen. De reglementering maakt integraal deel uit van de wetgeving op de ziekenhuizen. Voor de cliënten moet ook vervoer van en naar huis worden georganiseerd.
- Gezins- en bejaardenhulp : in de periode tussen 1975 en 1980 is er een sterke stijging geweest van het aantal erkende diensten voor gezins- en bejaardenhulp, namelijk van 70 tot 133. In 1980 werd de erkenning om budgettaire redenen bevroren. Om aan de vraag naar gezins- en bejaardenhulp tegemoet te komen, werd een beroep gedaan op het IBF (Interdepartementaal Budgettair Fonds), dat in 1983 werd opgericht om de tewerkstelling in de non-profit sector te bevorderen. Met de hulp van het IBF werden 550 tijdelijke arbeidsplaatsen en 9 nieuwe diensten gecreëerd. Sederdien is het aantal diensten constant gebleven, maar de vraag blijft verder stijgen. De diensten voor gezins- en bejaardenhulp zijn onderworpen aan de reglementering van 1988 betreffende de erkenning en de subsidiëring van gezins- en bejaardenhulp en van de opleidingscentra voor gezins- en bejaardenhulpers.
- Poetsdiensten : er bestaat nog geen reglementering voor deze diensten, maar men hoopt deze diensten, zowel wat de reglementering als de organisatie betreft, in de gezins- en bejaardenhulp te kunnen integreren.
- Klusjesdiensten : tot nu toe werd nog geen wettelijke reglementering uitgewerkt, zodat er geen erkenning, programmering en subsidiëring voor deze diensten bestaat.

1.4 Financiering

Bejaardenbeleid is een deels gefederaliseerde en deels nationale materie. De bevoegdheden van de Vlaamse Gemeenschap omvatten de planning, de subsidies (bouwvergunningen), de erkenning en de controle van diensten als rusthuizen, woningcomplexen met dienstverlening, service-flats, beschut wonen, bejaardenwoningen, dienstencentra, dagverzorgingscentra, personenalarmdiensten, gezins- en bejaardenhulp en maaltijdbezorging aan huis.

De financiering van de verzorgingsinstellingen, de dagprijzen, de prijzen in rusthuizen en de forfaitaire bedragen voor de verzorging blijven een nationale bevoegdheid.

De volgende tabel geeft een algemeen overzicht van de budgetten die in de Vlaamse begroting van 1993 voor de verschillende diensten zijn voorzien.

Tabel 3.2 Beschikbare bedragen in de Vlaamse begroting van 1993 voor de verschillende diensten voor bejaardenzorg (in miljoen BEF)

- gezins- en bejaardenhulp	5 562,3
- initiatieven voor thuisverpleging	55,3
- maaltijdbezorging aan huis	0,2
- dienstencentra	10,0
- dagverzorgingscentra	24,0
- personenalarmitoestellen	12,0
- socio-culturele en experimentele initiatieven	6,0
- experimentele arbeidsvormen	6,0
- alternatieve financiering van service-flats (1)	1 023,2
- alternatieve financiering van rusthuizen (1)	1 289,8
- bouw van instellingen	1 484,9

(1) De Vlaamse Gemeenschap heeft een programma opgestart om de bouw van 5 000 service-flats en de schepping van 5 000 plaatsen in rusthuizen te bevorderen. We zien ook dat er jaarlijks nog 2 miljard BEF extra nodig is, bovenop de geïnvesteerde 1,4 miljard BEF.

Bron : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Vanden Boer, 1993

De OCMW's hebben altijd een belangrijke bemiddelende rol gespeeld in de verbetering van de dienstverlening aan bejaarden. Over de OCMW-uitgaven voor bejaardenzorg werden veel gegevens verzameld in het kader van de werking van het 'Bijzonder Fonds voor Maatschappelijk Welzijn' (BFMW). Dit fonds kent aan OCMW's subsidies toe op basis van een aantal criteria die bij wet worden vastgelegd.

De volgende tabel geeft een overzicht van de netto-uitgaven van de Vlaamse OCMW's voor het jaar 1992, volgens de informatie van het BFMW. De plaatsing van bejaarden in een rusthuis of een rust- en verzorgingstehuis vertegenwoordigt meer dan een kwart van de totale uitgaven. Het aandeel van de uitgaven voor

ambulante zorgverstrekkings ligt in dezelfde orde van grootte, namelijk 27% van de totale netto-uitgaven.

Tabel 3.3 Verdeling van de netto uitgaven in 1992 ingebracht door de Vlaamse OCMW's bij het BFMW m.b.t. de zorg voor ouderen

	Miljoen BEF	% van bedrag bij BFMW*
Plaatsing in een rusthuis of RVT	1 735,9	27,1
Dienstencentra	286,1	4,5
Dagverzorgingscentra	17,1	0,3
Gezins- en bejaardenhulp	626,6	9,8
Maaltijden aan huis	215,0	3,4
Klusjesdienst	46,6	0,7
Poetsdiensten	500,3	7,8
Personenalarmtoeestellen	22,2	0,3
Totaal	3 449,8	53,8

* Totaal van de netto-uitgaven ingebracht voor subsidies = 6 416 987 692 BEF

Bron : Ministerie van de Vlaamse gemeenschap, dienst OCMW

1.4.1 De residentiële voorzieningen

- De service-flats, woningcomplexen met dienstverlening en bejaardenwoningen : het decreet van 1985 voorziet dat de bouw, de renovatie, de herinrichting en de verbouwing van service-flats en woningcomplexen met dienstverlening door de Vlaamse Gemeenschap kunnen worden gesubsidieerd. De subsidies kunnen worden toegekend aan de lokale overheden, aan vzw's en aan organisaties van openbaar nut (dus niet aan privé-instellingen met winstgevend doel).

Ook bejaardenwoningen kunnen worden gesubsidieerd, als ze onder het beheer van een OCMW of een woningmaatschappij vallen. De tegemoetkoming bedraagt 60% van de werkingskosten, de uitrustings- en dienstverleningskosten die door de Executieve zijn goedgekeurd. Ook de verwerving van gebouwen kan worden gesubsidieerd.

In 1989 werd 111,6 miljoen BEF besteed aan de bouw, de renovatie, de herinrichting en de verbouwing van service-flats, woningcomplexen met dienstverlening en bejaardenwoningen. In principe wordt niet tussengekomen in de verblijfskosten van de inwonenden. Deze kosten zijn integraal ten laste van de bewoners. In sommige gevallen en onder welbepaalde voorwaarden kunnen inwonenden die niet over voldoende middelen beschikken zich tot de OCMW's wenden om de verblijfskosten gedeeltelijk of volledig terugbetaald te krijgen.

- Rusthuizen : in 1993 bedroeg de gemiddelde dagprijs voor het verblijf in een rusthuis 1 233 BEF. Naast de dagprijs worden er ook nog supplementen gevraagd voor speciale diensten of leveringen (wassen en strijken, haarverzor-

ging, pedicure, maaltijden op de kamer, ...). Bovendien moest door mensen die verzorging behoeven nog een supplement van gemiddeld 125 BEF worden betaald (Pacolet J., Lanoye H., 1994.). Volgens het nieuw reglement van 1991 zijn dergelijke supplementen voor zorgbehoefvendheid verboden. Ze zijn in principe begrepen in de loonkosten van het verplegend en verzorgend personeel en in de kosten van het verzorgingsmateriaal, die worden gefinancierd door de forfaitaire bedragen van het RIZIV, die per dag en per bejaarde worden toegekend. Deze forfaitaire bedragen variëren volgens de afhankelijkheidsindex (O, A, B en C) en bedroegen in 1993 respectievelijk 42, 128, 699 en 985 BEF. Behalve de dagprijs en de supplementen moeten de bejaarden ook nog het remgeld betalen voor de prestaties van dokters en voor geneesmiddelen. Niet alle bewoners zijn in staat om hun persoonlijke bijdrage te betalen. Ongeveer 30% van de bewoners van rusthuizen worden financieel bijgestaan door het OCMW. De OCMW's kennen normaal 8 767 BEF per maand en per bejaarde toe.

- Beschut wonen : voor elk erkend initiatief wordt jaarlijks een forfaitair bedrag toegekend. In 1990 bedroeg dit budget 50 000 BEF per plaats in een project voor beschut wonen als vergoeding voor de instelling, vermeerderd met 125 000 BEF per plaats voor twee derden van de plaatsen en met 166 670 BEF per plaats voor de overige plaatsen.
- Rust- en verzorgingstehuizen : de gemiddelde dagprijs bedroeg in 1989 voor een ziekhuis-RVT 1 212 BEF en voor een rusthuis-RVT 1 086 BEF (Pacolet J., Lanoye H., 1994). Het bijdragesysteem is hetzelfde als voor de rusthuizen. Hier kan ongeveer 31% van de bewoners rekenen op steun van het OCMW. In 1991 voorzag het RIZIV een forfaitaire bijdrage per dag en per bejaarde als tussenkomst in de loonkosten van het verplegend en verzorgend personeel (met inbegrip van de kinesitherapeuten) en de kosten voor het verzorgingsmateriaal. Het bedrag is afhankelijk van de invaliditeitsgraad (B en C) en bedroeg in 1993 respectievelijk 1 145 en 1 531 BEF. Door de bijkomende plaatsen in rust- en verzorgingstehuizen te compenseren met plaatsen in rusthuizen kan in de rusthuizen meer personeel worden tewerkgesteld.

1.4.2 De thuiszorgdiensten

- Dagverzorgingscentra : de maximale bouwkosten die in aanmerking worden genomen voor de toekenning van een subsidie bedragen 26 500 BEF/m², met een maximum van 20m² per verblijfsplaats. Voor de verbouwing kan een maximale subsidie van 75 000 BEF worden toegekend. Aan een aantal dagverzorgingscentra kan ook een subsidie van 500 000 BEF per jaar worden toegekend, vermeerderd met 60 BEF per bejaarde en per dag, voor bejaarden voor wie de kosten door het dagverzorgingscentrum zelf worden gedragen. Om van deze subsidie te kunnen genieten, moet aan een aantal voorwaarden worden vol-

daan, zoals een minimum van 5 cliënten per dag, de eigen organisatie van vervoer, ...

In 1992 werd aan 15 centra in totaal een bedrag van 8 627 280 BEF uitgekeerd.

De cliënt moet onafhankelijk van zijn of haar inkomen een bijdrage betalen. Deze bijdrage varieert van 250 BEF per dag (met één maaltijd en zonder vervoer) tot 725 BEF per dag (vervoer en 3 maaltijden inbegrepen).

Veel centra hebben financiële problemen. 14 van de 18 centra waarover gegevens beschikbaar zijn, werken met verlies. De inkomsten van de centra bestaan uit de dagprijzen en de tussenkomsten (14%) van de overheden. De uitgaven bestaan voor 65 tot 75% uit loonkosten.

- Dienstencentra : aan de erkende dienstencentra kan binnen de perken van het begrotingskrediet door de Vlaamse Executieve een jaarlijkse werkingstoelage worden toegekend. Voor de bouw van dienstencentra voor bejaarden kunnen subsidies worden verleend als het project voldoet aan de programmeringsnorm en als de voorwaarden van de Vlaamse Gemeenschap vervuld zijn (opgericht door een lokale of provinciale overheid, een vzw of een organisatie van openbaar nut).
- Gezins- en bejaardenhulp : sedert 1986 nemen de subsidies van de Vlaamse Gemeenschap onophoudelijk toe. In 1992 heeft de Vlaamse Gemeenschap 4,899 miljard BEF toegekend voor gezins- en bejaardenhulp. Het grootste gedeelte daarvan dient om de loonkosten te dekken. De Vlaamse Gemeenschap kent 532 BEF per uur toe en de kostprijs bedraagt 700 BEF. Maar de dienst voor gezins- en bejaardenhulp geniet ook nog andere tussenkomsten, zoals die van de begunstigten zelf (929 miljoen BEF in 1992) en die van de openbare en privé-instellingen.
- Thuisverpleging : aan zorgbehoevende bejaarden kent het RIZIV een forfaitaire dagvergoeding voor de verzorging toe. Naar gelang van de afhankelijkheidsgraad wordt een onderscheid gemaakt tussen het forfaitair bedrag A (474 BEF in 1994) en het forfaitair bedrag B (901 BEF in 1994).
- Personenalarmtoeestellen : sinds 5 jaar keert de regering aan de OCMW's en de ziekenfondsen subsidies ten bedrage van 20 000 BEF per personenalarmtoeestel toe. De OCMW's en sommige ziekenfondsen staan zelf in voor de promotie en verspreiding van de toestellen volgens hun eigen voorwaarden. Het belang van dit systeem is in Vlaanderen nog niet voldoende doorgedrongen. In 1991 werden slechts 1 508 subsidies toegekend voor de aankoop van personenalarmtoeestellen.

1.5 Structuur

1.5.1 De residentiële voorzieningen

- Service-flats en woningcomplexen met dienstverlening kunnen worden beheerd door een vzw, een privé-instelling of een openbare instelling (bijvoorbeeld een OCMW). Slechts 23% wordt door een instelling met winstgevend doel beheerd, 35% door een openbare structuur en iets meer dan 40% door vzw's.
- Rusthuizen : er is een duidelijke tendens tot privatisering van de rusthuizen, wat het gevolg is van de stijging van de noden die niet langer door de openbare sector kunnen worden opgevangen. De openbare sector richt zich meer tot valide bejaarden, terwijl de particuliere sector meer de zorg voor de invalide bejaarden op zich neemt (Bauwens, 1991).
In 1992 waren er 32% openbare rusthuizen, 40% privé-rusthuizen zonder winstgevend doel en 28% privé-rusthuizen met winstgevend doel.
- De meeste projecten voor beschut wonen worden door de OCMW's beheerd (53%), 29% door verenigingen zonder winstgevend doel en 19% door privé-instellingen met winstgevend doel.
- De rust- en verzorgingstehuizen worden door vzw's of door de lokale overheden beheerd.

1.5.2 De thuiszorgdiensten

- Dagverzorgingscentra : de vzw's hebben het grootste deel van de markt in handen, zowel wat het aantal instellingen (57%) als het aantal plaatsen (67%) betreft. De overige dagverzorgingscentra worden door OCMW's beheerd.
- Dienstencentra : in 1992 waren er 75 erkende dienstencentra, waarvan 70 georganiseerd vanuit een lokaal bestuur en de 5 andere door vzw's.
- Gezins- en bejaardenhulp : het aantal privé-diensten voor gezins- en bejaardenhulp is sinds 1980 gestegen, terwijl sedert 1983 een aantal openbare diensten voor gezins- en bejaardenhulp is verdwenen. Globaal gezien blijven er vier keer meer openbare diensten voor gezins- en bejaardenhulp dan privé-diensten. Maar er is een enorm verschil tussen de openbare en privé-diensten wat de omvang betreft. De openbare diensten zijn haast uitsluitend gericht op de gemeenten van de OCMW's waarvan ze afhangen. Daarom zijn ze meestal klein. De privé-diensten, daarentegen, zijn beperkt in aantal en de belangrijkste zijn zelfs in verschillende provincies actief.
- In de sector van de thuisverpleging is er ook een tendens naar privatisering merkbaar.

- De diensten voor personalarmtoestellen worden georganiseerd door OCMW's, ziekenfondsen en ondernemingen.
- Poetsdiensten : de overgrote meerderheid van de poetsdiensten wordt georganiseerd vanuit een OCMW. Slechts 20 van de 275 poetsdiensten zijn in privé-handen.
- Klusjesdiensten : van de 109 geregistreerde klusjesdiensten zijn er 9 in privé-handen en de rest wordt door OCMW's georganiseerd.
- Op één uitzondering na worden alle diensten voor maaltijdbezorging aan huis door OCMW's georganiseerd.

1.6 Ontwikkelingsniveau

1.6.1 De residentiële voorzieningen

In België is het traditionele type van residentiële voorziening het rusthuis : ongeveer 5% van de bejaarden woont in een rusthuis. De leeftijd waarop de bewoners in een rusthuis hun intrek nemen, neemt steeds verder toe (op dit ogenblik noteren we een gemiddelde leeftijd van 82 jaar) en ook hun afhankelijkheidsgraad ligt hoger (40% heeft nood aan verpleging).

De voornaamste problemen met betrekking tot de rusthuizen zijn de volgende (Dooghe G., Vanden Boer, Vanderleyden L. CBGS, 1990) :

- 4% van de bewoners leeft in gemeenschappelijke kamers met meer dan 2 mensen samen;
- slechts de helft van de kamers beschikt over een apart toilet;
- ongeveer 9% van de rusthuizen is niet officieel erkend (in de meeste gevallen omdat de normen voor de brandveiligheid niet worden nageleefd);
- 17% van de rusthuizen heeft onvoldoende geschoold personeel in dienst;
- 30% van de rusthuisbewoners hebben financiële steun nodig van de gemeenten.

De Vlaamse Executieve stimuleert de bouw van service-flats. Voor de komende 10 jaar zijn er 10 000 nieuwe eenheden voorzien, wat het totaal op 17 000 zal brengen. Service-flats bieden een betere infrastructuur dan rusthuizen, maar in de meest gevallen zijn ze duurder en worden ze bewoond door mensen met een hoger inkomen.

1.6.2 De thuiszorgdiensten

Het gebrek aan financiële middelen is een van de redenen waarom de ontwikkeling van de dagverzorgingscentra wordt belemmerd. Om de dagverzorgingscentra te stimuleren en verder uit te bouwen, moet de regering voor financiële stimu-

lansen zorgen. Het bedrag van de subsidies, de onzekerheid over de toekenning van subsidies en het feit dat de verzorgingskosten helemaal niet worden betoelagd, zijn factoren die een domper zetten op het enthousiasme om dagverzorgingscentra op te richten of verder uit te bouwen en bij het grote publiek bekend te maken. Er is nood aan een soepeler toepassing van de wetgeving.

Thuiswonende bejaarden kunnen een beroep doen op thuiszorgdiensten : 9% van de bejaarden nemen hun toevlucht tot gezins- en bejaardenhulp en poetsdiensten. De vraag overstijgt echter het aanbod en er is een gebrek aan gezins- en bejaardenhulp buiten de gewone werkuren.

De thuisverpleging in Vlaanderen is goed ontwikkeld en ongeveer 8% van de bejaarden maakt er gebruik van. Het gaat hierbij grotendeels om intensieve en langdurige zorgverstreking. 10% krijgt meer dan een bezoek per dag, 27% krijgt een bezoek per dag, ook op zaterdag en zondag, 35% van de bejaarden wordt een jaar lang of langer thuis verzorgd.

In de wet is het aantal uren dat in het kader van gezins- en bejaardenhulp mag worden gepresteerd, beperkt. Daarom kan het aanbod de vraag niet volgen. Deze beperking heeft ook tot gevolg dat de diensten voor gezins- en bejaardenhulp zeer selectief moeten zijn in hun hulpverlening zodat er mensen zijn die hulp nodig hebben en toch op de wachtlijst staan.

Ongeveer 30% van de bejaarden heeft maaltijden aan huis laten bezorgen en meer dan een derde van de gemeenten beschikt over een centrum waar bejaarden naar toe kunnen komen voor een warme maaltijd en om gebruik te maken van de sanitaire voorzieningen. Deze centra zijn evenwel in de eerste plaats ontmoetings- en ontspanningscentra.

1.7 Besluit

Over het algemeen kunnen we zeggen dat de bejaardenzorg in Vlaanderen goed ontwikkeld is, alhoewel er nog onbevredigde behoeften zijn. Zo overtreft de vraag het aanbod van bejaardenhulp, is de residentiële zorg voor een niet onbelangrijk deel van de bevolking te duur en zou voor de demente bejaarden een aangepast en ruimer aanbod moeten uitgebouwd worden. In België geeft de regering de voornaamste aanzetten tot wijzigingen in het dienstenaanbod. In het kader van de besparingsmaatregelen werd beslist om de dienstverlening aan bejaarden nog uit te breiden en het aantal ziekenhuisbedden te verlagen. Het resultaat is dat een groot aantal bejaarden een beroep heeft gedaan op thuiszorgdiensten, zodat aan de vraag niet kon worden voldaan, ondanks het feit dat het netwerk van hulpdiensten zeer goed ontwikkeld is. Wegens de sterke groei gedurende de laatste jaren hebben de overheden die met de subsidiëring belast zijn, onlangs immers nieuwe beperkingen opgelegd voor de financiering van thuiszorgdiensten.

De hierna volgende tabellen vatten, volgens het stramien opgelegd voor het Europees onderzoek, een aantal karakteristieken samen van de voorzieningen voor bejaarden, die in deel werden besproken.

Tabel 3.4 Kerngegevens : diensten voor bejaarden in Vlaanderen

Diensten	Aantal tewerk- gestelden	Aantal diensten en plaatsen (1993)	Gemiddelde prijs (1993)	Omzet	Publieke financiering
Residentieële voorzieningen :					
- service-flats		78 met 2 864 plaatsen en 452 voorzien met 14 730 plaatsen			
- woningcomplexen met dienstverlening	±12 000				
- bejaardenwoningen	8 264 1	742 en 41 684 plaatsen	1 233 BBEF/dag		30% 2
- rusthuizen		50 met 2 363 plaatsen			
- beschut wonen	295 3	12 280 plaatsen	1212 BBEF/dag (1989)		65%
- RVT			(in een rusthuis)		
			1 086 BBEF/dag (1989)		
			(in een ziekenhuis)		
			21 (1992)		
- dagverzorgingscentra	53,7 4	110 waarvan 75 erkend			
- dienstencentra	513 5	6 en 77 plaatsen (1989)			
- geriatrisch dagziekenhuis		in 276 rusthuizen (1990)			
- nachtopvang in het ziekenhuis		in 11 rusthuizen (1990)			
- gezins- en bejaardenhulp	10 532	142	700 BBEF/uur		
- thuisverpleging	(1992) 6 320				
- personeelarmoestellen	(1992) 6	1 508 (1991)			
- klusdienst		109			
- poetsdienst	4 550 7	275			
- maaltijden aan huis		102 erkend			
- transportdiensten					
- verbetering aan de woning					
				4,3 mio maaltijden	
				27 911 cliënten van +60 jaar	
				8,7 mio uren	
				185 848 patiënten van	
				+60 jaar (1991, schatting)	83% 2

1. Verplegend en verzorgend personeel in 1991; 2. Bron : Nijkamp P., Pacolet J., e.a., HIVA, 1991; 3. schatting van 1 tewerkgestelde voor 8 plaatsen;
4. Vanden Boer, 1994, full-time equivalenten in 20 centra; 5. schatting met 3 personeelsleden voor 12 plaatsen; 6. Pacolet en Lanoye, 1994; 7. full-time equivalenten, Vanden Boer, 1992.

Tabel 3.5 Omgevingsfactoren : diensten voor bejaarden in Vlaanderen

Diensten	Reglementering (programma- matenorm voorzien door de wet)	Vorming	Organisatie van het aanbod	Financiering (in % eigen middelen)
Residentiele voorzieningen :				
- service-flats	Ja (2% van de 60+ers)	-	Ja	Ja
- wooningcomplexen met dienstverlening	Ja	-	Nee	Nee
- bejaardenwoningen	Ja (1% van de 60+ers)	-	Nee	
- rusthuis	Ja (5% van de 60+ers)	Ja	Ja	
- beschut wonen	Ja (0,4% van de inwoners)		Nee	
- RVT	Ja (1,7% van de 65+ers)	Ja	Ja	
Thuiszorgdiensten :				
- dagverzorgingscentra	Ja (1,5% van de 60+ers)			Nee
- dienstencentra	Ja (±0,5% van de 60+ers)			
- geriatrisch dagziekenhuis	Nee			
- kortverblijf in een rusthuis	Nee			
- nachtopvang in een rusthuis	Nee			
- gezins- en bejaardenhulp	Ja (geen norm)	Ja		Ja
- thuisverpleging	Ja (geen norm)			
- personenalarmtoestellen	Nee			
- klusjesdiensten	Nee			
- poetsdiensten	Nee			
- maaltijden aan huis	Ja			
- vervoerdiensten	Nee			
- verbeteringen aan de woning	Ja			
Ja door het WGG, niet voor de zelfstandigen (ja)				

Tabel 3.7 Structuur : diensten voor bejarden in Vlaanderen

Diensten	Vereniging (zonder winst- gevend doel)	Coöperatieve	Ondernemingen (met winstgevend doel)	Lokale overheden	Andere
Residentieële voorzieningen :	41,3% vzw	23%	35,7% OCMW	X	
- service-flats en woningcomplexen met dienstverlening					
- bejaardenwoningen	40% vzw	28%	X		
- rusthuis					
- beschut wonen	28%		32% OCMW		
- RVT	52% vzw	19%	53% OCMW	48%	
Thuiszorgdiensten :					
- dagverzorgingscentra	57% vzw ¹		43% OCMW ¹		
- dienstencentra	5 vzw ²		70 ²		
- geriatrisch dagzakenhuis					
- kortverblijf in een rusthuis					
- nachtopvang in een rusthuis	19% vzw		81% OCMW		
- gezins- en bejaardenhulp	60% WCK				
- thuisverpleging					
- personenalarmtoestellen	Mutualiteiten		X		
- klusdiensten			8%	92% OCMW	
- poetsdiensten			11%	89% OCMW	
- maaltijden aan huis			0,9%	99,1% OCMW	
- vervoerdiensten				X	
- verbeteringen aan de woning	X			X	

1 Vanden Boer, 1994
 2 van de 75 erkende dienstencentra
 Bron : Pacolet en Lanoye, 1994

40% zelfstandige
 verpleegkundigen

Tabel 3.8 Rol van de nationale en lokale overheid : diensten voor bejaarden in Vlaanderen

Diensten	Nationale overheid	Matig	Zwak	Sterk	Lokale overheid	Matig	Zwak
Residentieële voorzieningen :							
- service-flats	X					X	
- woningcomplexen met dienstverlening			X				X
- bejaardenwoningen		X					X
- rusthuis		X		X			
- beschut wonen		X				X	
- RVT		X					X
Thuiszorgdiensten :							
- dagverzorgingscentra		X				X	
- diensten centra						X	
- geriatrisch dagziekenhuis		X					X
- kortverblijf in een rusthuis			X				X
- nachtopvang in een rusthuis			X				X
- gezins- en bejaardenhulp		X		X			X
- thuisverpleging							
- personeelartmoestellen			X				X
- klusdiensten				X			
- poetsdiensten						X	
- maaltijden aan huis						X	
- vervoerdiensten			X				X
- verbeteringen aan de woning							

Tabel 3.9 Ontwikkelingsniveau : diensten voor bejaarden in Vlaanderen

Diensten	In ontwikkeling	Potentiele ontwikkeling	Geen ontwikkeling
Residentiele voorzieningen :			
- service-flats	X		
- woningcomplexen met dienstverlening			X
- bejaardenwoningen			X
- rusthuis			X
- beschut wonen	X		
- RVT	X		
Thuiszorgdiensten :			
- dagverzorgingscentra	X	X	
- dienstencentra	X		
- geriatrisch dagziekenhuis			X
- kortverblijf in een rusthuis			X
- nachtopvang in een rusthuis			X
- gezins- en bejaardenhulp			X
- thuisverpleging	X		
- personaalarmtoestellen		X	
- klusdiensten	X		
- poetsdiensten	X		
- maatlijden aan huis		X	
- vervoerdiensten		X	
- verbeteringen aan de woning		X	

2. Diensten voor gezinnen

2.1 Kinderopvang

2.1.1 Voorstelling van de diensten ¹

2.1.1.1 *Er bestaan drie soorten opvang voor kinderen tussen 3 maanden en 3 jaar*

1. De opvang van kinderen thuis of in de familie

In de meeste gevallen worden de kinderen in de eigen familie opgevangen : in 47% van de gevallen zorgen de ouders zelf voor hun kinderen tussen 3 maanden en 3 jaar (vooral de moeder, die daarvoor eventueel loopbaanonderbreking neemt) en in 25% van de gevallen staan de grootouders of een ander familielid in voor de opvang.

2. De gesubsidieerde sector

De nationale overheden staan in voor de opvang van 1 kind op 5. Ze organiseren twee soorten kinderopvang via 'Kind en Gezin' (K&G) ². In de eerste plaats is er de opvang van kinderen in een instelling - de kinderdagverblijven - die bestaan uit crèches en peuterspeelruimten (vanaf 18 maanden). In de tweede plaats zijn er de opvanggezinnen (onthaalmoeders) die verbonden zijn aan de diensten voor opvanggezinnen. Er bestaan ook particuliere opvanggezinnen en -instellingen die zich melden en eventueel onder toezicht staan van K&G.

3. Tenslotte is er ook een 'vrije', niet-gesubsidieerde sector, waarin de ouders en opvanggezinnen zich niet melden aan K&G en onderling hun afspraken regelen. Deze opvang zou zeer beperkt zijn.

2.1.1.2 *De opvang van kinderen tussen 3 en 12 jaar*

Voor kinderen tussen 3 en 12 jaar bestaan er verschillende opvangdiensten. Het gaat hier niet meer om toezicht gedurende een hele dag, maar vooral om voor- en naschoolse opvang. Concreet gaat het om kinderdagverblijven, opvanggezinnen en de scholen zelf, maar ook om vakantiecampen, speelpleinen, socio-culturele wijktiviteiten, enz.

De buitenschoolse opvang is zeer divers. Er bestaan verschillende initiatieven die onregelmatig gespreid en weinig bekend zijn.

¹ Gebaseerd op Maes V. en Van Meensel R., 1994.

² K&G is een openbare instelling, opgericht bij decreet van de Vlaamse Gemeenschap van 25 mei 1994 ter vervanging van het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn (NWK).

Bijna 95% van de kinderen tussen 3 en 6 jaar gaat naar de kleuterschool. De leerplicht begint vanaf 6 jaar. De school duurt meestal van 8u30 tot 15u30. Op woensdagnamiddag is er geen school. De kinderen hebben ongeveer 180 dagen vakantie per jaar, of 2,5 keer meer dan hun werkende ouders. Dit verklaart waarom wijzigingen in de arbeidsorganisatie (flexibilisering, nachtwerk, ...) problemen opleveren om werk en gezin met elkaar te verzoenen.

2.1.2 Kerngegevens

2.1.2.1 De opvang voor kinderen tussen 3 maanden en 3 jaar

- In 1992 waren in de 272 crèches 24 287 kinderen ingeschreven voor een gewone opvang overdag. In vergelijking met 1991 betekent dit een toename van 3%. De equivalente prestaties³ zijn in één jaar met 8% gestegen en het aantal plaatsen met 6%.
- Er werden 19 164 plaatsen aangeboden door zowat 5 000 opvanggezinnen die met 213 diensten voor opvanggezinnen zijn verbonden. Er waren ongeveer 32 000 kinderen ingeschreven voor een gewone opvang overdag (+12% in vergelijking met het jaar voordien). De equivalente prestaties zijn met 16% gestegen en het aantal plaatsen met 12%.
- Van de 2 262 privé-opvanggezinnen werkte 71% onder toezicht van K&G en 19% had aangifte gedaan van zijn activiteit zonder aanvraag tot controle. Het aantal plaatsen is gestegen van 5 800 in 1990 over 6 391 in 1991 naar 6 681 in 1992. Het aantal kinderen lag in 1992 lager dan in 1990.
- In de 364 niet-gesubsidieerde privé-instellingen waren er 3 835 plaatsen voor kinderopvang overdag voor in totaal 8 041 kinderen.
- In de marge van deze sector bestaan er een aantal kleinschalige initiatieven, zoals kleine crèches, een beperkt aantal initiatieven voor gehandicapte of zieke kinderen, verblijfplaatsen of overnachtingsplaatsen en de mogelijkheid tot occasionele opvang per uur. Crèches in bedrijven zijn veeleer uitzonderingen.

Wat de opvang van zieke kinderen betreft, tonen studies⁴ aan dat veel ouders bij hun ziek kind willen blijven of willen dat het binnen de familie worden opgevangen. Wanneer de kinderen ziek zijn, brengen 2 ouders op 3 hen naar de grootouders en in 1 geval op 3 blijven de moeders thuis. De vaders blijven zelden thuis. Soms wordt een beroep gedaan op burens en zeer zelden op opvangdiensten voor zieke kinderen. 4 vrouwen op 10 vinden het aantal dagen sociaal verlof onvolgende. Niet alle werkgevers respecteren trouwens de rechten van de werknemers in dit verband en soms wordt dit verlof geweigerd.

³ Totaal van de volle, halve, 1/3 verblijfsdagen en gewogen naargelang de duur.

⁴ KAV-enquête bij 458 Vlaamse vrouwen.

K&G voert elk jaar ⁵ een enquête uit bij gezinnen met kinderen tussen 3 maanden en 3 jaar. In 1993 had K&G in Vlaanderen een enquête uitgevoerd bij 4 957 gezinnen. Voor een beter begrip van de situatie zullen we enkele resultaten van deze enquête kort bespreken. We zullen het hebben over het kwantitatief belang van de kinderopvang, het gebruik van de verschillende diensten en de kostprijs van de kinderopvang voor de ouders.

* Het kwantitatief belang van de kinderopvang

In 1993 maakte ruim de helft van de kinderen tussen 3 maanden en 3 jaar gebruik van kinderopvang : 53,7% werd regelmatig toevertrouwd aan familieleden, aan opvanggezinnen of een instelling; 3,4% werd zelden elders voor opvang ondergebracht (minder dan een keer per week) en 42,9% ging nooit naar een kinderopvangdienst. Het gebruik van deze diensten verschilt per regio. In Vlaams-Brabant ligt het percentage kinderen dat regelmatig buitenshuis wordt opgevangen het hoogst (68,8%). In de provincie Oost-Vlaanderen (54,1%) ligt dit percentage hoger dan in de rest van Vlaanderen. In de provincies Antwerpen (51,3%), West-Vlaanderen (51,1%) en vooral Limburg (44,9%) wordt het minst vaak een beroep gedaan op kinderopvangdiensten. In vergelijking met 1991 is het regelmatig gebruik in alle provincies relatief constant gebleven.

Voor ongeveer 4 kinderen op 10 die regelmatig door anderen worden opgevangen, gebeurt dit 5 volledige dagen per week. Meer dan 6 kinderen op 10 gaan halfrijds naar een kinderopvang. Kinderopvang 's nachts of alleen tijdens het weekend komt zelden voor.

* Het aandeel van de verschillende diensten

Kinderopvang gebeurt voornamelijk buitenshuis : slechts ongeveer 8% van de kinderen wordt thuis opgevangen.

De opvang van jonge kinderen wordt grotendeels door het informeel netwerk verzorgd : in 41,4% van de gevallen uit het onderzoek worden de kinderen opgevangen door de grootouders en in 3,5% van de gevallen door andere familieleden. Dit betekent dat ongeveer 4 kinderen op 10 (44,9%) binnen het informeel familie-netwerk worden opgevangen.

Vervolgens zijn er de opvanggezinnen (onthaalmoeders) die aangesloten zijn bij diensten voor opvanggezinnen. Op dit ogenblik bedraagt hun aandeel 17,6%.

De crèches staan in voor 11,5% van de kinderopvang en komen dus op de derde plaats. De privé-opvanggezinnen zorgen voor 8,1% van de kinderopvang, 3 opvanggezinnen op 4 staan onder toezicht van K&G; slechts in 1 geval op 4 is het opvanggezin alleen bij K&G aangegeven.

De kinderopvang buitenshuis die door derden wordt verzorgd en niet bij K&G is aangegeven, bedraagt 3,1%.

---

5 Jaarlijks van 1988-1991, daarna tweejaarlijks.

Het respectievelijk aandeel van de verschillende kinderopvangdiensten is in de loop van de periode 1991-1993 gevoelig veranderd. Er valt een dalende tendens te noteren in de groep van de grootouders en andere familieleden (-3%) en een stijgende tendens voor kinderopvangdiensten (+2,3%) en opvanggezinnen die onder toezicht staan (+1,8%).

Tussen de diverse provincies is er ook een verschil merkbaar wat het soort kinderopvang betreft. Het aandeel van de kinderopvang binnen de familie of in een instelling verschilt duidelijk van provincie tot provincie. In Limburg vertegenwoordigt de kinderopvang in instellingen slechts 13,1%, tegenover 21,4% in Vlaams-Brabant. Ook in de provincie Antwerpen ligt het aandeel van de kinderopvang in een instelling lager dan in de rest van de Vlaanderen.

* Kostprijs voor de ouders van de kinderopvang binnen de familie

Kinderopvang binnen de familie is meestal gratis. Slechts 3% van de ouders betaalt voor de opvang van hun kinderen door de grootouders. De opvang door andere familieleden wordt in 30% van de gevallen vergoed. Wanneer de kinderopvang wordt vergoed, betalen de ouders gemiddeld 253,5 BEF per dag aan de grootouders en gemiddeld 307,8 BEF per dag aan andere familieleden. Hierbij moet worden opgemerkt dat het slechts om een kleine groep van kinderen gaat.

* Kostprijs voor de kinderopvang buiten de familie

De ouders betalen gemiddeld 430 BEF per volledige dag voor de opvang van een niet-schoolplichtig kind. Uit 13% van de ingevulde enquêteformulieren blijkt dat er te weinig informatie beschikbaar is over de tarieven. Er kan worden opgemerkt dat de prijs tussen de verschillende instellingen niet erg varieert. De dagprijs in privé-instellingen (455,9 BEF) ligt hoger dan in kinderdagverblijven (crèches en peuterspeelruimten) (429,4 BEF). De privé-opvanggezinnen (423,3 BEF) daarentegen zijn gemiddeld iets minder duur dan de opvanggezinnen die bij K&G zijn aangesloten (436,7 BEF).

2.1.2.2 De opvang van kinderen tussen 3 en 12 jaar

Naar schatting maken in totaal 300 000 kinderen regelmatig gebruik van een of andere vorm van buitenschoolse opvang (European Commission Network on Childcare, 1992).

De kinderdagverblijven kunnen zorgen voor de opvang van kinderen tot 6 jaar, maar ze zijn daartoe niet verplicht. De kinderopvangdiensten zorgen ook voor buitenschoolse opvang. In sommige gevallen kan deze dienstverlening ook 's nachts of tijdens het weekend worden verstrekt. Buitenschoolse opvang is zeer marginaal en vertegenwoordigt in de kinderdagverblijven nauwelijks 2% van de verblijven. In de kinderopvangdiensten ligt deze verhouding iets hoger : ongeveer 11% van de totale prestaties.

In enkele scholen wordt voor- en naschoolse kinderopvang aangeboden van 7u30 tot 18u, evenals op woensdagnamiddag. Tijdens de schoolvakanties is er normaal geen opvang voorzien. Deze dienst hangt af van de school en van de lokale overheden en is zeer onregelmatig verspreid. De concurrentie tussen de scholen om meer leerlingen aan te trekken, speelt op dit vlak vaak een belangrijke rol.

In een regionale studie over het arrondissement Leuven (De Paepe, 1993) komen de auteurs tot het besluit dat er een groot tekort is aan buitenschoolse opvang. In meer dan de helft van de scholen is er opvang voorzien in een of meer klassen. Vaak is er slechts één klas en één begeleider. In minder dan een school op drie is er geen plaats om te spelen en geen speelgoed. De begeleiding beperkt zich hoofdzakelijk tot toezicht. In 4 scholen op 5 worden de begeleiders niet bezoldigd, het zijn vaak leerkrachten of ouders en soms wordt zelfs een beroep gedaan op vrijwilligers. De leerkrachten vinden dat hun taak te zwaar is.

Tijdens de schoolvakanties stellen ongeveer 300 speelpleinen en vakantiekampen hun deuren open voor 175 000 kinderen.

2.1.3 Omgevingsfactoren

2.1.3.1 De opvang van kinderen tussen 3 maanden en 3 jaar

In het formeel circuit wordt de kinderopvang georganiseerd met de hulp van de regering en de instellingen. De kinderopvang tot 6 jaar wordt bij beschikking aan K&G toevertrouwd.

In het formeel circuit kunnen drie soorten kinderopvang worden onderscheiden: de gesubsidieerde diensten, de diensten die zijn aangegeven en onder toezicht staan (maar niet worden gesubsidieerd) en de diensten die alleen zijn aangegeven. De opvang van kinderen door grootouders of andere familieleden tot in de vierde graad staat niet onder toezicht van K&G, terwijl andere vormen van kinderopvang regelmatig bij K&G moeten worden gemeld.

In 1989 werd deze vorm van formele kinderopvang aantrekkelijk gemaakt door een systeem van gedeeltelijke fiscale aftrekbaarheid. De privé-opvangsdiensten moesten bij K&G worden aangegeven en op basis van een attest van K&G kon een fiscale aftrek worden genoten. Dit had ook zijn weerslag op de particuliere sector, vooral wegens de strenge normen voor de maximumcapaciteit. Intussen zijn die normen al heel wat verbeterd en versoepeld.

Bovendien was het door middel van de attesten van K&G mogelijk om de inkomens van de ouders en de te betalen belastingen te controleren. Eveneens tengevolge van een actieve campagne door de kinderopvangsdiensten hebben heel wat privé-onthaalmoeders hun activiteit stopgezet of ze hebben zich aangesloten bij kinderopvangsdiensten, terwijl anderen hun tarieven hebben opgetrokken.

2.1.3.2 Kinderopvang voor kinderen tussen 3 en 12 jaar

De bevoegdheden van K&G zijn beperkt tot de kwaliteitscontrole van de opvang van kinderen tot 6 jaar. Maar de nood aan opvang houdt niet op bij die leeftijd.

Het aanbod voor buitenschoolse opvang wordt door drie ministeries geregeld : het Ministerie van Welzijn via K&G, en de Ministeries van Onderwijs en Cultuur (reglementering van de speelpleinen en de vakantiekampen).

De kinderdagverblijven kunnen kinderopvang organiseren tot de leeftijd van 6 jaar, maar ze zijn daartoe niet verplicht.

De grote verscheidenheid van al deze initiatieven, die in diverse structuren en verschillende afdelingen zijn ondergebracht, draagt niet bij tot de harmonisering en de reglementering op dit vlak.

In 1991 heeft Minister Lenssens, de toenmalige Gemeenschapsminister voor Welzijn en Gezin, een eerste poging tot coördinatie en reglementering van de kinderopvang voor kinderen tussen 3 en 12 jaar ondernomen. Er werd een ronde-tafelconferentie georganiseerd over de problematiek van de buitenschoolse kinderopvang, waarop vertegenwoordigers uit de verschillende sectoren aanwezig waren : onderwijs, welzijn, cultuur, ... Er werd een rapport opgesteld en er werden enkele voorstellen geformuleerd. Zo werd voorgesteld om de bestaande initiatieven uit te breiden en met communautaire initiatieven aan te vullen. Ook werd het idee geopperd om een opvangcentrum buiten de school uit te bouwen.

2.1.4 Financiering

2.1.4.1 De opvang van kinderen tussen 3 maanden en 3 jaar

De diensten die door K&G worden gesubsidieerd, worden gedeeltelijk door de Vlaamse Gemeenschap gefinancierd via K&G. In 1993 was hiermee een bedrag van 2,3 miljard BEF gemoeid. Daarnaast betalen de ouders een bijdrage volgens hun belastbaar inkomen, wat in 1992 een totaal bedrag van 1,4 miljard BEF opleverde. Aan gezinnen met twee of meer kinderen en wanneer er verscheidene kinderen uit hetzelfde gezin komen, worden kortingen toegekend. De ouders kunnen de kosten voor de opvang van kinderen van jonger dan 3 jaar fiscaal aftrekken.

De opvanggezinnen en privé-instellingen die zijn aangegeven en onder toezicht staan van K&G (maar niet zijn gesubsidieerd) passen een vrij tarief toe. De ouders genieten wel een fiscale aftrek voor alle kinderen die jonger zijn dan drie jaar, wanneer ze een attest van toezicht van K&G kunnen voorleggen.

2.1.4.2 De opvang van kinderen tussen 3 en 12 jaar

De scholen krijgen geen subsidies voor buitenschoolse opvang en de kosten moeten op het budget van de school zelf worden verhaald. In sommige gevallen kennen de lokale overheden een bijdrage toe en ook de ouders betalen een bijdrage (meestal zeer weinig: gemiddeld 20 BEF per uur). Er wordt geen enkele voorwaarde gesteld aan de kwalificatie van het personeel en de infrastructuur is niet altijd aangepast.

De speelpleinen en vakantiekampen worden gesubsidieerd en georganiseerd door het Ministerie van Cultuur. De ouders betalen een bijdrage en de Vlaamse Gemeenschap maakt subsidies vrij.

2.1.5 Ontwikkelingsniveau

2.1.5.1 De opvang van kinderen tussen 3 maanden en 3 jaar

Het aantal kinderen tussen 3 maanden en 3 jaar dat regelmatig naar een kinderopvangdienst wordt gebracht, is tussen 1983 en 1993 met ongeveer 10% gestegen. De laatste jaren zien we dat dit percentage zich stabiliseert.

Tabel 3.10 Gebruik van kinderopvang voor kinderen van 3 maand t.e.m. 3 jaar in Vlaanderen van 1983 tot 1991, in procent

1983	44,0
1988	53,5
1991	53,3
1993	53,7

Bron : Mens en ruimte (1983) en Kind en Gezin (1988, 1992 en 1993)

Hoewel vooral de grootouders instaan voor de opvang van de kinderen, daalt hun inbreng voortdurend : van 48 naar 41%. Het totale aandeel van de opvang door familieleden daalt van 54 naar 45%. Omdat steeds meer ouders uit werken gaan, is het moeilijker geworden om een informele vorm van kinderopvang te vinden. Het aandeel van de kinderopvang dat door familieleden wordt verzorgd, daalt omdat het aanbod de vraag vaak niet meer kan volgen. Binnen enkele jaren zullen ook de grootmoeders nog uit werken gaan. Dit wijst er duidelijk op dat de familienetwerken zullen verdwijnen en dat de grootouders steeds minder beschikbaar zullen zijn. Deze trend zal zich nog verder doorzetten.

Andere vormen van individueel georganiseerde opvang door derden bleven de laatste jaren in de buurt van 5%.

De gesubsidieerde kinderopvangdiensten vertegenwoordigen 31%, of het dubbele van 1983. Dit soort van kinderopvang is voordelig voor de ouders, omdat de kosten voor de opvang worden afgestemd op het belastbaar gezinsinkomen.

Het aandeel van de opvangdiensten die alleen zijn aangegeven of die onder toezicht staan is in vergelijking met 1983 verdubbeld. Het gaat vooral om privé-opvanggezinnen.

Steeds meer ouders sturen hun kinderen vanaf de leeftijd van 2,5 jaar naar school. In 1988 ging haast 70% van de kinderen tussen 2,5 en 3 jaar naar school. Een andere ontwikkeling heeft betrekking op het aandeel van de kinderopvangdiensten in instellingen. Er zijn meer kinderen die binnen de familie (75%) worden opgevangen dan in een instelling. Het aandeel van de instellingen voor de kinderopvang is beperkt, maar is toch gestegen van 10,3% in 1983 naar 17% in 1993.

Hierbij moet worden opgemerkt dat de keuze van de ouders niet altijd met hun wensen overeenstemt. Sommige ouders moeten zich aanpassen aan het aanbod in hun regio⁶: één moeder op 5 die een beroep doet op de grootouders om voor de kinderen te zorgen, vindt die situatie niet zo ideaal voor de kinderen. Ook de grootouders zijn niet altijd tevreden met hun verantwoordelijkheid. De ouders hechten steeds meer belang aan professionaliteit en kwaliteit.

2.1.5.2 Kinderopvang voor kinderen tussen 3 en 12 jaar

De buitenschoolse opvang geeft ons een heel ander beeld van de problematiek. De scholen, de bestaande kinderdagverblijven en de lokale overheden nemen steeds meer initiatieven. Er bestaat een grote nood aan coördinatie en organisatie. De ouders zijn niet meer op de hoogte van het bestaande aanbod.

Hoe ouder het kind, hoe vaker een beroep wordt gedaan op verschillende diensten. De zomervakanties en de pedagogische studiedagen voor het onderwijzend personeel zijn de moeilijkste periodes om een oplossing te vinden. Er is nood aan een diversificatie in het aanbod van kinderopvangdiensten. Er moet rekening worden gehouden met de verschillende behoeften en met de arbeidssituatie van de ouders. Een belangrijk aspect van kinderopvang is de soepelheid om aan de verschillende noden van de ouders tegemoet te kunnen komen.

2.2 Huishoudelijke hulp

Het is erg moeilijk om een beeld te krijgen van deze sector omdat hij zich vooral in het informeel circuit situeert. De gegevens die hier worden weergegeven, zijn afkomstig van een enquête die in 1993 in de provincie Limburg werd uitgevoerd. Met het nodige voorbehoud wat de grootte van de steekproef en de specifieke demografische structuur van Limburg betreft, werden deze gegevens naar heel Vlaanderen geëxtrapoleerd (Van Haegendoren M., 1993).

In dit kader zullen we ook de PWA's bekijken, omdat die een alternatief kunnen vormen voor de informele huishoudelijke sector.

---

⁶ Enquête Limburg, LISO, 1991.

2.2.1 Kerngegevens

Volgens het onderzoek dat in 1993 in de provincie Limburg werd uitgevoerd, heeft 14,4% van de gezinnen een poetsvrouw. In slechts 1,3% van de gevallen werd er een contract opgesteld tussen de gezinnen en de poetsvrouw en amper 1% werkt binnen het formeel circuit. Extrapolatie naar Vlaanderen geeft aan dat 317 238 gezinnen op 2 203 038 beroep doen op een huishoudelijke hulp. In de meeste van die gezinnen (295 208) gebeurt dat binnen het informele circuit. Deze cijfers geven alleen een aanduiding van het aantal jobs, maar niet van het arbeidsvolume, noch van het aantal poetsvrouwen. Een raming van het aantal poetsvrouwen in Vlaanderen gaat uit van 68 364 voltijds jobs. De poetsvrouwen werken gemiddeld 14 uur per week in één of meer gezinnen. Ongeveer de helft werkt nog elders in het informeel circuit en 8% werkt ook in het formeel circuit, eventueel als poetsvrouw.

35% van de gezinnen betaalt hun poetsvrouw 200 BEF/uur. Het gemiddelde uurloon bedraagt 210 BEF.

In de PWA's⁷ waren in 1993 78,8% van de activiteiten in het kader van huishoudelijke hulp. Het aandeel van huishoudelijke hulp nam toe van $\pm 67\%$ in 1988 tot $\pm 79\%$ in 1993. In absolute getallen waren dat 21 497 gepresteerde uren in 1988 en 197 762 uren in 1993. Het aantal werkende werklozen in de Vlaamse PWA's ligt echter nog laag, namelijk 666 in 1993.

Dit was echter onder de reglementering van vrije keuze voor de werklozen om zich in te schrijven en een job te aanvaarden. Met de veranderde reglementering⁸ zal het aanbod van werklozen in de PWA groter worden door de verplichting om zich in te schrijven. Hoe de tewerkstelling zal evolueren, hangt af van meerdere factoren en is moeilijk te schatten.

De kostprijs onder de eerste PWA-reglementering kwam op ± 180 BEF/uur. De nieuwe reglementering bepaalt het uurloon voor de gebruiker tussen de 200 en 300 BEF/uur. Deze prijs benadert de prijs van het informeel circuit.

2.2.2 Omgevingsfactoren

In 1986 werd een reglementering uitgewerkt om de poetsvrouwen uit het informele circuit te halen⁹. Deze reglementering kende echter weinig succes. Slechts een 500-tal personen gingen erop in.

Met de nieuwe reglementering van de PWA wordt er een alternatief geboden aan de gezinnen om formeel een huishoudelijke hulp in dienst te nemen aan een gelijkaardige prijs als in het informele circuit, met relatief weinig administratie voor de gebruiker en bovendien fiscaal aftrekbaar. Daar tegenover staat nu nog een te beperkt aanbod, maar met de recente verplichting voor bepaalde werklozen

⁷ Die vanaf 1987 operationeel zijn.

⁸ Zie hoofdstuk 2, punt 2.4.

⁹ Zie hoofdstuk 2, punt 2.4.

om zich in te schrijven in een PWA kan daar verandering in komen. Als men echter geconfronteerd zal worden met weinig gemotiveerde werklozen (door de verplichting bepaalde jobs te aanvaarden) is het de vraag of de gezinnen op deze PWA's zullen beroep doen.

2.2.3 Structuur

De PWA's zijn vzw's met in het bestuur leden van de gemeenteraad en vertegenwoordigers van de sociale partners.

2.2.4 Ontwikkelingsniveau

De ontwikkeling van de huishoudelijke hulp in de formele circuit is afhankelijk van het succes van de PWA's, van de evolutie van de dienstencheque en van de controlemogelijkheden op informele arbeid. De vraag naar huishoudelijke arbeid is groot, maar zit vastgeroest in het informele circuit. Hier is er bijgevolg nog een groot potentieel aan formele tewerkstelling.

2.3 Gezins- en bejaardenhulp (GBH)

Gezins- en bejaardenhulp is bedoeld voor bejaarden (seniorenhulp) maar eveneens voor gezinnen (gezinshulp). De hulp aan gezinnen vertegenwoordigt 38% van de dienstverlening door GBH. In 1991 werden 1 772 800 uren gepresteerd aan gezinshulp. De overige gegevens en verdere bespreking zijn weergegeven in hoofdstuk 2, sectie 'diensten voor bejaarden'.

2.4 De verkoop op afstand

2.4.1 Kenmerken

De volgende kenmerken volgen uit een onderzoek over verkoop op afstand door Prof. J. Leunis van de KU Leuven, in samenwerking met het Belgisch Comité voor de Distributie in opdracht van het 'Ondernemingsverbond voor verkoop op afstand'¹⁰.

- Hoewel het aangeboden assortiment in de verkoop op afstand zeer ruim is, is de diversificatiegraad van de bedrijven gering. Niet minder dan 42% van de bedrijven realiseert zijn omzet binnen één enkele dienst of productcategorie. De belangrijkste aangeboden productcategorieën die hier naar voor komen, zijn boeken en tijdschriften, schoonheids-, cosmetische en gezondheidsproducten, alsook kleding.

---

¹⁰ Distributie Vandaag, oktober 1991.

- De klant bestelt vooral met schriftelijke orders (85%), van ver gevolgd door de telefonische bestellingen (12%). De elektronische datatransmissie speelt zo goed als geen rol in België. In de toekomst wordt een daling van het aantal schriftelijke orders verwacht, en een lichte stijging van het aantal telefonische orders.
- Het aantal teruggestuurde bestellingen bedroeg in 1990 ongeveer 7% van het totale aantal bestellingen. Als een bedrijf deze teruggestuurde bestelling ontvangt, wordt meestal gereageerd met een terugbetaling (meer dan 70%) of de vervanging door een ander produkt (23%). De niet-betalingen maken ongeveer 1,5 tot 2% uit van de omzet.

In het onderzoek werd ook het klantenprofiel bestudeerd :

- Het klantenbestand bestaat nagenoeg voor 2/3 uit een vrouwelijk cliënteel. De gemiddelde leeftijd van de klant is 41 jaar. De groep van 36-55-jarigen en de 55-plussers zijn goed voor bijna 69%.
- Naar woonplaats van de klanten kan opgemerkt worden dat het merendeel afkomstig is uit stedelijke gebieden en grote agglomeraties, nl. respectievelijk 25,4% en 32,1%. Dit druist in tegen de verwachting dat het kopen via post-orderbedrijven vooral in de rurale gebieden, waar weinig winkels zijn, zou worden waargenomen.
- Het klantenbestand verdeeld naar beroepsklassen levert het volgende beeld op : bediende 24,7%, kader 18,6%, zonder beroep 16,1%, arbeider 12,8%, op rust 9,6%, vrije beroepen 8,4%, zelfstandige 5,8% en andere 4,0%.

Betreffende nieuwe technologieën zoals videocatalogen, (niet-) interactieve videotex, TV-verkoop, blijken de bedrijven een grote onzekerheid te kennen met betrekking tot het introductietijdstip. Wel duiden ze op het ontbreken van de nodige infrastructuur als hinderende factor. Ook de consument en zijn aankoopgewoonten passen zich zeer moeilijk aan de nieuwe ontwikkelingen aan. De nieuwe technologieën moeten dus zo klantvriendelijk mogelijk gemaakt worden.

2.4.2 Voor- en nadelen voor de klant van traditioneel winkelen respectievelijk thuiswinkelen ¹¹

Voordelen traditioneel winkelen :

- men heeft de mogelijkheid de goederen te vergelijken qua prijs en kwaliteit;
- er is een fysieke aanwezigheid van het goed;
- winkelen is even wegvluchten uit de dagelijkse sleur en winkelen met vrienden versterkt de sociale contacten.

Nadelen traditioneel winkelen :

- winkelen vereist tijd, energie en geld;

¹¹ Gebaseerd op Hooghe L., 1992.

- een degelijke planning is noodzakelijk, beslissen waar en wanneer men gaat winkelen, hoe vaak, welke weg men gaat nemen, enz.;
- de verplaatsing naar winkelcentra kan parkeerproblemen met zich meebrengen. Indien men niet over eigen vervoer beschikt, brengt het winkelen eventueel nog extra uitgaven met zich mee van bus en trein;
- eens in de winkel zal de consument moeten wachten en zijn eigen goederen moeten dragen.

Voordelen thuis winkelen :

- men is niet tijdgebonden;
- men moet zich niet verplaatsen;
- men kan praktisch alle goederen op krediet kopen;
- stabiliteit van de prijzen, gewoonlijk blijven de prijzen 12 à 18 maanden constant;
- de beslissing tot aankoop kan in overeenstemming met de hele familie gebeuren, zonder invloed van de verkoper en men kan zo langer nadenken vooraleer men zijn definitieve keuze maakt. Bovendien is er meestal een bedenktijd van 14 dagen na aankoop en een proefperiode na ontvangst;
- een uitgebreid assortiment van artikelen.

Nadelen van thuiswinkelen :

- de informatie is beperkt tot wat in de catalogus staat, verdere informatie kan men niet krijgen;
- men kan het artikel niet fysisch zien, voelen of testen. Hierdoor maken vele mensen zich een verkeerde voorstelling van het produkt en is de teleurstelling achteraf groot;
- de kredietmogelijkheid zorgt ervoor dat velen zich dieper in de schulden steken dan ze eigenlijk kunnen dragen.

2.4.3 Kernegevens

De sector van verkoop op afstand (hoofdzakelijk postorderbedrijven) bekleedt binnen de verschillende distributievormen een bescheiden plaats, namelijk 1,0% (voeding en niet-voeding), wat stijgt tot 1,5% als men niet-voeding alleen beschouwt (Depièreux M., 1994). Nochtans zijn de groeiperspectieven zeer gunstig : in vergelijking met 1980 werd voor de verkoop op afstand in 1990 een groei van 141% genoteerd; voor de traditionele detailhandel bedroeg dit slechts 67%. De omzet van 1992 werd geschat op 23 miljard BEF (inclusief BTW), tegenover 20,5 miljard in 1991, met andere woorden een omzetsijting met 11% in waarde tegenover het voorgaande jaar.

Men schat het aantal tewerkgestelden in de sector van verkoop op afstand tussen de 3 300 en 3 800 personen. Naast deze directe tewerkstelling is er een niet te verwaarlozen indirecte tewerkstelling, nl. in de drukkerijen, de post, toeleveringsbedrijven, e.d.

Men verwacht een stabilisering van het aantal werknemers. Dit zou ondanks de arbeidsbesparende technologieën mogelijk zijn dank zij de gunstige groeiperspectieven.

2.4.4 Vooruitzichten

De sector verwacht een groei van de omzet. Als mogelijke hinderende factoren voor een verdere expansie kunnen worden aangehaald dat België een klein geografisch gebied bestrijkt waar bovendien de traditionele distributievormen in een ieders bereik zijn. Bovendien kunnen de openingsuren van deze traditionele distributie meer beantwoorden aan de wensen van de cliënteel dan in de buurlanden, waar de marktaandelen van de verkoop op afstand ook groter zijn. Het is ook mogelijk dat de Belgische consument traditioneler koopgewoonten heeft dan de consumenten uit de omringende landen.

2.4.5 Opmerking

Verkoop op afstand is dus bijna uitsluitend gericht op de niet-voedssector. In de voedingssector is er ook een grote verandering merkbaar. Men eet steeds meer buitenshuis, waarvoor ook steeds meer verschillende mogelijkheden bestaan: snackbars, pizzeria's, hamburgertenten, sandwichbars, cafetaria's, enz.

Het is vooral op het gebied van pizza dat de grootste veranderingen optreden. De laatste jaren is er een opgang in het aantal ondernemingen die pizza's aan huis bestellen. In deze sector komt er ook diversifiëring naar andere gerechten, zoals pasta's, broodjes en chinees.

In België wordt de levering aan huis vooral gedaan bij particulieren die tijd-winst, comfort of gemak zoeken. Vandaar het succes van bedrijven die aan huis of op kantoor leveren. Zij hebben hun grootste afzet in de vooravond. Belangrijk is ook dat de Belgische gebruikers in de steden steeds minder gestructureerde eetgewoonten beginnen te hebben. Ze willen steeds vaker kleine maaltijden op verschillende tijdstippen en ze vormen de ideale doelgroep voor de fast-food sector.

Andere kleinschalige initiatieven zijn :

- de 'foodbox' is een automaat die een breed assortiment van gekoelde en/of niet gekoelde produkten aanbiedt, die dag en nacht kunnen worden afgehaald. Er zijn reeds verbeteringen doorgevoerd aan de technologie, waardoor er nu afstandsbeheer van de automaten mogelijk is, waardoor de voorraden precies kunnen worden bijgehouden.
- Shop 24 : Dat is een volledig geautomatiseerde winkel die 24 op 24 uur open is. De winkel bestaat uit een uitstalraam van 4 meter dat ongeveer 200 produkten laat zien, zowel food als non-food. De aankopen voltrekken zich via een centrale bestelpost die voorzien is van een munt- en biljetteller.

2.5 Besluit

Door o.a. de veranderde gezinsstructuur en de stijgende arbeidsmarktparticipatie van de vrouw, zijn de behoeften en de vraag naar diensten voor gezinnen sterk gestegen. Deze diensten, waar een stijgende vraag naar is, omvatten dan ook voornamelijk 'vrouwelijke' taken, zoals kinderopvang en huishoudelijke hulp. Maar ook de verkoop op afstand kan een verdere ontwikkeling realiseren, door de veranderde leefsituatie in het gezin.

In de volgende tabellen worden de besproken gegevens over de diensten voor gezinnen samengevat, volgens dezelfde structuur als voor de diensten voor bejaarden en de in het volgende deel behandelde 'andere semi-collectieve diensten'.

Tabel 3.11 Kerngegevens : diensten voor gezinnen

Diensten	Aantal tewerkgestelden	Aantal structuren	Gemiddelde prijs voor het gezin	Omzet	Publieke financiering
Kinderopvang : van 3 maand t.e.m. 3 jaar 1 K&G : - crèches en peuterspeelruimten - diensten gesubsidieerd door K&G					
- diensten voor opvanggezinnen	1 899 (1988) ²	11 210 plaatsen	429,4 BFF/dag	1 996 686 prestaties ²	24 287 kinderen 2 434 862 prestaties 32 086 kinderen
- opvanggezinnen	2 262	6 681 plaatsen	423,3 BFF/dag	7 970 kinderen	8 041 kinderen
- instellingen		3 835 plaatsen	455,9 BFF/dag		
informeel circuit : door de grootouders of andere leden van de familie		364 instellingen	meestal gratis	44,9% van de kinderen opvang	25% van de kinderen
Kinderopvang : van 3 tot 12 jaar					
- kinderdagverblijven					175 000 kinderen
- opvanggezinnen					
- scholen					
- vakantiekampen en speelpleinen		300			
Huishoudelijke hulp	68 364	±210 BFF/uur		in 317 238 gezinnen	
- informeel circuit					
- PWA	666	50	150 BFF/uur	197 762 uren	
Gezins- en bejaardenhulp	10 284 (1991)	142		1 772 800 uren	
De verkoop op afstand	3 000 à 3 800	1% van de omzet van alle distri- buteursvormen		23 miljard BFF (1992)	

1 In 1992

2 K&G, jaarbeeld 1993.

3 Herteide prestaties : totaal van de volle, halve, 1/3 verblijfsdagen en gewogen naar gelang de duur
Bron : Maes V., Van Meensel R., 1994; Van Haegendoren M., 1993

Tabel 3.12 Omgevingsfactoren : diensten voor gezinnen

Diensten	Reglementering	Vorming	Organisatie van het aanbod	Financiering (in eigen middelen)
<i>Kinderopvang : van 3 maand t.e.m. 3 jaar</i> diensten gesubsidieerd door K&G : - crèches en peuterspeelruimten - diensten voor opvanggezinnen particuliere sector : - opvanggezinnen - instellingen	Ja	Nee	Ja	
informeel circuit : door de grootouders of andere leden van de familie <i>Kinderopvang : van 3 tot 12 jaar</i> - kinderdagverblijven - opvanggezinnen - scholen - vakantiekampen en speelpleinen	Nee	Nee	Nee	Nee
<i>Huishoudelijke hulp</i> - informeel circuit - PWA	Ja		Ja	Ja
Gezins- en bejaardenhulp De verkoop op afstand	Ja	Ja	Ja	

Tabel 3.13 Financiering : diensten voor gezinnen

Enquête van K&G in 1993 bij 4 957 gezinnen met kinderen van 3 maand t.e.m. 3 jaar				
Diensten	Publiek	Privé (consument)	Gemengd (publiek/privé)	Andere
Kinderopvang : van 3 maand t.e.m. 3 jaar diensten gesubsidieerd door K&G :	- crèches en peuterspeelruimten - diensten voor opvanggezinnen particuliere sector : - opvanggezinnen - instellingen	informeel circuit : door de grootouders of andere leden van de familie	Soms (3% van de gevallen)	Ja het budget van de school zelf en een bijdrage van de ouders door de Vlaamse gemeenschap en de ouders
Kinderopvang : van 3 tot 12 jaar - kinderdagverblijven - opvanggezinnen - scholen			X	X X
Huishoudelijke hulp - informeel circuit - PWA			X	X
Gezins- en bejaardenhulp				X
De verkoop op afstand			X	

1 Enquête van K&G in 1993 bij 4 957 gezinnen met kinderen van 3 maand t.e.m. 3 jaar

Tabel 3.14 Structuur : diensten voor gezinnen

Diensten	Verenigingen	Coöperatieven	Ondernemingen	Lokale overheden	Andere
<i>Kinderopvang : van 3 maand t.e.m. 3 jaar</i> diensten gesubsidieerd door K&G ¹ - crèches en peuterspeelruimten - diensten voor opvanggezinnen particuliere sector : - opvanggezinnen - instellingen informeel circuit : door de grootouders of andere leden van de familie <i>Kinderopvang : van 3 tot 12 jaar</i> - kinderdagverblijven - opvanggezinnen - scholen - vakantiekampen en speelpleinen <i>Huishoudelijke hulp</i> - informeel circuit - PWA Gezins- en bejaardenhulp 19% vzw ¹ X De verkoop op afstand 1 cfr Structuur : diensten voor bejaarden					
				X	
				X	81% OCMW ¹
				X	particulieren
				X	
				X	
				K&G	
					particulieren
				K&G	

Tabel 3.15 Rol van de nationale en lokale overheid : diensten voor gezinnen

Diensten	Sterk	Nationale overheid	Zwak	Sterk	Lokale overheid	Zwak
Kinderopvang : van 3 maand t.e.m. 3 jaar	X			X		
diensten gesubsidieerd door K&G						
- crèches en peuterspeelruimten						
- diensten voor opvanggezinnen						
particuliere sector :						
- opvanggezinnen		X			X	
- instellingen						
informeel circuit : door de grootouders			X			X
of andere leden van de familie						
Kinderopvang : van 3 tot 12 jaar						
- kinderdagverblijven	X			X		
- opvanggezinnen	X			X	X	
- scholen	X			X		
- vakantiekampen en speelpleinen	X			X		
Huishoudelijke hulp						
- informeel circuit			X	X		X
- PWA						
Gezins- en bejaardenhulp	X			X		
De verkoop op afstand			X			X

Tabel 3.16 Ontwikkelingsniveau : diensten voor gezinnen

Diensten	In ontwikkeling	Potentiele ontwikkeling	Geen ontwikkeling
<i>Kinderopvang : van 3 maand t.e.m. 3 jaar</i>			
- diensten gesubsidieerd door K&G			
- crèches en peuterspeelruimten			
- diensten voor opvanggezinnen			
particuliere sector :			
- opvanggezinnen			
- instellingen			
informeel circuit : door de grootouders			
of andere leden van de familie			
<i>Kinderopvang : van 3 tot 12 jaar</i>			
- kinderdagverblijven			
- opvanggezinnen			
- scholen			
- vakantiekampen en speelpleinen			
<i>Huishoudelijke hulp</i>			
- informeel circuit			
- PWA			
<i>Gezins- en bejaardenhulp</i>			
<i>De verkoop op afstand</i>			

3. Andere semi-collectieve diensten

3.1 Jeugdwerk ¹²

3.1.1 Wat is jeugdwerk ?

Jeugdwerk is een verzamelnaam voor heel verscheiden initiatieven met als voornameste gemeenschappelijk kenmerk de beoogde leeftijdsgroep. In hoofdzaak situeert hun werking zich in de vrije tijd en doet het een aanbod op recreatief en/of educatief vlak zonder daarbij commerciële doelen na te streven.

De vier werkingsprincipes die in het jeugdwerk centraal staan kan men als volgt stellen :

- het samen zijn met leeftijdgenoten;
- de activiteiten verlopen onder leiding van adolescenten;
- sterke zelfwerkzaamheid;
- vrijetijdsbesteding.

Heel geleidelijk ontstaat er jeugdwerk dat op een of meerdere punten van deze principes afwijkt. In Vlaanderen is de werking van het jeugdwerk hoofdzakelijk informeel. Dat verschilt met het buitenland waar men meer beroep doet op volwassen begeleiders, die minder zwaar tillen aan de zelfwerkzaamheid en die minder exclusief op het vlak van de vrijetijdsbesteding actief zijn. Meer dan honderd jaar jeugdwerk in Vlaanderen hebben nog geen echte aanleiding gegeven tot een stevig organisatiekader, eigen theorievorming, eigen publikaties, een eigen opleiding, een eigen onderzoekscentrum, maar ze hebben evenmin afgedaan aan de dynamiek en aan de groei. Een en ander is te verklaren door de jonge vrijwillige leiding die voortdurend wisselt : wat een vorige generatie opbouwt, wordt door een volgende weer bevestigd. Continuïteit in het jeugdwerk en contacten met sectoren buiten het jeugdwerk zijn dan ook moeilijk realiseerbaar.

3.1.2 Poging tot indeling van het diverse aanbod van diensten voor de jeugd

1. Jeugdbewegingen

Een van de bekendste en ook oudste vormen van het jeugdwerk is het jeugdbewegingswerk. De jeugdbewegingen richten zich op kinderen en jongeren. Ze werken meestal met een systeem van leeftijdsgebonden subgroepen, die elk een eigen aanpak krijgen. Hun programma is integraal, meestal alomvattend, niet gespecialiseerd in een beperkt aantal vaardigheden. De werking is meestal sterk op lidmaatschap gericht, waarvan bijvoorbeeld het uniform een uiting is. De

¹² Dit hoofdstuk is gebaseerd op teksten uit de Gids Sociaal-Cultureel en Educatief werk, Jeugdwerk.

jeugdbewegingen hebben een werking die gericht is op de gehele en harmonische ontwikkeling van de leden, zowel op fysiek en intellectueel, als op sociaal en ethisch gebied. Op de criteria van het jeugdwerk, scoren zij vooral goed qua groepsvorming, vrijwilligerswerk en lokale inbedding.

Jeugdbewegingen werken met wekelijks bijeenkomsten, meestal in het weekend, tussentijdse kampen en het grote zomerkamp.

2. Jongerenbewegingen

De jongerenbewegingen hebben een werking die zowel voor eigen leden als voor niet-leden openstaat en verschillende domeinen van het vormingswerk omvat. Het doelpubliek zijn de jongeren. Deze doelgroep bepaalt uiteraard ook de werkmethode. Vorming krijgt heel wat aandacht.

3. Jeugthuizen/jeugdverblijfscentra

Jeugdhuiswerk is een vorm van plaatselijk jeugdwerk dat zich vooral richt naar jongeren tussen de 15 en 25 jaar. Jongeren kunnen er elkaar vrij ontmoeten en er worden vrijetijdsactiviteiten, vormingsactiviteiten, informatie en begeleiding georganiseerd. De verscheidenheid naargelang de plaatselijke omstandigheden is een belangrijk kenmerk van deze werkvorm.

Jeugthuizen zijn er in zeer uiteenlopende vormen: van kleine, op- en afgaande initiatieven tot grote, sterk uitgebouwde instituten. Jeugthuizen zijn meestal enkele avonden per week open, maar zeker in het weekend.

Jeugdverblijfscentra zijn een aangepaste en veilige verblijfsaccommodatie ter beschikking van kinderen en jongeren voor vormende en ontspannende activiteiten, hetzij individueel, hetzij in verenigingsverband. Een jeugdverblijfscentrum beschikt over slaapruimten, kookruimten, vergader- en werklokalen en werkruimten.

4. Jongerenadviescentra

De jongerenadviescentra besteden bijzondere aandacht aan de meest kwetsbare en hoge risicogroepen binnen de samenleving zoals laaggeschoolden, drugverslaafden, alleenstaanden, werklozen, migranten. De doelgroep bestaat vooral uit jongeren onder de 25 jaar. Dit kunnen personen zijn, gezinnen of groepen.

Zij zorgen voor een eerste opvang, verstreken advies en informatie, ondersteunen, behartigen de belangen en werken samen met meer gespecialiseerde instellingen en personen.

5. Jeugddiensten

De jeugddiensten hebben tot doel in de sociale, culturele of recreatieve behoeften van de jongeren of van de jeugdverenigingen te voorzien. Ze verlenen medewerking aan jeugdverenigingen of aan geïnteresseerde jongeren. Ze stellen deskun-

dige personen, materiële infrastructuur of elementen van opvoedende technieken ter beschikking. Ze moeten zich richten tot de jeugd van 6 tot 35 jaar, zonder onderscheid naar ideologie, organisatie of plaats van herkomst van de personen die op de jeugddiensten een beroep doen.

6. Gespecialiseerde jeugdgroeperingen

De gespecialiseerde bewegingen richten zich op een specifiek aspect of onderdeel van de vorming, binnen het kader van permanente vorming. Het onderscheid met bepaalde jeugddiensten is soms moeilijk te maken en van louter reglementaire aard.

7. Jeugdateliers, muziekateliers, jeugdgroepen voor amateuristische kunstbeoefening

Dit jeugdwerk specialiseert zich in het ontwikkelen van de creativiteit bij kinderen. Het jeugdatelier gebruikt hier vooral de plastische kunsten, het muziekatelier vormt de kinderen via een niet-schoolse maar toch gestructureerde muzikale vorming. Belangrijk zijn de vrij hoge pedagogische eisen: het accent ligt op het creatieve vermogen en de kritische zin van de individuele deelnemer. Ateliers werken dikwijls de woensdagnamiddag of een dagdeel in het weekend.

De jeugdgroepen voor amateuristische kunstbeoefening bestaan uit theater- en muziekgroepen die in een liefhebbersverband oefenen en optreden: kinderkoren, jeugdharmonieën, jeugdtoneelgroepen, enz. De doelgroep kan dus heel divers zijn.

8. Politieke jongerenbeweging

De politieke jongerenbewegingen hebben dezelfde karakteristieken als de andere jongerenbewegingen, maar zij leggen zich in het bijzonder toe op politieke vorming. Het zijn echte afdelingen van de moederpartij, weliswaar met een verregaande autonomie. Hun werking bestaat er dan ook voornamelijk in om met lokale en regionale jongerenafdelingen en -werkingen standpunten voor te bereiden en allerhande acties te voeren. De werking in de jongerenafdeling is voor vele actieve leden een springplank voor een verdere politieke loopbaan.

Binnen het jeugdwerk blijven die organisaties buitenbeentjes.

9. Studentenbeweging

De studentenbewegingen hebben tot doel geregeld activiteiten te organiseren die de verschillende facetten van de studentenproblematiek en het maatschappelijk gebeuren omhelzen. Ze zijn ook verplicht om jaarlijks minimaal een aantal gezamenlijke activiteiten op te zetten met de verschillende studentenbewegingen samen.

10. Vakantiespeelpleinwerk

Het speelplein werk vervult momenteel twee functies : de opvangfunctie en de speelfunctie. De speelfunctie is de meest recente. Het spelen is nog niet zolang belangrijk genoeg om er speciale inspanningen voor te doen. Ouders vinden vooral de veiligheid van het speelplein belangrijk.

In en om de kleinere en grotere steden vindt men speelpleinen met een sterk uitgebouwde opvangfunctie.

Vakantiespeelpleinwerking manifesteert zich enkel in de vakantieperiodes, vooral in de zomer, maar in toenemende mate ook tijdens andere vakantieperiodes. De doelgroep zijn kinderen vanaf 4 jaar tot ongeveer 12/13 jaar. Recent valt een toenemend aantal kleuters op. Er zijn diverse soorten, van dagopvang (semi-internaatformule) op terreinen die buiten de stad liggen, over vrij in/uit in de eigen buurt, tot rondtrekkende speelkaravanen.

11. Werkingen kansarme jeugd

Deze jeugdwerksoort specialiseert zich qua doelgroep in kinderen en jongeren die het moeilijk hebben om in de samenleving mee te draaien. Vermits deze doelstelling een heel aparte en intense benadering vraagt, vindt men hier een hoge graad van professionalisering en specialisering. Deze werkingen zijn vooral gericht op de migrantenjeugd, maar ook gehandicapten of homofiele jongeren kunnen beoogd worden.

Op 1 januari 1992 is de sector 'jeugdhuizen werkende met kansarme jeugd' overgeheveld naar de sector 'initiatieven kansarme jeugd'.

De werking met kansarme jeugd voltrekt zich op verschillende niveaus : onderwijs, tewerkstelling, justitie en politie, vrije tijd, welzijnswerk en gezondheidszorg.

In het *onderwijs* is er de kleuterwerking, vooral de kinderwerkingen met migrantenkinderen ontwikkelen taalstimuleringsinitiatieven voor kleuters. De activiteiten worden speels opgevat en hebben een socialiserend karakter. Behoorlijk wat kinderwerkingen met lagere-schoolkinderen organiseren een naschoolse begeleiding. Dit gebeurt in de vorm van huiswerkgroepjes, taal- en rekenspelletjes of zelfs taallessen. Deze contacten leveren steeds meer positieve resultaten op omdat de leerkracht en de directeur de inspanningen van het jeugdwelzijnswerk steeds meer waarderen.

In 1987 zijn er verschillende *tewerkstellings-* en opleidingsateliers voor laaggeschoolde, langdurige werklozen ontstaan. Op verschillende manieren met verschillende, creatieve methodieken werden jongeren gericht naar de arbeids- of opleidingsmarkt.

Er zijn verschillende initiatieven ontstaan tussen *politie* en kansarme jongeren, zoals :

- Regelmatige contacten politie en migranten met als doel conflicten tussen beide te voorkomen en een positieve, onderlinge beeldvorming te ontwikkelen.

- 'Bromfietsleutelen' is een initiatief van de Antwerpse politie, met als doel tieners een beter rijgedrag aan te leren en de beeldvorming tussen politie en jongeren te verbeteren.
- Een 'ondersteuningsteam' is ontstaan uit het jeugdwelzijnswerk met migranten en in samenwerking met het Comité Bijzondere Jeugdzorg Antwerpen. Het doel van dit team is de migrantenjongeren beter te begeleiden binnen de jeugdzorg en de relatie met de migrantenouders te verbeteren.

Verschillende initiatieven trachten via *Vrije tijdsbesteding* de kansarme jongeren te bereiken :

- 'Sport als integratiemiddel' voor maatschappelijk kwetsbaren is een project gebaseerd op onderzoek van de Vrije Universiteit Brussel. Het jeugdwelzijnswerk biedt de kinderen enerzijds een alternatief sportaanbod, anderzijds worden getalenteerde kinderen en jongeren begeleid naar de reguliere sportclubs.
- Het ontstaan van een nieuwe jeugdwelzijnswerker : de sportbuurtwerker. De sportbuurtwerker biedt sport en spel aan binnen de leefsituatie van de kinderen en jongeren, zoals op het buurtspeelpleintje of op de straat. Zulke sportbuurtwerkers zijn nog maar op enkele plaatsen in Vlaanderen en Brussel werkzaam en de eerste resultaten zijn positief.
- Muziek- en dansgroepjes groeien binnen de jeugdwelzijnswerkingen uit tot semi-professionele bezigheden en geven inhoud aan de vrije tijd van de jongeren.

Welzijnswerk : Het jeugdwelzijnswerk heeft een eigen hulpverleningsaanbod. Vanuit dit aanbod wordt er vooral - begeleid - doorverwezen naar het reguliere hulpverleningscircuit. Om de doorverwijzing of hulpverlening vlot te laten verlopen, zet de jeugdwelzijnswerker samenwerkingsverbanden op met andere instellingen of participeert hij aan de bestaande netwerken.

Gezondheidszorg : Vooral via de informatie- en vormingskanalen van het jeugdwelzijnswerk wordt onder andere actief gewerkt aan aids-preventie, alcohol- en drugpreventie en mogelijke gevolgen van jeugdprostitutie.

12. Vorming werkende jongeren

Deze jeugdwerkvorm richt zich specifiek tot jongeren die reeds in de arbeidssituatie zijn ingeschakeld (deeltijds/voltijds/werkloos). Er is dan ook een specifieke aanpak noodzakelijk voor deze jongeren. Deze sector is vooral bekommerd om de vormingskansen voor de laagst geschoolden. De nadruk ligt op vorming in de brede zin van het woord : oriëntatie in de samenleving, persoonlijkheidsopbouw, enz. De aard van deze werking noodzaakt ook een meer geprofessionaliseerde aanpak. Dikwijls werken deze initiatieven met jongeren uit verschillende gemeenten.

Het aanbod moet afgestemd worden op de behoeften en ervaringen van de betrokken jongeren en op de bredere maatschappelijke context waarin zij leven. Aangezien het meestal gaat om jongeren met negatieve schoolervaringen is het zeer belangrijk om niet-schoolse methodieken te gebruiken.

3.1.3 Kerngegevens

In de jaren '80 was er een tendens naar professionalisering in het jeugdwerk, eerst via preciaire statuten en in mindere mate via volwaardige tewerkstelling. Aldus is er zowel op het lokale vlak (gemeentelijke jeugddiensten, jeugthuizen, werkingen met kansarmen, speelpleinen, e.a.) als op landelijk vlak een toevloed van jonge, goed opgeleide beroepskrachten geweest. Vanuit de overheid betrof het niet zozeer maatregelen voor het jeugdwerk als wel pogingen om de jeugdwerkloosheid te beheersen.

In het landelijk jeugdwerk werden er in 1990, ondanks de beperkte subsidiëring, meer dan 600 gesubsidieerde personeelsleden, secretariatsbedienden en educatieve medewerkers in landelijke jeugdorganisaties tewerkgesteld. Omgerekend gaat het om 410 voltijdse personeelsequivalenten.

- De *jeugdbewegingen* zijn vanuit het grootst qua aantal initiatieven : bijna 55% van alle jeugdwerkinitiatieven zijn een jeugdbeweging. Chirojeugd Vlaanderen (bijna 100 000 leden), Federatie voor Open Scoutisme (FOS), Rode Valken, de Katholieke Studerende Jeugd (KSA/KSJ/VKSJ) (40 000 leden), Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ) en Vlaams verbond van Katholieke Scouts en Meisjesgidsen. (VVKSM) (70 000 leden) zijn momenteel de erkende jeugdbewegingen.

De globale ledencijfers van de bewegingen bleven stijgen tot het einde van de jaren 70. Begin van de jaren 80 daalden deze sterk om daarna te stagneren of zelfs spectaculair te stijgen (zij het dat die stijging beperkt blijft tot VVKSM). De drie katholieke jeugdbewegingen zijn op dit ogenblik samen goed voor een kleine 1 500 lokale groepen, verspreid over heel Vlaanderen, en bereiken ongeveer 210 000 kinderen en jongeren. De leiding vormt 17% van het ledenbestand. Het aantal personeelsleden in de verschillende jongerenbewegingen wordt in de volgende tabel weergegeven.

Tabel 3.17 Aantal personeelsleden in de jeugdbewegingen in Vlaanderen in 1992

	Chiro- jeugd	FOS	KSJ/KSA /VKSJ	Rode Valken	VNJ	VVKSM
Vaste pedagogische krachten	17	2	5	-	1	9
Vaste administratieve krachten	11	3 deel- tijdser	4	-	0	15
Tijdelijke personeels- leden	0	0	0	-	0	9

Bron: Gids sociaal-cultureel en educatief werk, juli 1992. Eigen berekeningen uit opgave per jeugdbeweging van het aantal personeelsleden. Op te merken is echter dat er onduidelijkheid bestaat of het om voltijdse equivalenten gaat of om het aantal personen

- De *jongerenbewegingen* nemen bijna 12% van alle jeugdwerkinitiatieven voor hun rekening. In 1992 waren er 14 erkende jongerenbewegingen. In 10 jongerenbewegingen daarvan, werken samen 137 personeelsleden. Het bereik van de jongerenbewegingen wordt geschat op ongeveer 22 000 jongeren, waarvan 2 000 de leiding op zich nemen.

- De 31 *jeugdhuizen* in 1993 bereikten samen ongeveer 65 000 jongeren, 5 000 daarvan verzorgden de leiding.

In de jeudhuissector is een beperkte tewerkstelling gerealiseerd via de subsidiëringcriteria, die een tegemoetkoming van 75% in de loonlast van een maatschappelijk werker voorzag. Daardoor verdubbelde het aantal beroepskrachten. De tewerkstelling via reguliere subsidiëringssysteem groeide tot het begin van de jaren 80. Door de te beperkte subsidiegroei stelde zich evenwel het probleem dat een proportioneel te groot aandeel van de middelen naar weddetoelegens zou gaan. In de criteria van 1985 werden hiervoor enkele remmen ingebouwd. Zo werden nooit meer dan 120 personen tewerkgesteld. Vanaf 1978 moet daarbij nog de tewerkstelling via de zogenaamde parallele statuten bijgeteld worden. Dat zijn naar schatting een 200-tal personen. Als we daar nog het aantal gewetensbezwaarden aan toevoegen, komen we aan een totaal van meer dan 350 tewerkgestelden in het jeugdhuiswerk.

Toch hebben niet alle jeugdhuizen personeel. Soms was dat te wijten aan de beperkte financiële middelen. Sommigen wilden evenwel bewust en uitsluitend werken met vrijwilligers, zoals dat trouwens voor veel andere sectoren van het plaatselijk jeugdwerk het geval was.

En dan is er nog het probleem van de opleiding. Feit is dat er geen enkel planmatig georganiseerde opleiding voor het personeel bestaat. De Vlaamse Federatie van Jeugdhuizen en Jongerencentra (VFJ) die tot nu toe de leemte probeerde op te vullen door middel van een opleiding voor jeugdhuiswerkers, slaagde slechts gedeeltelijk in haar opzet omdat deze opleiding nooit effectief door de overheid erkend werd. De deelname aan de cursussen blijft dus overwegend vrijwillig.

- In 1991 waren er 56 *jeugdverblijfscentra*. In 1990 werden door alle jeugdverblijfscentra samen 576 300 overnachtingen voor -25-jarigen gerealiseerd. Daarvan waren 306 300 overnachtingen zonder maaltijden, 270 000 met maaltijden. Dat het een aantrekkelijke verblijfsformule is en blijft voor jongeren, heeft vanzelfsprekend veel te maken met de lage prijzen die gevraagd worden. In jeugdherbergen betaal je tussen de 335 en 620 BEF voor een overnachting met ontbijt. Jeugdverblijfscentra waar je in zelfkookformule terecht kan, rekenen gemiddeld tussen de 80 en 120 BEF per overnachting aan. In volpensionformule betaal je zo'n 600 tot 800 BEF.
- Jaarlijks zijn er naar schatting ongeveer 30 000 contacten bij de 14 *jongerenadviescentra* in Vlaanderen. In ongeveer de helft van de gevallen gaat het om informatie. In de andere helft gaat het om een advies- en oriëntatiegesprek, waarvan een kleine minderheid uitmondt in een verder begeleiding door het centrum.
- Voor 47 van de 63 erkende *jeugddiensten* hebben we de gegevens over het aantal personeelsleden van 1992¹³. Het aantal vaste pedagogische krachten komt op 152,5, de vaste administratieve krachten op 107 en 73,5 tijdelijke personeelsleden, wat komt op een totaal van 333 personeelsleden in 47 jeugddiensten.
- In 1992 waren er 6 *gespecialiseerde jeugdgroeperingen*, die minimaal 1 000 leden tellen met een leeftijd tussen de 6 en de 35 jaar.
- Volgens een opgave van 310 Vlaamse gemeenten in 1993 zijn er 182 *jeugdateliers*, 144 *jeugdmuziekateliers* en 159 *groeperingen met amateuristische kunstbeoefening*. De jeugdateliers zouden naar schatting een bereik hebben van 5 700 kinderen en 600 jongeren die de leiding verzorgen, voor de jeugdmuziekateliers komt dat op 3 900 kinderen en 400 voor de leiding. De amateuristische kunstbeoefening ten slotte zou ongeveer 3 000 kinderen en 1 000 jongeren bereiken en 360 personen die de leiding op zich nemen.
- De groep van *politieke jongerenbewegingen* (CVP-jongeren, Jong-socialisten, VLD-jongeren, VU-jongeren) zijn samen goed voor 496 afdelingen in Vlaanderen.
- In 1992 waren er vier erkende *studentenbewegingen*: Algemeen Katholiek Studentenverbond (AKVHV), Liberaal Vlaams Studentenverbond (LVSV), Vereniging van Vlaamse Studenten (VVS), Vereniging van Universitaire Parochies (VUP). Alleen VUP heeft personeel op de loonlijst, namelijk 2 personen.

¹³ Deze gegevens werden door de verschillende jeugddiensten weergegeven. Er is echter onduidelijkheid of het om het aantal personen gaat of het aantal voltijdsequivalenten.

- Er zijn in Vlaanderen ongeveer 290 speelpleinverenigingen. Per dag bereikt het *vakantiespeelpleinwerk* gemiddeld 61 500 kinderen. Zo'n 175 000 kinderen (2/5 van de Vlaamse kinderen) brengen één of meer vakantiedagen door op een speelplein. In een gemeente van meer dan 40 000 inwoners is er zeker een speelpleinwerking. Globaal kan geraamd worden dat de kinderen in drie vierde van de gemeenten naar een vakantiespeelpleinwerking kunnen. De aangroei gaat nog steeds verder met zo'n 8 tot 10 speelpleinen per jaar.
Vooral het aantal kleuters die naar een speelplein gaan, is toegenomen. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in de sterker wordende opvangfunctie. Het bereik van het speelpleinwerk is dan ook groter bij de 3-6-jarigen (29%), dan bij de 7-12-jarigen (23%). Van de 13-15-jarigen wordt slechts 8% bereikt. Jaarlijks zorgen ongeveer 13 000 vrijwilligers (gemiddeld 17-18-jarigen) voor de spelbegeleiding.
- Eind 1991 waren er 44 *werkingen kansarme jeugd*. Daarbinnen situeren zich ongeveer 120 deelwerkingen (kleuter-, kinder-, tiener-, meisjes- en jongerenwerking). Deze sector werd uitgebreid met 53 initiatieven in het kader van de armoedebestrijding door de Vlaamse Gemeenschap. Algemeen kunnen we stellen dat er een kleine 100 werkingen in Vlaanderen zijn die werken met maatschappelijk achtergestelde kinderen en jongeren. Samen bereiken ze zowat 10 000 kinderen en jongeren, bijgevolg gemiddeld 100 per werking.
Een probleem binnen het jeugdwelzijnswerk met maatschappelijk achtergestelden is een te lage continuïteit van de beroepskrachten. Deze continuïteit is nochtans noodzakelijk want het werken rond maatschappelijke structuren is specialistenwerk. Op enkele uitzonderingen na ziet men dat de beroepskrachten gemiddeld slechts 2 tot 3 jaar in dezelfde organisatie blijven. Door de gebrekkige continuïteit blijven de professionele krachten redelijk jong en vaak ook minder ervaren en moeten verschillende stappen steeds opnieuw gezet worden, wat stagnatie met zich meebrengt. Het jeugdwelzijnswerk met maatschappelijk achtergestelden put nog een behoorlijk aantal medewerkers uit de tewerkstellingsprogramma's van de overheid : gesubsidieerde contractuelen en mensen uit het derde arbeidscircuit. Op het vlak van de vrijwilligers ligt de continuïteit nog moeilijker.
De oorzaak van dit gebrek aan continuïteit ligt enerzijds aan het feit dat de mensen vaak enorm veel uren per week moeten werken. Deze situatie en gebrek aan ondersteuning, leidt ertoe dat de beroepskrachten na een tijd onthoud worden. Anderzijds zijn er te weinig promotiekansen in deze sector. De beroepskrachten zien geen evolutie in hun loopbaan en worden aangetrokken door de industriële wereld waar ze omwille van hun veelzijdigheid gewild zijn. Ze zoeken eigen promotiekansen en verdwijnen na een tijd uit de sector. Het aantal personeelskrachten binnen de sector van kansarme jongeren wordt op ongeveer 370 geraamd.

- 31 initiatieven voor *vorming werkende jeugd*, stellen ongeveer 80 personen te werk.

3.1.4 Omgevingsfactoren

3.1.4.1 Reglementering

De jarenlange discussie centralisatie versus decentralisatie is beslecht in het verachte decreet betreffende de subsidiëring in de lokale jeugdwerking. Daardoor wordt de subsidiëring van het lokaal jeugdwerk door de Vlaamse Gemeenschap veranderd in een betoelaging van het lokaal jeugdwerkbeleid.

Op 22 december 1993 heeft de Vlaamse regering twee uitvoeringsbesluiten goedgekeurd bij het decreet van 9 juni 1993 houdende subsidiëring van gemeentebesturen en de Vlaamse Gemeenschapscommissie inzake het voeren van een jeugdwerkbeleid. Het decreet geeft de opdracht aan de gemeenten een jeugdwerkbeleidsplan, een jaarplan en een werkingsverslag op te stellen. Het tweede besluit van de Vlaamse regering betreft de subsidiëring van gemeentebesturen en van de Vlaamse Gemeenschapscommissie die een jeugdwerkbeleid voeren voor maatschappelijk achtergestelde kinderen en jongeren. Dit besluit betreft de zogenaamde 25%-regeling, die bepaalt dat 25% van het beschikbare budget verdeeld wordt volgens prioriteiten bepaald door de Vlaamse regering.

De verschillende organisaties en instellingen van het jeugdwerk vallen onder verschillende reglementeringen en hebben elk hun eigen erkenningscriteria en subsidieregeling.

Zo moet een jongerenbeweging, om erkend te worden, bestaan uit minimum 35 afdelingen en moet minimaal over 1 000 leden beschikken van 16 tot 35 jaar.

Ook de jeugdateliers hebben eigen erkenningscriteria. De erkenningscriteria behandelen zowel de specificiteit van de jeugdateliers als inhoudelijke doelstellingen en materiële vereisten. Het zijn erg hooggrepende vereisten. De controle van de werking gebeurt door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Dienst Jeugdwerk. Vanaf 1 januari 1995 valt het lokale jeugdwerk onder gemeentelijke bevoegdheid.

Op 1 januari 1992 is de sector 'jeugthuizen' werkend met kansarmen' overgeheveld naar de sector 'Initiatieven Kansarme Jeugd'.

Sedert 1965 is de Vlaamse Federatie van Jeugthuizen en Jongerencentra (VFJ) een pluralistische koepelorganisatie waarvan zowat 80% van de erkende jeugthuizen lid is. De voornaamste functies van de VFJ zijn dienstverlening, informatie, begeleiding en kadervorming, maar ook de vertegenwoordiging op lokaal, nationaal en internationaal vlak.

3.1.4.2 Vorming

Het jeugdwerk realiseerde in 1991 vorming voor 50 000 jongeren. Er werden 5 177 basisattesten uitgereikt, dat wil zeggen dat er 5 177 jongeren een vorming genoten van 120 uren. Dit betekent eveneens ruim 600 jongeren als cursusgevers.

In het landelijk jeugdwerk (jeugd-, jongeren- en studentenbewegingen, gespecialiseerde jeugdgroeperingen, jeugddiensten en coördinatie organismen) wordt elke jeugdorganisatie verwacht een kadervorming op te zetten voor de eigen verantwoordelijken. Precies omdat men de vorming van jeugdbegeleiders zo wezenlijk vond voor het verder floreren van het jeugdwerk, worden vormingsactiviteiten afzonderlijk erkend en betaald. De werkingsverslagen van het jaar 1990 van de jeugddiensten vertellen dat een behoorlijk aantal jeugddiensten een uitgebreid pakket ontwikkelen binnen de 'schooltijd'. De jeugddiensten organiseren minimum twee vormingscursussen per jaar voor de leidinggevende personen van hun organisatie. Jaarlijks worden toch ongeveer 2 500 aanvragen voor kadervormingscursussen ingediend.

In de speelpleinwerking zorgen jaarlijks ongeveer 13 000 vrijwilligers voor de spelbegeleiding. 62% van hen heeft een cursus gevolgd: zo'n 4 000 jongeren per jaar volgen een speelpleincursus, de meeste anderen nemen deel aan een jeugdbewegingscursus.

3.1.5 Financiering

De meeste organisaties en instellingen van het jeugdwerk worden hoofdzakelijk gefinancierd door de publieke sector. Als er lidgeld of kosten worden aangerekend, bedragen die slechts een klein deel van de werkelijke kosten. Ook moet er rekening gehouden worden met de hoge graad van vrijwilligers, waardoor de kosten gedrukt worden.

De financiering van het lokaal jeugdwerk zal sterk veranderen met het nieuwe decreet. De verandering van financiering gaat gepaard met een verhoging van het subsidiebedrag.

De wetgever ondersteunt de erkende jeugdorganisaties voor welbepaalde onderdelen van de landelijke werking. Naast de basistoelage die gelijk is voor elke organisatie, ontvangt de vereniging een tussenkomst in de kosten van personeel, specifieke werkingskosten van het landelijk secretariaat en voor bepaalde kadervormingskosten. Jaarlijks legt elke organisatie een begroting ter goedkeuring voor aan het Bestuur Jeugdwerk. De binnen de limieten van de goedgekeurde begroting gemaakte kosten, komen in aanmerking voor subsidiëring. De subsidie bedraagt bij 100%-uitvoering van het decreet 75% voor werkingskosten en kadervormingskosten, 90% voor het eerste personeelslid, 75% voor het tweede en slechts 50% voor het derde en het volgende.

De jeugdorganisaties moeten dus behoorlijk wat inspanningen doen om extra inkomsten te verzamelen. Wel dient gezegd dat het landelijk jeugdwerk, net als andere sectoren binnen het culturele werkveld, tal van andere beperkte vormen

van ondersteuning en subsidiëring kent, zoals het terbeschikkingstellen van personeel in preciaire statuten, project-subsidies, subsidiëring van de Nationale Loterij of de Koning Boudewijnstichting, subsidiëring voor een specifiek deel van de werking en steun uit allerlei fondsen.

De Vlaamse Gemeenschap investeert meer middelen in het landelijk jeugdwerk en in de werkingen voor kansarmen. Maar niettemin ziet het landelijk jeugdwerk hoe de overheid haar betoelagingsbelofte slechts voor 60 tot 70% nakomt. De werkingen met achtergestelde groepen stellen op hun beurt vast dat de groei van de subsidies de groei in het werkveld geenszins volgt, zodat de toelage per werkingseenheid sterk daalt. Intussen stagneerden de subsidies voor alle andere plaatselijke werkingen. Ook daar is ontevredenheid troef: de stagnatie betekent in een periode van inflatie achteruitgang, en bepaalde werksoorten (vooral de speelpleinwerking en de vakantiekampen) moeten met eenzelfde budget een enorm uitgebreide werking financieren.

De Vlaamse Gemeenschap voorzag in 1991 een budget van 10 800 000 BEF voor de ondersteuning van de jeugdverblijfscentra. De subsidiëring bestaat uit een basistoelage en een werkings-toelage. De basistoelage vormt 20% van het krediet, dat gelijk verdeeld wordt over alle centra. De werkings-toelage wordt berekend op basis van een puntensysteem. Dat houdt rekening met het aantal overnachtingen, het verstrekken van maaltijden, de beschikbaarheid van didactisch materiaal, programma-ondersteuning, sport- en spelvoorzieningen en beschikbare speelruimte.

De begroting van 1992 voorzag 90 miljoen voor de sector van werkingen kansarme jeugd. De begroting 1993, 100 miljoen. Deze sector is uitgebreid met 53 initiatieven in het kader van de armoedebestrijding door de Vlaamse Gemeenschap, goed voor 141 miljoen. Vanuit het impulsfonds (om de integratie van de migranten te bevorderen) is nog een kleine 50 miljoen voorzien voor jeugdwelzijnsinitiatieven met maatschappelijk achtergestelden. Deze fondsen gaan rechtstreeks naar vermelde werkingen. Samen met de medewerkers ter beschikking gesteld uit de tewerkstellingsprogramma's (voor een bedrag van 150 miljoen), geeft dit een totaal van 331 miljoen aan middelen in deze sector.

Men merkt bijgevolg dat de meeste vormen van jeugdwerk met een gebrek aan financiering van de overheid te kampen hebben, terwijl de vraag toch toeneemt en er ontwikkeling mogelijk is.

3.1.6 Structuren

De meeste van de organisaties zijn verenigingen en vzw's. De invloed van het lokale niveau is echter meestal zeer groot. Verenigingen met commerciële doelen zijn er bijna niet of verdwijnen. Zo bijvoorbeeld bij het speelpleinwerk: steeds meer speelpleinen zijn opgezet door een gemeente of een gemeentelijke vzw of een OCMW. De logica hierachter is duidelijk. Het particulier initiatief heeft niet de middelen om een speelinfrastructuur en een opvanginfrastructuur uit te bouwen. Zelfs het onderhoud van zo'n terrein gaat de mogelijkheden van vele parti-

culiere initiatieven te boven. Er wordt dan beroep gedaan op de gemeente. De gemeente die begrijpt dat het speelplein een voorziening is waaraan in de gemeente nood is, neemt het over of steunt het dermate dat het verder kan functioneren.

3.1.7 Rol van de nationale en lokale overheid

Hoewel het jeugdwerk actief is op verschillende niveaus, is en blijft het lokale niveau veruit het belangrijkste. In vergelijking met andere sectoren is de formele bovenbouw van het jeugdwerk bijzonder zwak uitgebouwd.

3.1.7.1 Landelijk jeugdwerk : *Vlaamse Gemeenschap*

In de evolutie van het jeugdwerk profileert het beleid van de Vlaamse Gemeenschap zich amper : nieuwe initiatieven, duidelijke beleidsopties blijven uit, experimenten krijgen geen kans. De Vlaamse Gemeenschap investeert wel meer middelen in het landelijk jeugdwerk en in de werkingen voor kansarmen, maar deze blijken nog ontoereikend.

Op het niveau van de Vlaamse Gemeenschap is er het landelijk jeugdwerk. Een honderdtal organisaties die actief zijn 'in het raam van de permanente vorming en van de ontspanning van de jeugd' worden door de Vlaamse Gemeenschap gesubsidieerd : de jeugd-, jongeren- en studentenbewegingen, de landelijke jeugddiensten en gespecialiseerde jeugdgroeperingen. De meeste van hen zijn aangesloten bij één der coördinatie-organismen op het landelijk niveau : Katholieke Jeugdraad, Socialistisch Jeugdverbond, de Liberale Jeugdkoepel en de Federatie voor Onafhankelijke Jeugdorganisaties en -diensten. Die verenigingen overkoepelen jeugdverenigingen op grond van eenzelfde wereldbeschouwing, godsdienstige of filosofische overtuiging, sociale of politieke gezindheid of werksort. Binnen die organisaties is er plaats voor overleg, gezamenlijk studiewerk en eventuele gezamenlijke acties. Zij staan in voor de vertegenwoordiging in de Jeugdraad voor de Vlaamse Gemeenschap. Slechts 30% van de landelijke jeugdorganisaties zijn niet bij een coördinatie-organisme aangesloten.

3.1.7.2 Lokaal niveau

Het belangrijkste werkingsniveau blijft evenwel het lokale niveau en dit wordt nog versterkt door het nieuwe decreet. De eigenlijke werking van de jeugdbewegingen, jeugdmuziekscholen, jeugthuizen, werkingen met kansarmen, speelpleinen, enz. verloopt via de gemeente, en de deelgemeente, in de parochie, in de wijk. Het is daar dat nog steeds massaal veel jongeren bereikt worden. Het is ook daar dat vrijwilligers gevonden worden om die hele werking te begeleiden, vrijwilligers die bereid zijn een opleiding te volgen, voorbereidingen te maken, hun groep te vertegenwoordigen in de jeugdraad, enz. Ook op dat niveau zijn in de helft van de gemeenten de gemeentelijke jeugdconsulenten actief. Vanuit hun jeugddienst zorgen zij voor de dienstverlening aan het bestaande jeugdwerk, staan

zij in voor de beleidsvoorbereiding (begeleiding jeugdraad, advies schepen) en organiseren gemeentelijke initiatieven zoals de Grabbelpas, Roefel, de Dag van het Kind, en in toenemende mate ook de speelpleinwerking.

De ondersteuning van het bestaande jeugdwerk krijgt stevigere vormen; vooral de materiële hulpverlening (gaande van goedkoop drukwerk tot uitlening materiaal en kampvervoer). Ook de gemeentelijke jeugdraad kan, waar hij functioneert, meestal rekenen op wat logistieke steun.

Volgens een actualiteitsonderzoek naar het jeugdbeleid van de Vlaamse en Brusselse gemeenten door het Bestuur Jeugdwerk (Ministerie Vlaamse Gemeenschap) en de Vereniging Vlaamse Jeugddiensten (VVJ) in 1992 blijken ongeveer 54% van de gemeenten over een jeugddienst te beschikken. In vergelijking met een gelijkaardig onderzoek in 1989 betekent dit een toename met bijna 13%.

Voor kleinere gemeenten (~15 000 inwoners) blijkt de jeugddienst maximaal een éénpersoonsjob. Middelgrote gemeenten (15 000-30 000 inwoners) kunnen met sterk uitgebouwde diensten heel wat breder werken. De gemeenten tot 80 000 inwoners vormen in Vlaanderen niet zelden het prototype van een sociaal-cultureel beleid, zo ook voor het jeugdbeleid. Hier treft men sterk uitgebouwde jeugddiensten, met een integrale benadering waarin uiteraard de plaatselijke situatie naar specifieke projecten leidt. De grootsteden blijven achter, vinden niet direct het goede model. De taak is er ook gigantisch en de beschikbare middelen zijn er beperkt.

Het OCMW wijdt zich niet aan jeugdbeleid, hoogstens enkele specifieke opdrachten zoals crisisinterventie of informatie en advies.

3.1.8 Ontwikkelingsniveau.

De profilering van het jeugdwerk enerzijds, de afbouw van de beleidsaandacht op landelijk vlak en de opbouw van de beleidsaandacht op lokaal vlak anderzijds, maakten het mogelijk de decentralisatie-discussie terug op de agenda te krijgen. Het decreet op het lokale jeugdwerk werd weer actueel.

Ondersteund door een brede decentralisatiebeweging, groeide er een consensus zowel bij het jeugdwerk als bij de politici dat het lokale beleidsniveau voor het jeugdwerk het meest aangewezen is om enerzijds de plaatselijke behoeften van jeugd en jeugdwerk op de voet te kunnen volgen en te kunnen evalueren, en anderzijds om een democratische besluitvorming mogelijk te maken. Het rechtstreeks gevolg zal zijn dat het lokale jeugdwerk niet langer vanuit de Vlaamse Gemeenschap zal worden gesubsidieerd, maar op basis van een gemeentelijk jeugdwerkbeleidsplan. Ook de administratie van de Vlaamse Gemeenschap (Bestuur Jeugdwerk) moet versterkt uit deze operatie komen. Door de herschikking van de beleidsverantwoordelijkheden zal het beleid ongetwijfeld op een heel andere wijze gestalte krijgen. De gevolgen voor de dynamiek en de identiteit van het jeugdwerk zijn evenwel nog niet in te schatten. Daaraan werken, zal de uitdaging vormen voor het jeugdwerk in de jaren negentig.

- De toekomstmogelijkheden van de *jeugdbewegingen* zijn voor vele groepen gebonden aan de sterkte van de lokale netwerken, die niet direct door de jongeren beïnvloed wordt. Die afhankelijkheidspositie legt een zware druk op de overlevingskansen van vele groepen en op termijn ook van de bewegingen zelf. De grote vragen die momenteel voorliggen, zijn het ontwikkelen van een aantrekkelijk aanbod voor +14-jarigen, het uitbouwen van een passende communicatie binnen de globale bewegingsstructuur, de drempelverlaging van de werking voor migrantenjongeren en andere achtergestelde groepen en de vormgeving van een eigen spiritualiteit.
- Nog meer dan bij de jeugdbewegingen krijgt men bij de *jongerenbewegingen* de indruk dat de lopende werking zoveel energie opsloopt dat men er niet in slaagt op een systematische wijze aan vernieuwing te werken. De hinderpalen die binnen de jeugdbewegingen spelen om vernieuwing een kans te geven, duiken binnen de jongerenbewegingen ook op. Bovendien is er geen terugvalbasis uit honderden geëngageerde vrijwilligers. Anderzijds is het net voor die werksort van wezenlijk belang om nieuwe sporen te trekken als antwoord op gewijzigde gevoeligheden van jongeren.
- Ondanks de moeilijke plaatselijke omstandigheden en de slechtere beleidsvoorwaarden ontwikkelen veel *jeugthuizen* zich duidelijk tot volwaardige jeugdwerkvormen. Het blijkt bovendien dat er momenteel heel wat nieuwe initiatieven ontstaan. Een gedeelte daarvan is ontstaan dankzij de impulsen van jeugdraden en jeugddiensten, maar ook vanuit spontane groepsinitiatieven. De jeugthuizen zelf zullen hun kwaliteitslabel hoog moeten houden door zich te blijven onderscheiden van het commercieel aanbod.
- De opgelegde erkenningscriteria voor *jeugd ateliers* zijn dermate zwaar dat nogal wat bestaande ateliers het moeilijk hebben om er volledig aan tegemoet te komen. Dat die trend niet nieuw is, blijkt uit het dalend aantal erkende ateliers. In 1977 waren er nog 198 ateliers erkend en gesubsidieerd; voor het werkjaar 1992-1993 is dat slechts de helft van dit aantal.
- Het nieuwe decreet betreffende de subsidiëring van het lokaal jeugdwerk, zet de sector *vorming werkende en werkloze jongeren* volledig op zijn kop. De bestaande reglementering vervalt, en de vormingsinitiatieven worden beschouwd als lokaal jeugdwerk. Dit betekent dat men voor erkenning en subsidiëring een beroep zal moeten doen op de gemeentelijke overheid. Aangezien de meeste initiatieven zichzelf nooit als lokaal jeugdwerk beschouwd hebben, en aangezien hun organisatie structuur regionaal of zelfs nationaal is uitgebouwd, zal er een grote aanpassing vereist zijn. De toekomst zal moeten uitwijzen of de werksort vorming werkende en werkloze jongeren nog levensvatbaar is. De vormingskansen voor laaggeschoolden komen opnieuw in het gedrang, en daarmee ook de kansen op gelijkheid van een generatie.

3.1.9 Besluit

We kunnen concluderen dat in de meeste vormen van het jeugdwerk expansiemogelijkheden bestaan. Dit ontwikkelingspotentieel wordt hoofdzakelijk afgeremd door het achterwege blijven van de overheid. De decentralisatiebeweging van nationaal naar lokaal vlak zal zich nog moeten bewijzen, maar heeft minstens evenveel middelen nodig om het jeugdwerk op een gepaste manier te organiseren en financieren.

3.2 De beveiligingssector in België

3.2.1 Structuur¹⁴

De preventie van de criminaliteit is in België in hoofdzaak op drie niveaus georganiseerd : het nationale, provinciale en gemeentelijke niveau. De belangrijkste acteurs zijn hierbij het Ministerie van Binnenlandse Zaken (Algemene Rijkspolitie), de provinciegouverneurs en binnen de gemeenten, hoofdzakelijk maar niet uitsluitend, de politiediensten. Hiernaast is ook aan de rijkswacht een belangrijke rol toebedeeld. In het KB van 6 augustus 1985 werden een Hoge Raad en provinciale commissies ter voorkoming van misdadigheid opgericht. Die organen hebben sedertdien een belangrijke plaats in de Belgische preventiewerking ingenomen.

3.2.2 Evolutie¹⁵

De eerste preventieactiviteiten in België ontstonden in het begin van de jaren '80 en waren het werk van de rijkswacht en later ook van enkele politiekorpsen. Deze acties werden gevoerd in het kader van de stijging van de misdadigheid eind jaren '70, het meer agressieve karakter ervan en de lagere opklaringsgraad. Die eerste acties hadden bijna steeds een techno-preventief¹⁶ karakter en waren vooral gericht op het informeren van de bevolking (via folders, voordrachten, mediacampagnes, etc.) over de wijze waarop zij hun bezittingen beter tegen diefstal of inbraak konden beveiligen. Soms werden die inspanningen op provinciaal vlak gecoördineerd, zoals bijvoorbeeld de acties tegen de criminaliteit aan de kust die sedert 1982 door de provinciegouverneur van West-Vlaanderen werden georganiseerd.

De initiatieven kaderden binnen eenzelfde filosofie, namelijk dat de politie de motor van de criminaliteitspreventie is, die het publiek moet informeren over de wijze waarop techno-preventieve technieken tot zijn veiligheid kan bijdragen.

¹⁴ Gebaseerd op Security Jaarboek 1992.

¹⁵ Gebaseerd op Security Jaarboek 1992.

¹⁶ Techno-preventieve maatregelen hebben tot doel mogelijke doelwitten (openbare gebouwen, bedrijven, woningen, voertuigen, personen, enz.) moeilijker toegankelijk of minder aantrekkelijk te maken voor potentiële misdadigers.

Geleidelijk aan werd er echter meer kritiek geuit op die aanpak. Daarbij werd vooral gewezen op het beperkte sociale actieveld van de aanpak die voornamelijk de gegoede klasse tot voordeel strekt, op het negeren van de oorzaken van de criminaliteit en op het uitblijven van stabiele resultaten. Ook buitenlandse voorbeelden hebben ertoe bijgedragen dat er de jongste jaren in België op de verschillende niveaus steeds meer een accent wordt gelegd op sociale en geïntegreerde initiatieven. Op het nationaal niveau werd dat onder andere geconcretiseerd door de opname van vertegenwoordigers uit de sociale sector in de Hoge Raad ter voorkoming van misdadigheid en door het stimuleren van pilootprojecten van geïntegreerde criminaliteitspreventie binnen de gemeenten.

De belangrijkste taak van de Minister van Binnenlandse Zaken is het uitstippelen van een nationaal beleid inzake criminaliteitspreventie en het stimuleren en coördineren van de actoren op de andere niveaus. Recent is er ook het voorstel van de Minister van Binnenlandse Zaken tot herstructurering van de rijkswacht, met als doel meer rijkswachters in te zetten voor de dagelijkse strijd tegen de criminaliteit en zo de dienstverlening naar de bevolking toe te optimaliseren.

Daarnaast analyseert de Algemene Rijkspolitie ook criminaliteitsproblemen met een nationale impact en zoekt ze, samen met andere betrokken actoren, naar oplossingen. Voorbeelden daarvan zijn de aanslagen op de universiteiten, de criminaliteit in de metro's en op het openbaar vervoer, overvallen op geldtransporten, e.d.

Met de wet van 10 april 1990 op de privé-bewakings- en beveiligingsondernemingen is er ook een eerste stap gezet naar samenwerking tussen politie en privé-beveiligingsmaatschappijen. Uitgangspunt is dat de politie het algemeen belang nastreeft en dat de particuliere beveiliging zich moet beperken tot de bescherming van particuliere belangen. Deze wet bepaalt het wettelijk statuut van bovenvermelde ondernemingen, dit behelst o.a. de voorwaarden waaraan de ondernemingen moeten voldoen, opleidingsvoorwaarden van het personeel, werkterrein vastleggen e.d. Zo worden uiterst hoge kwaliteitscriteria voor de bewaking en de beveiliging ingesteld, wat echter ook een verhoging van de prijs voor bewaking en beveiliging met zich meebrengt.

Lokale preventie-overlegstructuren komen voorlopig nog niet vaak voor in België. Frequenter zijn de sectoriële (b.v. inzake alcohol- en drugproblemen) of tijdlijke (om een bepaalde actie op touw te zetten) overlegcommissies.

In de praktijk is preventie in de gemeenten hoofdzakelijk een politietraak. Dat blijkt uit het inrichten binnen bepaalde politiekorpsen van een specifieke dienst 'Voorkoming Misdrijven' en uit de aard van de activiteiten die op gemeentelijk niveau werden ontplooid.

In enkele politiekorpsen werden de jongste jaren kleine diensten opgericht die specifiek met misdrijvenpreventie werden belast. Meestal zijn de taken van die diensten tweevoudig. Enerzijds wordt in zeer specifieke omstandigheden veiligheidsadvies verstrekt (aan bedrijven of aan burgers binnen de gemeente) en wordt een oplossing gezocht voor plaatselijke criminaliteitsproblemen. Anderzijds wor-

den, al dan niet in samenwerking met de provinciale commissie, ruimere preventiecampagnes georganiseerd.

3.2.3 Voorbeelden van initiatieven

3.2.3.1 *Buurt Observatie Actie (BOA)*

Het betreft hier een systeem waarbij de burgers van een wijk (in Gent) zich onder impuls van de plaatselijke politie organiseren om via plaatselijke verantwoordelijken verdachte omstandigheden zo snel mogelijk aan de politie te melden. De taak van de wijkbewoner beperkt zich tot waakzaamheid en het melden van verdachte situaties en houdt in geen geval eigenhandig ingrijpen in. De politie van haar kant gaat daarbij door gerichter patrouilleren en door het hebben van meer contact met de burgers en hun problemen, sneller inspelen op mogelijke probleemsituaties.

3.2.3.2 *Bromfietssleutelen* 17

Bromfietssleutelen is een initiatief van 'Voorkoming misdrijven', een preventiedienst binnen het Antwerpse politiekorps. Het doel is de tieners een beter rijgedrag aan te leren en de beeldvorming tussen politie en jongeren te verbeteren.

3.2.4 Criminaliteitsanalyse op stedelijk niveau

De volgende resultaten kwamen uit een vergelijkend buurtonderzoek naar criminaliteit, onveiligheid en preventie in 4 Gentse buurten (Hebberecht P., Hofman H., e.a., 1992) : in een multi-etnische buurt (waar BOA actief is), een traditionele buurt, een middenklassebuurt en een residentiële buurt. Er waren 774 bruikbare enquêtes.

- De grootste bezorgdheid gaat uit naar milieuvervuilingsproblemen, verkeerssituatie en vreemdelingenproblematiek. Criminaliteit en onveiligheid worden niet tot de meest ernstige sociale problemen gerekend. Deze bezorgdheid is het grootst bij vrouwen, ouderen, huisvrouwen en klein zelfstandigen.
- Inbraak wordt niet gezien als stijgend gedurende de laatste 5 jaar. De geregistreerde criminaliteit is daarentegen wel gestegen, waaronder vooral de diefstal.
- De angst voor criminaliteit uit zich vooral in angst voor vandalisme en vernieling, en dit vooral in de residentiële buurt en de middenstandsbuurt.
- Er is slechts een klein aantal respondenten die hun eigen kans op slachtoffer-schap hoog inschatten.
- Sterke angst voor inbraak in de woning tijdens afwezigheid is niet groot. Deze is het hoogst in de residentiële buurt (36% matig tot zeer bezorgd).

---

17 In het kader van werking kansarme jeugd (zie jeugdwerk).

- 70% heeft in het laatste jaar contact gehad met de politie, zowel op eigen initiatief als op dat van de politie. Daarvan is 3/4 tevreden en 15 à 20% ontevreden, vooral met betrekking tot de inefficiëntie en de algemene houding van de politie. Men vindt dat de politie te veel gemotoriseerd patrouilleren, teveel administratieve taken vervullen en te weinig contact hebben met de bevolking. Slechts een klein percentage kent de wijkagent persoonlijk.
- De preventietechnieken die volgens de bevolking helpen zijn in orde van belangrijkheid : verbetering van de opvoeding en meer toezicht op de jongeren, betere werkgelegenheid en sociale hulpvoorziening, individuele verzorgingsmaatregelen, politie op straat en contact tussen burgers en de politie. Het minst effectief worden maatregelen van de lokale overheid als effectief aanzien, zoals meer leefbaar maken van de buurt, openbare verlichting en buurttoezicht door buurtbewoners zelf.
- 40% van de bevolking in de multi-etnische en residentiële buurt vinden dat er noodzaak is aan preventiewerk. In de middenklassebuurt is dit slechts 25%.

3.3 Besluit

N naast de diensten voor bejaarden en voor gezinnen, zijn er nog een aantal andere semi-collectieve diensten die onder de dienstverlening in de directe omgeving vallen. Zo is er vooreerst de dienstverlening aan de jeugd. Deze zijn veelvuldig en van allerlei aard om aan de steeds veranderende behoeften van de jeugd tegemoet te komen. Daarnaast zijn er ook een aantal initiatieven inzake de bestrijding en de preventie van criminaliteit, wegens het stijgend gevoel van onveiligheid in onze samenleving. Deze worden in hoofdzaak door de politie geleverd. Deze besproken diensten worden in volgende tabellen samengevat, om een overzicht te geven en de vergelijkbaarheid met de andere diensten te vergroten.

Tabel 3.18 Kerngegevens : andere semi-collectieve diensten

Diensten	Aantal tewerk- gestelden	Aantal structuren	Prijs	Omzet	Publieke finan- ciering
<i>Jeugdwerk (1992)</i>					
Jeugdbewegingen	± 75 1	6 jeugdbewegingen		±110 000 kinderen en jongeren	
Jongerenbewegingen	137 2	2 815 afdelingen 14 jongerenbewegin- gen, 603 afdelingen		22 000 jongeren	
Jeugthuizen/ jeugdverblijfscentra	350	31 (1993) 56 (1991)	80-120 BEF/nacht	65 000 jongeren 576 300 overnach- tingen	
Jongerenadviescentra		14		30 000 contacten	
Jeugddiensten	333 3	63		5 700 kinderen ⁴	
Jeugdartistes/ muziekartistes		182 ⁴ , waarvan 100 erkende		3 900 kinderen ⁴	
Jeugdgroepen voor amateuristische kunstsbeoefening		144 ⁴ 159 ⁴		4 000 kinderen en jon- geren ⁴	
Gespecialiseerde jeugdgroeperingen		6			
Politieke jongerenbewegingen		4, met 496 afdelingen			
Studentenbewegingen		4			
Vakantiespeelpleinwerk	50	±290		175 000 kinderen	
Werkingen kansarme jeugd	370	±100		10 000 kinderen en jongeren	
Vorming werkende jongeren	80 4	31 4		20 066 vormingsuren door 18 verenigingen in 1992	

¹ Zie tabel 3.17; ² Voor 10 van de 14 erkende jongerenbewegingen; ³ Voor 47 van de 63 erkende jeugddiensten; ⁴ Volgens een onderzoek bij 310 Vlaamse gemeenten in 1993
Bron : Cidis Sociaal-cultureel en Educatief werk

Tabel 3.19 Omgevingsfactoren : andere semi-collectieve diensten

Diensten	Reglementering	Vorming	Organisatie van het aanbod	Financiering (eigen middelen)
Jeugdwerk	Ja	eigen vorming		
Jeugdbewegingen	Ja	vorming mogelijk		
Jeugdhuizen/Jeugdverblijfscentra	Ja	vorming mogelijk		
Jeugdenadviescentra	Ja	vorming mogelijk		
Jeugddiensten	Ja	eigen vorming		
Jeugd- en Muziekateliers/Jeugdgroepen	Ja	vorming mogelijk		
voor amateuristische kunstbeoefening				
Gespecialiseerde Jeugdgroeperingen	Ja	vorming mogelijk		
Politieke jongerenbewegingen	Ja	vorming mogelijk		
Studentenbewegingen	Ja	vorming mogelijk		
Vakantiespeelpleinwerk	Ja	eigen vorming		
Werkingen kansarme jeugd	Ja			
Vorming werkende jongeren	Ja			
Beveiligingssector	Ja	Ja		

Tabel 3.20 Financiering : andere semi-collectieve diensten

Diensten	Publiek (Staat, lokale collectiviteiten en sociale zekerheid)	Privé (consument)	Gemeend (publiek/privé)	Andere
Jeugdwerk				
Jeugdbewegingen			X	
Jongerenbewegingen			X	
Jeugdhuizen/Jeugdverblijfscentra			X	
Jongerenadviescentra	X			
Jeugddiensten	X			
Jeugd- en Muziekateliers/Jeugdgroepen			X	
voor amateuristische kunstbeoefening				
Gespecialiseerde jeugdgroeperingen			X	
Politieke jongerenbewegingen			X	
Studentenbewegingen			X	
Vakantiespeelpleinwerk			X	
Werkingen kansarme jeugd	X			
Vorming werkende jongeren	X			
Beveiligingssector	X			

Tabel 3.21 Structuur : andere semi-collectieve diensten

Diensten	Verenigingen	Coöperatieven	Ondernemingen	Lokale overheden	Andere
Jeugdwerk	X				
Jeugdbewegingen	X				
Jeugdbewegingen jongeren	X/X				
Jeugdhuizen/jeugdverblijfscentra	X				
Jongerenadviescentra	X				
Jeugddiensten	X			X	
Jeugd- en Muziekateliers/Jeugdgroepen	X/X/X				
voor amateuristische kunstbeoefening					
Gespecialiseerde jeugdgroeperingen	X				
Politieke jongerenbewegingen	X				
Studentenbewegingen	X				
Vakantiespeelpleinwerk	X		(X)		
Werkingen kansarme jeugd	X			X	
Vorming werkende jongeren	X				
Beveiligingssector			X		nationaal niveau

Tabel 3.22 Rol van de nationale en lokale overheid : andere semi-collectieve diensten

Diensten	Sterk	Nationale overheid	Zwak	Sterk	Lokale overheid	Zwak
Jeugdwerk						
Jeugdbewegingen		X		X		
Jongerenbewegingen		X				
Jeugdhuizen/Jeugdverblijfscentra				X/		
Jongerenadviescentra		X		X		
Jeugddiensten		X		X		
Jeugd- en Muziekateliers/Jeugdgroepen	X			/X/		
voor amateuristische kunstbeoefening						
Gespecialiseerde jeugdgroeperingen		X				
Politieke jongerenbewegingen						
Studentenbewegingen		X				
Vakantiespeelpleinwerk						
Werkingen kansarme jeugd	X			X		
Vorming werkende jongeren	X					
Beveiligingssector	X			X		

Tabel 3.23 Ontwikkelingsniveau : andere semi-collectieve diensten

	In ontwikkeling	Potentiele ontwikkeling	Geen ontwikkeling
Jeugdwerk			
Jeugdbewegingen	X	X	
Jeugdhuisen/Jeugdverblijfscentra	X		
Jongerenadviescentra	X		
Jeugddiensten		X	
Jeugd- en Muziekateliers/Jeugdgroepen		X	
voor amateuristische kunstbeoefening			
Gespecialiseerde jeugdgroeperingen			
Politieke jongerenbewegingen			X
Studentenbewegingen			X
Vakantiespeelpleinwerk	X		
Werkingen kansarme jeugd		X	
Vorming werkende jongeren			X
Beveiligingssector	X		

Hoofdstuk 4

De ontwikkeling van de dienstverlening in de directe omgeving

De verschillende diensten die in dit deel voorkomen zijn de diensten waar er ontwikkeling is of voorzien wordt (zie tabellen ontwikkelingsniveau). Ook diensten die nog in een experimenteel stadium zijn, en dus niet in het overzicht van de bestaande diensten bestudeerd zijn, worden hier opgenomen en moeten bijgevolg dus in hun relatieve omvang worden bekeken.

1. Diensten voor bejaarden

1.1 Voorstelling van de diensten in experimenteel stadium

1.1.1 Gezinsopvangdienst

Deze niet-gereglemateerde dienstverlening is ontstaan begin de jaren '90 en zit duidelijk nog in de experimentele fase. In 1992 was 1 dienst erkend in Vlaanderen, namelijk de Centrale Service voor 60-plussers.

De hoofdbetrachting van de gezinsopvang is het bemiddelen tussen gezinnen en oudere personen waarbij de gezinnen een opvang-, onthaal-, gast-, zorgende of een duowoon en/of toezichtsfunctie behartigen waardoor het maatschappelijk welzijn van beide verhoogd wordt. Eén van de sleutelbegrippen in de gezinsopvang is de gezinsdifferentiatie :

- het kortverblijf in opvanggezinnen of onthaalgezinnen;
- het langverblijf in gastgezinnen en het zorgend gezin;
- het inwoonverblijf of toezicht :
  - duo-woon : gezin of persoon die bij een zorgbehoevende oudere persoon gaat inwonen;
  - dag- of nachttoezicht : gezin of persoon die gedurende de dag of tijdens de nacht bij een bejaard persoon verblijft.

De gezinsplaatsingsdienst organiseert voor de gezinnen ondersteuning, vorming, begeleiding en toezicht. De gezinnen hebben bij voorkeur een persoonsgerichte en geen medisch-verzorgende taak. In elk gezin wordt een eindverantwoordelijke

aangeduid die dagelijks beschikbaar is en een vertrouwensfunctie heeft zowel naar de bejaarde als naar de plaatsingsdienst toe.

Vzw's of OCMW's kunnen een forfaitaire toelage van 200 000 BEF per jaar krijgen voor de organisatie van dergelijke vorm van geïntegreerd wonen van bejaarden.

1.1.2 Het beschermd zelfstandig wonen

Dit is een nieuwe zorgverleningsvorm voor licht demente bejaarden, waarbij een kleine groep demente bejaarden (ongeveer 8) onder toezicht van een personeelslid in een genormaliseerde omgeving (b.v. landhuis) verblijven.

De zelfzorg wordt maximaal aangemoedigd en een aantal activiteiten bieden zich door deze manier van zorgverlening spontaan aan. De bewoners maken zelf hun bed op, doen boodschappen, helpen bij de bereiding van de maaltijden, het tafel dekken, de afwas en sluiten zich aan bij een lokale gepensioneerdenvereeniging. Mogelijke problemen kunnen zich voordoen wanneer het mentale of fysieke niveau van de bejaarde achteruitgaat zodat een overplaatsing naar een instelling onvermijdelijk wordt. Daarom krijgen zowel de bejaarde als de familieleden intensieve psychosociale begeleiding. In Vlaanderen zijn 2 initiatieven gekend. Er is geen wetgeving voorzien. De huidige reglementering op de rusthuizen wat betreft de aanwezige infrastructuur vormt een hinderpaal voor de ontwikkeling van deze projecten. Problemen zijn ondermeer dat het sanitair op de kamer ontbreekt, er geen oproepsysteem is en geen aparte rokersruimte. Bovendien is in deze 2 experimenten niet voldaan aan de zware voorschriften inzake brandveiligheid evenmin als aan de 20/80 verdeling over één- en meerpersoonskamers. Aangezien deze nieuwe opvangvorm in essentie zo verschillend is van de klassieke rusthuizen moeten de maatstaven, normen en doelstellingen dringend herzien worden.

1.1.3 Bejaardenoppasdiensten

De bejaardenoppas kan een aanvulling zijn voor de thuiszorg, voor de professionele hulpverlening en wil de mantelzorg ondersteunen. Deze niet-gereguleerde dienstverlening, ontstaan begin de jaren '90, is in de eerste plaats een vrijwilligerswerking die thuisoppas organiseert bij zorgbehoevende bejaarden, gehandicapten en zieken. Onder oppas kan het volgende verstaan worden: een praatje maken, uit een boek voorlezen, helpen bij het eten, hulp bij verplaatsingen, hulp bij het naar het toilet gaan, en beperkte toediening van medicatie. Oppas heeft niet de bedoeling zich in de plaats te stellen van de professionele organisaties of diensten. De vrijwilligers hebben niet als taak het schoonmaken van de woning, strijken, of de was doen, ze voeren ook geen klusjes uit. Hun hoofdtaak is het zorgzaam aanwezig zijn. Door deze dienst wordt de bejaarde in de mogelijkheid

gesteld om langer in zijn vertrouwde omgeving te blijven. Bovendien wordt de opdracht van de mantelzorg ietwat verlicht.

Momenteel is in Vlaanderen één oppasdienst aanwezig : vzw Oppas te Kortrijk. Deze dienst draait op 250 vrijwilligers. Er zijn 35 contactpersonen die vrijwilligers zoeken om aan de vraag te beantwoorden. Een full-time coördinator is aangesteld om de continuïteit en de informatieuitwisseling te verzekeren. Bovendien is hij verantwoordelijk voor de eventuele doorverwijzing naar professionele diensten, bemiddeling bij moeilijkheden, de opvolging van het hulpaanbod, de public relations en de administratie. Op de begroting van 1991 ontving deze dienst een niet-gereguleerde toelage van 1,5 miljoen BEF.

1.1.4 Samenwerkingsverbanden

Deze vorm van dienstverlening werd opgericht in 1988 en bestaat uit een samenwerking tussen o.a. huisartsen, thuisverpleging, gezins- en bejaardenhulp, OCMW's. De programmatie van de samenwerkingsinitiatieven is vastgelegd op 100 in Vlaanderen en het maximaal aantal subsidieerbare zorgenplannen bedraagt 2 per 1 000 inwoners. In 1993 waren er een 60-tal in Vlaanderen. Het samenwerkingsinitiatief moet fungeren als overlegplatform en moet de zorg- en hulpverlening ondersteunen en coördineren via de aanduiding van een zorgbemiddelaar en het opstellen van een zorgenplan. Als overlegplatform is het de bedoeling om de thuisverzorging bekend te maken, taakafspraken te maken binnen de regio, vrijwilligerswerk te stimuleren ... De zorgbemiddelaar heeft als opdracht een zorgenplan op te maken en zowel de patiënt als de familieleden die erom vragen, in te lichten omtrent de aanwezige voorzieningen, hulpmiddelen, tegemoetkomingen. Indien nodig kan hij hen doorverwijzen naar bevoegde diensten.

Aan de erkende initiatieven wordt een basistoelage verleend door de Gemeenschapsminister bevoegd voor Volksgezondheid. Eind 1990 varieerde dit bedrag tussen 100 000 en 150 000 BEF. Bovendien wordt voor personen die als zwaar-zorgbehoevend beschouwd worden een forfaitaire toelage voorzien voor het opmaken (2 000 BEF) en voor het opvolgen van het zorgenplan (500 BEF per drie maand).

1.2 Intensiteit van de vernieuwing

De service-flats, de woningcomplexen met dienstverlening, de bejaardenwoningen, het beschut wonen en de rust- en verzorgingstehuizen zijn aangepaste 'traditionele' diensten. Door verandering in de organisatie en structuur voldoen ze beter aan de veranderde vraag en kunnen mede daardoor verder ontwikkelen.

De dagverzorgingcentra, dienstcentra en de geriatrische dagziekenhuizen zijn een antwoord op de trend om ouderen zolang mogelijk in hun vertrouwde omgeving te laten wonen en ze zijn in ontwikkeling door hun aanpak en organisatie. Ze zijn in sommige gevallen een substitutie voor een ziekenhuis of een rusthuis.

Personenalarmsystemen geven eerder een andere inhoud aan alarmsystemen en voldoen zo aan de stijgende vraag naar veiligheid voor de ouderen en naar een permanente bereikbaarheid van hulp, waardoor men langer thuis kan blijven.

Het beschermd zelfstandig wonen, de bejaardenoppasdienst en de samenwerkingsverbanden zijn 'herwerkte' diensten, in de mate dat ze een betere organisatie zijn voor mantelzorg en/of professionele zorg en dat ze de opname in een rusthuis uitstellen.

De gezinsopvang is een nieuwe dienst, een experiment. Met de gezinsopvang tracht men een oplossing te bieden voor de vraag naar tijdelijke opvang van ouderen, zoals b.v. revalidatieperiode na hospitalisatie, tijdelijke onbeschikbaarheid van thuishulp, wachtperiode voor opvang in rusthuis of service-flat, enz.

1.3 Steun aan de ontwikkeling

Voor de institutionele diensten zijn er normen en voorwaarden inzake gebouw en veiligheid verbonden aan het verkrijgen van erkenning en bijgevolg subsidie. Deze zijn eerder een verplichte voorwaarde dan een steun bij het ontwikkelen en opbouwen van een dienstverlening.

Financiële premies bij het opstarten, worden in bijna alle voorzieningen voorzien, onder bepaalde voorwaarden. Verschillende voorzieningen kunnen, binnen de perken van het begrotingskrediet en onder bepaalde voorwaarden subsidies verkrijgen van het Vlaams Fonds voor Ziekenhuizen en Medisch-Sociale Instellingen voor het bouwen, verbouwen, herconditioneren en inrichten ervan : service-flats, bejaardenwoningen, RVT (indien het gaat om de reconversie van een bestaand ziekenhuis of rusthuis), dagverzorgingscentra en dienstencentra.

Tevens kunnen van de Vlaamse Executieve toelagen worden verkregen voor de huur, huurkoop, leasing of lening voor het aankopen, bouwen, inrichten en gebruik nemen van service-flats en woningen met dienstverlening. Ook voor de aankoop van woningen die als bejaardenwoningen zullen worden ingericht.

Voor het beschut wonen kan na aanvraag tot erkenning een eenmalige installatievergoeding worden toegewezen, naast andere vergoedingen voor werkingskosten.

Voor de aankoop van een personenalarmsysteem wordt een financiële tussenkomst voorzien

Opvanggezinnen kunnen onder bepaalde voorwaarden van de Vlaamse regering een premie krijgen, namelijk een aanpassingspremie of een verbeteringspremie. De aanpassingspremie is bestemd voor het aanpassen van de woning (werken van technische of sanitaire aard). De verbeteringspremie is bedoeld voor woningen die vóór 1972 gebouwd werden en is forfaitair (b.v. voor het plaatsen en inrichten van een badkamer is een tegemoetkoming van 15 000 BEF voorzien). De gezinsopvangdienst organiseert ondersteuning, vorming, begeleiding en toezicht.

Dagverzorgingscentra zijn op een uitzondering na, allemaal nauw verbonden aan een rusthuis of een RVT.

Bij bejaardenoppas is er een coördinator aangesteld om de continuïteit en de informatieuitwisseling tussen vrijwilligers te verzekeren.

Om de ontwikkeling en de voorwaarden en hinderepalen van die ontwikkeling te bestuderen, worden door de overheid studies verricht rond onder andere dienstencentra, dagverzorgingscentra, service-flats en woningen met dienstverlening.

Naast de financiering bij het opstarten, is de financiering van de werking ook vaak een stimulans bij het ontwikkelen van bepaalde diensten. Dit is het geval bij de rust- en verzorgingstehuizen, de dienstencentra, de dagverzorgingscentra, de geriatrie ziekenhuizen en de samenwerkingsverbanden.

1.4 Remmen aan de ontwikkeling

Een belangrijk probleem is de ongekendheid van het zorgaanbod. Een onderzoek bij bewoners van service-flats wijst op het ontbreken van alternatieven bij de beslissing om naar een rusthuis te verhuizen. Niet minder dan 83% van de bewoners zegt dat er buiten de service-flats geen enkele andere oplossing werd besproken om aan de hulpvraag tegemoet te komen (Vanden Boer L., 1994).

Dagverzorgingscentra liggen ver onder de toegestane hoeveelheid, zoals voorzien door de normen er is dus nog plaats voor bijkomende verblijfseenheden. Ze worden in hun ontwikkeling tegengehouden door een tekort aan financiële middelen, wat ook een te hoge dagprijs met zich meebrengt. Financiële stimuli van overheidswege zijn noodzakelijk om dagverzorging als opvangvorm volwaardig uit te bouwen en te stimuleren. Zowel het lage subsidiebedrag voor de werkingskosten, de onzekerheid over al dan niet subsidiëring, als het ontbreken van elke tussenkomst in de verzorgingskost zijn elementen die het enthousiasme temperen om dagverzorging te organiseren, uit te breiden of (beter) bekend te maken bij het brede publiek. Een soepele toepassing van de wetgeving moet toelaten een dienst op maat te ontwikkelen die leemten in het lokale voorzieningswerk kan opvullen. De diensten zijn ook niet voldoende gekend bij de ouderen waardoor sensibilisatie van de ouderen en informatie noodzakelijk is.

Ook bij de dienstencentra is het grote probleem de ongekendheid. 1/4 van de ouderen heeft geen kennis van het bestaan van een dienstencentrum en slecht 2% maakt er gebruik van. De bestaande, samen met de geplande dienstencentra, maken nog geen 20% van de toegelaten norm uit. Dienstencentra zullen dus moeten werken aan hun herkenbaarheid.

Ook personenalarmtoeestellen zijn onvoldoende gekend bij het publiek, slechts een fractie van de potentiële gebruikers wordt bereikt. Een betere promotie is aldus noodzakelijk.

Het experiment van de gezinsopvang heeft tot op heden nog geen succes. Dat is hoofdzakelijk te wijten aan de ongekendheid bij het publiek, waardoor er onvoldoende opvanggezinnen gevonden worden.

1.5 Rol van de acteurs in de ontwikkeling

De overheid speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling van de persoonsgebonden diensten door middel van de reglementering en de financiering. De lokale overheden en vzw's zijn vooral belangrijk voor de organisatie en het bestuur.

De service-flats en woningen met dienstverlening worden soms door ondernemingen met winstoogmerk georganiseerd.

Personenalarmtoeestellen kan men aanschaffen bij OCMW's en mutualiteiten of rechtstreeks bij de firma. Bij OCMW's en mutualiteiten wordt er echter een financiële tussenkomst voorzien en deze zorgen ook voor de promotie van de personenalarmtoeestellen.

Samenwerkingsverbanden zijn een samenwerking tussen huisartsen, thuisverpleging, gezins- en bejaardenhulp, OCMW's enz.; en er is een toelage van de Gemeenschapsminister van Volksgezondheid.

1.6 Impact van de ontwikkeling van de diensten op de tewerkstelling en het vrijwilligerswerk

Voor de service-flats, woningen met dienstverlening en bejaardenwoningen wordt een zwak positieve impact verwacht op de tewerkstelling. Er zou een negatieve impact kunnen verwacht worden omdat de mensen die van zo'n voorziening gebruik maken, anders ofwel naar een rusthuis zouden gaan waar er een hogere personeelsomkadering is, ofwel thuis zouden blijven en beroep doen op allerlei diensten zoals thuisverpleging, maaltijdenbezorging, poetsdienst, enz. Maar deze diensten blijven echter meestal ingeschakeld en soms organiseren de service-flats, woningen met dienstverlening en bejaardenwoningen zelf deze diensten, waardoor een zwak positief tewerkstellingseffect kan verwacht worden.

De rust- en verzorgingstehuizen hebben in vergelijking met de ziekenhuizen een lagere personeelsomkadering, maar in vergelijking met de rusthuisbedden neemt de omkadering echter toe. Bovendien zal, naarmate de financiering van de rusthuisbedden en de RVT-bedden naar hetzelfde niveau komen, de werkgelegenheid verder toenemen.

De andere voorzieningen zullen een licht positieve impact hebben op de tewerkstelling.

Het vrijwilligerswerk in de dienstencentra wordt sterk gewaardeerd en ook de gezinsopvangdienst en bejaardenoppasdienst werken met vrijwilligers.

1.7 Voorstelling van de overzichtstabellen

In dit hoofdstuk worden de diensten in de directe omgeving, waar er ontwikkeling (mogelijk) is, verder onderzocht. Deze ontwikkeling wordt in volgende tabellen, in haar verschillen facetten, samengevat.

De eerste tabel geeft de intensiteit van de vernieuwing weer, met name welke vernieuwingen deze diensten hebben ondergaan. Het kunnen bestaande 'traditio-

nele' voorzieningen zijn die hun ontwikkeling te danken hebben aan een nieuwe organisatie, produktie of beheer. De diensten kunnen ook 'vernieuwd' zijn door hun nieuwe inhoud. Tenslotte kunnen het volledig 'nieuwe diensten' zijn op experimentele basis.

De volgende tabel geeft de aanpak van de ontwikkeling weer. Als men zich tot een bepaalde doelgroep richt, dan kent de voorziening een 'cliënt' aanpak. Als men zich op het produkt zelf van de dienst richt om de ontwikkeling te realiseren heeft men een 'produkt' aanpak. Een combinatie van beide vormt een 'mix' aanpak van de ontwikkeling.

De daarop volgende tabellen geven een overzicht van de stimulerende en remmende factoren in de ontwikkeling van elke dienst. De rol die de verschillende acteurs spelen in de ontwikkeling, wordt samengevat in de vijfde tabel.

De solvabiliseringsmaatregelen, in de voorlaatste tabel, tonen aan in welke mate de overheden de vraag en het aanbod kunnen solvabiliseren aan de hand van bijvoorbeeld bepaalde subsidies.

In de laatste tabel, tenslotte, wordt de impact van de ontwikkeling op de tewerkstelling en het vrijwilligerswerk geschat.

Ook voor de diensten aan gezinnen en de 'andere semi-collectieve' diensten worden deze tabellen gebruikt om de ontwikkelingsfactoren samen te vatten. Deze tabellen vormen bijgevolg een overzicht van de ontwikkeling van de dienstverlening in de directe omgeving.

Tabel 4.1 Diensten voor bejaarden : intensiteit van de vernieuwing

Traditionele' diensten (hergebruikt) Ontwikkeling	Vernieuwde diensten Innovatie	Nieuwe diensten Experimenteel	Residentiele voorzieningen :									
			- service-flats	- woningcomplexen met dienstverlening	- bejaardenwoningen	- beschut wonen	- RVT	Thuiszorgdiensten :				
X					X	X	X	X	X	X	X	
					X	X	X	- dagverzorgingscentra	- dienstencentra	- geriatrisch dagziekenhuis	- personenalarmtoestellen	- gezinsopvangdienst
	X	X						- het beschermd zelfstandig wonen	- bejaardenopasdiensten	- samenwerkingsinitiatieven		

Tabel 4.2 Diensten voor bejaarden : aanpak van de ontwikkeling

	'Mix' aanpak	'Cliënt' aanpak	'Product' aanpak	
Residentieële voorzieningen :				
- service-flats	X			
- woningcomplexen met dienstverlening	X			
- bejaardenwoningen	X			
- beschut wonen	X			
- RVT	X			
Thuiszorgdiensten :				
- dagverzorgingscentra	X			
- dienstencentra	X			
- geriatrisch dagziekenhuis	X			
- personenalarminstellingen			X	
- gezinsopvangdienst	X			
- het beschermd zelfstandig wonen	X			
- bejaardenoppasdiensten	X			
- samenwerkingsinitiatieven	X			

Tabel 4.3 Diensten voor bejaarden : steun aan de ontwikkeling

Technische steun bij het oprichten	Financiering (specifieke fondsen voor het oprichten)	Vorming	Kennis overdracht	Financiering van onderzoek
<i>Residentiele voorzieningen :</i>				
- service-flats	X			X
- woningcomplexen met dienstverlening	X			X
- bejaardenwoningen	X			
- beschut wonen	X			
- RVT	X			
<i>Thuiszorgdiensten :</i>				
- dagverzorgingscentra	X		X	X
- dienstencentra	X			X
- geriatrisch dagziekenhuis				
- personenalarmtoestellen	X			
- gezinsopvangdienst	X	X	X	
- het beschermd zelfstandig wonen		X		
- bejaardenspaspdiensten			X	
- samenwerkingsinitiatieven			X	

Tabel 4.4 Diensten voor bejaarden : remmen aan de ontwikkeling

Reglementering	Gebrek aan vorming/ kwalificatie	Gebrek aan organisatie- structuur	Gebrek aan finan- ciering in eigen middelen	Gebrek aan steun bij de ontwikkeling
Residentiele voorzieningen : - service-flats - woningcomplexen met dienstverlening - bejaardenwoningen - beschut wonen - RVT	X X X	X	X	X
Thuiszorgdiensten : - dagverzorgingscentra - dienstencentra - geriatrisch dagziekenhuis - personenalarmtoeestellen - gezinsopvangdienst - het beschermd zelfstandig wonen - bejaardenoppasdiensten - samenwerkingsinitiatieven	X X X	X X X	X	X X

Tabel 4.5 Diensten voor bejaarden : rol van de acteurs in de ontwikkeling

Staat	Lokale overheden	Verenigingen	Coöperatieve	Mutualiteiten	Sociale zekerheids-organismen	Privé ondernemingen
- service-flats	X	X				X
- woningcomplexen met dienstverlening	X	X	X			X
- bejaardenwoningen	X	X	X			X
- beschut wonen	X	X	X			
- RVT	X	X				
<i>Thuiszorgdiensten :</i>						
- dagverzorgingscentra	X	X	X			
- dienstencentra	X	X	X			
- geriatrisch dagziekenhuis	X	X				
- personeelarmtoestellen	X	X				
- gezinsopvangdienst	X	X				
- het beschermd zelfstandig wonen	X	X				
- bejaardenopspasdiensten	X	X				
- samenwerkingsinitiatieven	X	X				
				X	X	

X

X

X

X

Tabel 4.6 Diensten voor bejaarden : solvabiliseringsmaatregelen

Solvabiliseren van de vraag					Residentiele voorzieningen :				
Solvabiliseren via het aanbod									
Andere subsidies	Specifieke fiscaliteit	Vermindering van de arbeidskost	Fiscale voordelen	Subsidieren van de vraag	Vermindering van de arbeidskost				
X	X				- service-flats	- bejaardenwoningen	- beschut wonen	- RVT	Thuiszorgdiensten :
X	X				- woningcomplexen met dienstverlening	- bejaardenwoningen	- beschut wonen	- RVT	- dagverzorgingscentra
X	X					- bejaardenwoningen	- beschut wonen	- RVT	- dienstencentra
X	X					- bejaardenwoningen	- beschut wonen	- RVT	- geriatrisch dagzakenhuis
X	X					- bejaardenwoningen	- beschut wonen	- RVT	- personenalarmtoestellen
X	X					- bejaardenwoningen	- beschut wonen	- RVT	- gezinsopvangdienst
X	X					- bejaardenwoningen	- beschut wonen	- RVT	- het beschermd zelfstandig wonen
X	X					- bejaardenwoningen	- beschut wonen	- RVT	- bejaardenoppasdiensten
X	X					- bejaardenwoningen	- beschut wonen	- RVT	- samenwerkingsinitiatieven

Tabel 4.7 Diensten voor bejaarden : impact van de ontwikkeling van de diensten op de tewerkstelling en het vrijwilligerswerk				
Impact op de tewerkstelling		Impact op het vrijwilligerswerk		
Negatief	Zwak positief	Sterk positief	Zwak	Sterk
Residentiele voorzieningen :				
- service-flats	X			
- woningcomplexen met dienstverlening	X			
- bejaardenwoningen	X			
- beschut wonen	X			
- RVT	X			
Thuiszorgdiensten :				
- dagverzorgingscentra	X			
- dienstencentra	X			
- geriatrisch dagziekenhuis				X
- personenalarmtoestellen	X			
- gezinsopvangdienst	X		X	
- het beschermd zelfstandig wonen	X		X	
- bejaardenoppasdiensten			X	
- samenwerkingsinitiatieven	X			

2. Diensten aan gezinnen

Zoals we reeds besproken hebben is kinderopvang in volle vooruitgang. Buitenschoolse opvang kent een potentiële ontwikkeling, omdat de vraag ernaar stijgt, maar het aanbod daar nog niet voldoende kan op inspelen.

Verder voorzien we dat de verkoop op afstand en het leveren aan huis van bereide gerechten, als diensten aan het gezin verder zullen worden ontwikkeld.

2.1 Kinderopvang

Door de enerzijds stijgende vraag naar kinderopvang en anderzijds de nieuwe organisatie, reglementering, subsidiëring en fiscale aantrekbaarheid zijn deze 'traditionele' diensten in volle ontwikkeling. Een stijging in de tewerkstelling wordt hier dan ook verwacht.

K&G onderzoekt de situatie van de kinderopvang in tweejaarlijkse enquêtes.

In het gesubsidieerd circuit zijn er de crèches, de peutertuinen en de diensten voor opvanggezinnen. Er is subsidiëring door K&G en er zijn bijdragen van de ouders naargelang het belastbaar inkomen. Ouders kunnen sinds 1989 de kosten van kinderopvang van kinderen tot 3 jaar fiscaal aftrekken.

Bij de particuliere sector onder toezicht van K&G, maar niet gesubsidieerd, is er ook fiscale aantrekbaarheid mogelijk voor alle kinderopvang tot 3 jaar, maar er moet een attest van toezicht voorgelegd worden. Dat had veel gevolgen voor die sector. Vooral de eisen wat betreft de maximumcapaciteit waren zeer streng. Ondertussen is hierop versoepeling ontstaan. Bovendien werd het mogelijk de inkomsten van de particuliere opvanggezinnen te controleren via de attesten van de ouders, zodat er belastingen moeten betaald worden. Dit viel samen met een actieve werkingscampagne van de diensten voor opvanggezinnen. Verschillende particuliere opvanggezinnen haakten tenslotte af of sloten zich aan bij de diensten voor opvanggezinnen. Anderen verhoogden de prijs.

2.2 Buitenschoolse opvang

De vraag naar deze opvang stijgt, maar de aangeboden diensten zijn schaars, ongekend of onaanangepast. Verschillende initiatieven proberen deze leemte op te vullen. Ook het tewerkstellingsfonds stelde voor de periode 1993 geld ter beschikking en in 1994 staan de ondernemingen 0,05% van de bruto lonen af voor initiatieven van kinderopvang. Er werden subsidies toegekend aan enkele experimenten in het kader van de impulsgebieden.

Het grote probleem is een gebrek aan coördinatie en organisatie van het aanbod. Door de grote versnippering wordt het aanbod gedesoriënteerd.

2.3 Huishoudelijke hulp via PWA

Via de verandering van reglementering en organisatie van de plaatselijke werkgelegenheidsagentschappen kan de ontwikkeling van deze 'Traditionele diensten' verder evolueren.

De verplichting om in elke gemeente een PWA in te richten zal deze ontwikkeling in de hand werken. Bovendien worden er door de RVA maximaal 680 contractuelen aangeworven, die gedetacheerd worden naar de PWA's voor de administratieve ondersteuning.

Het aanbod wordt verder nog gestimuleerd door bepaalde categorieën werklozen te verplichten zich in te schrijven in de PWA's.

De vraag wordt gestimuleerd door fiscale aftrekbaarheid van de betaalde vergoeding van een PWA-dienstverlening voor de gebruikers. Zo wordt de netto kostprijs immers in belangrijke mate verlaagd. Hiermee lijkt de fiscale aftrekbaarheid van de betaalde vergoedingen tegemoet te komen aan de bestrijding van het zwartwerk.

De fiscale aftrekbaarheid is evenwel een maatregel die enkel inspeelt op de gebruikerszijde van de PWA's en geen rekening houdt met de motivatie van de werklozen om een beroep te doen op een bemiddeling via een PWA. De lage vergoeding zou kunnen impliceren dat tal van werklozen afzien van PWA-prestaties, nauwelijks gemotiveerd zullen zijn of hun mogelijke prestaties verschuiven naar het informele arbeidscircuit.

2.4 Verkoop op afstand en leveren aan huis van bereide gerechten

In de verkoop op afstand verwacht men een groei en men zal bovendien nieuwe technologie toepassen om deze te verwezenlijken.

De bestelling aan huis van bereide gerechten is volop in opgang. De groeiende vraag is ontstaan door de veranderde levenswijze. De tewerkstelling in deze sector wordt in hoofdzaak geleverd door jongeren, als bijverdienste.

Tabel 4.10 Diensten aan gezinnen : steun aan de ontwikkeling

Technische steun bij het oprichten	Financiering (specifieke fondsen voor het opstarten)	Vorming	Kennis overdracht	Financiering van onderzoek
- kinderopvang gesubsidieerd door K&G - particuliere kinderopvang - kinderopvang van 3 tot 12 jaar - huishoudelijke hulp via PWA - verkoop op afstand - leveren aan huis van bereide gerechten	X X X	X		X X X

Tabel 4.11 Diensten aan gezinnen : remmen aan de ontwikkeling

Reglementering	Gebrek aan vorming/ kwalificatie	Gebrek aan organisatie- structuur	Gebrek aan finan- ciering in eigen middelen	Gebrek aan steun bij de ontwikkeling
- kinderopvang gesubsidieerd door K&G - particuliere kinderopvang - kinderopvang van 3 tot 12 jaar - huishoudelijke hulp via PWA - verkoop op afstand - leveren aan huis van bereide gerechten	X X	X X	X X	X

Tabel 4.12 Diensten aan gezinnen : rol van de acteurs in de ontwikkeling

Staat	Lokale overheden	Verenigingen	Coöperatieven	Mutualiteiten	Sociale zekerheids-organismen	Prive ondernemingen
- kinderopvang gesubsidieerd door K&G	X	X				
- particuliere kinderopvang	X					
- kinderopvang van 3 tot 12 jaar	X	X				
- huishoudelijke hulp via PWA		X			X	
- verkoop op afstand						X
- leveren aan huis van bereide gerechten						X

Tabel 4.13 Diensten aan gezinnen : solvabiliseringsmaatregelen

Solvabiliseringsmaatregelen van de vraag						
Verminderingskosten van de arbeidskosten	Subsidie van de vraag	Fiscale voordelen	Verminderingskosten van de arbeidskosten	Specifieke fiscale	Andere subsidies	
- kinderopvang gesubsidieerd door K&G	X	X			X	
- particuliere kinderopvang		X				
- kinderopvang van 3 tot 12 jaar						
- huishoudelijke hulp via PWA		X				
- verkoop op afstand						
- leveren aan huis van bereide gerechten						

Tabel 4.14 Diensten aan gezinnen : impact van de ontwikkeling van de diensten op de tewerkstelling en het vrijwilligerswerk

Negatief	Impact op de tewerkstelling			Impact op het vrijwilligerswerk
	Zwak positief	Sterk positief	Zwak	Sterk
- kinderopvang gesubsidieerd door K&G		X		
- particuliere kinderopvang			X	
- kinderopvang van 3 tot 12 jaar			X	
- huishoudelijke hulp via PWA	X			
- verkoop op afstand				
- leveren aan huis van bereide gerechten	X			

3. Andere semi-collectieve diensten

3.1 Speelpleinwerk

Het vakantiespeelpleinwerk is in volle groei, elk jaar komen er nog speelpleinen bij en worden andere uitgebreid met nieuwe infrastructuur.

Opvallend is de groei van het aantal kleuters, terwijl men vroeger eerder gericht was op lagere school kinderen. Deze evolutie toont aan dat de opvangfunctie van het speelplein nog belangrijker wordt. Steeds meer speelpleinen spelen daarop in door bijkomende opvang te voorzien, door b.v. tijdens de andere schoolvakanties dan de grote vakantie open te zijn, door middagopvang en maaltijden te voorzien, en dergelijke meer. Het gebrek aan opvangmogelijkheden in de vakantie in de traditionele opvangdiensten ligt aan de basis van de groei van het aantal kleuters in de speelpleinen.

De leiding van het speelpleinwerk bestaat vooral uit jonge vrijwilligers, die daarvoor een opleiding volgen.

3.2 Jeugddiensten

Verschillende voorzieningen voor de jeugd zijn in ontwikkeling of hebben potentieel om verder uit te breiden.

De jeugdvoorzieningen worden in hoofdzaak door vrijwilligers gerund en zullen dus vooral op deze groep een positieve impact hebben.

De ontwikkeling wordt gestimuleerd door betoelaging. Het nieuwe decreet legt de beslissingsbevoegdheid op het lokaal vlak waar gewerkt moet worden aan de hand van een jeugdwerkbeleidsplan. De jeugdraad beslist dan welke initiatieven en voorzieningen beroep kunnen doen op subsidiëring.

Deze sector is zeer verscheiden en creatief in het opzetten van initiatieven gericht naar een bepaalde doelgroep en vraag. De meeste initiatieven bereiken echter niet het beoogde doel door een gebrek aan financiële middelen, ondanks de grote inzet van vrijwilligers.

3.3 Beveiliging

De veiligheid wordt in hoofdzaak door de politie en de rijkswacht verzekerd. De nieuwe wetgeving heeft ervoor gezorgd dat de wildgroei van privé-bewakingsfirma's wordt tegengegaan en kwaliteit verzekerd wordt door onder andere hogere opleidingsvoorwaarden. Overeenkomsten tussen politie en privé-bewakingsfirma's zorgen voor een eerste stap naar een betere samenwerking.

De politie heeft op lokaal vlak verschillende initiatieven ter voorkoming van misdrijven opgezet, zoals betere contacten tussen migranten en politie, het herstellen van de functie van wijkagent, informatiecampagnes, en dergelijke.

De hervorming van de rijkswacht heeft ook als doel meer krachten in te zetten voor misdaadpreventie.

4. Besluit

In dit hoofdstuk werden de diensten in de directe omgeving, die een (potentiële) ontwikkeling kennen, in hun ontwikkelingsfactoren onderzocht. Aan de hand van de overzichtstabellen komen we tot volgende conclusies.

De ontwikkeling bevat in de eerste plaats vooral 'traditionele' diensten die een ontwikkeling kennen door een nieuwe organisatie, produktie of beheer. Het zijn bijgevolg geen nieuwe diensten met een volledig nieuwe inhoud en organisatie, die in ontwikkeling zijn, maar eerder bestaande traditionele diensten die zich aanpassen aan de veranderde omgevingsfactoren, om zich zo verder te ontwikkelen. Deze persoonsgebonden diensten kennen dan ook voornamelijk een 'cliënt' aanpak voor hun ontwikkeling.

De stimulerende factoren in de ontwikkeling zijn van diverse orde : technische en financiële steun bij het opstarten, vorming, kennisoverdracht of financiering van onderzoek. De financiële steun is daarin de voornaamste stimulerende factor.

Tegenover de stimulerende factoren voor de ontwikkeling staan de remmende factoren :

In de diensten voor bejaarden wordt de bestaande reglementering vaak als een remmende factor aanzien, alsook in bepaalde diensten aan gezinnen. Gebrek aan vorming wordt enkel in bepaalde 'nieuwe' diensten voor bejaarden als rem op de ontwikkeling ervaren.

Het gebrek aan organisatiestructuur vormt in alle diensten een belangrijke remmende factor. Men vindt dat de verschillende voorzieningen te weinig gecoördineerd worden, waardoor de voorzieningen weinig gekend en moeilijk toegankelijk zijn.

Verder wordt een gebrek aan financiering in eigen middelen en het gebrek aan steun bij de ontwikkeling, in bepaalde voorzieningen als remmend ervaren voor hun ontwikkeling.

In de meeste diensten in de directe omgeving spelen de nationale en lokale overheden en de verenigingen een belangrijke rol in de ontwikkeling. Daartegenover zien we toch een stijgend belang van privé-ondernemingen in de ontwikkeling van dienstverlening in de directe omgeving.

Enkel de diensten aan gezinnen kennen solvabiliseringsmaatregelen voor de vraag, via fiscale voordelen voor de gebruiker. Daardoor wordt het gebruik in bepaalde diensten gestimuleerd.

Het aanbod wordt voornamelijk via subsidies gesolvabiliseerd, wat uiting geeft aan het feit dat de diensten in de directe omgeving vooral semi-collectieve diensten omvatten, m.a.w. diensten die door hun elementair belang door de overheid moeten worden (mede-)gefinancierd.

Tenslotte wordt de impact van de ontwikkeling op de tewerkstelling meestal zwak positief geschat; in de kinderopvang zelfs sterk positief. Het vrijwilligerswerk zou

in enkele voorzieningen voor bejaarden zwak gestimuleerd worden, maar vooral in de diensten voor de jeugd een sterke impact realiseren.

Hoofdstuk 5

Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk proberen we door middel van de gevonden resultaten uit de vorige hoofdstukken aanbevelingen te formuleren voor de ontwikkeling van de persoonsgebonden diensten in de directe omgeving in Vlaanderen. Eerst herhalen we enkele bevindingen met betrekking tot de tewerkstelling, het aanbod en de behoefte van deze diensten. Daarna zoeken we de tewerkstellingseffecten van de mogelijke ontwikkeling en bestuderen we enkele maatregelen om deze potentiële tewerkstelling in deze diensten te realiseren en te financieren.

1. De tewerkstelling in de sector van de persoonsgebonden diensten

De werkgelegenheid in België is de voorbije 20 jaar vrijwel constant gebleven (3,7 miljoen arbeidsplaatsen beschikbaar). In 1970 waren er echter ongeveer 3,8 miljoen kandidaten voor die arbeidsplaatsen, tegenover 4,9 miljoen nu, waardoor nu meer dan 1,1 miljoen mensen inactief zijn. Dat zijn zowel de uitkeringsgerechtigde werklozen (die het officiële werkloosheidscijfer bepalen) als de bruggepensioneerden, loopbaanonderbrekers en oudere werklozen die niet meer naar werk moeten zoeken. De werkloosheid wordt bijgevolg onderschat, waardoor de officiële werkloosheid van 13% in Vlaanderen in feite tot 32% oploopt¹. Het gaat hier dus voornamelijk om structurele werkloosheid. Bijgevolg beheerst er een constante onderbenutting van het menselijk kapitaal in onze samenleving. Deze inactiviteit vangen we solidair op door een vervangingsinkomen te blijven garanderen voor de inactieven.

De jobcreatie zelf bleef achter t.o.v. het arbeidsaanbod. Zelfs de toenemende tertialisering van de werkgelegenheid en de expansie van de quartaire sector lukten er niet in om de toenemende werkloosheid tegen te houden. Ook het hoge percentage van vrouwelijke werkgelegenheid in deze expansieve sector kan niet verhelpen dat de werkloosheid in grote mate een probleem van vrouwelijke werkloosheid werd.

---

¹ Cfr. Benoît Dreze, De Standaard, 25 augustus 1994.

Als we de tewerkstelling bekijken in deze tertiaire en quartaire sector in 1992 zien we dat het aandeel in de totale loontrekkende tewerkstelling in Vlaanderen bijna 64% bedraagt. Bijna de helft hiervan zijn vrouwen. De sociale sector en de gezondheidssector namen hiervan 17% voor hun rekening. Tussen 1982 en 1992 is de sociale sector in Vlaanderen met 82% toegenomen en de gezondheidssector met 33%, ten opzichte van een toename van 17% in alle sectoren samen.

Belangrijke karakteristieken van de tewerkstelling in de dienstverlening zijn :

- Het hoge percentage vrouwen : in 1992 bedraagt de vrouwelijke tewerkstelling in Vlaanderen 39,4% van de totale tewerkstelling. De verdeling onder sectoren is heel onregelmatig. Zo bedraagt het aandeel vrouwen in de gezondheidssector 78,81% en in de sociale sector 74,56%.
- Een ander opmerkelijk aspect is het hoog aandeel deeltijds werk : in de gezondheids- en sociale sector ligt het aandeel van het deeltijds werk ook het hoogst, namelijk respectievelijk 41,21% en 31,22%, t.o.v. 17,44% in de totale tewerkstelling. De oorzaak ligt enerzijds bij het hoge aantal vrouwen in die sector, omdat vrouwen meer deeltijds werken dan mannen. In 1991 werkten namelijk 10,6% mannen, tegenover 89,4% vrouwen in de totale deeltijdse arbeid ². Anderzijds werd in België het werkzoekende arbeidsaanbod op grote schaal financieel gestimuleerd om een deeltijdse betrekking te aanvaarden.

Dit is bijgevolg een goede sector om jobs voor vrouwen te creëren, want het zijn zijn vooral die door werkloosheid getroffen of bedreigd zijn.

2. De behoeften en het bestaande aanbod op de markt van de dienstverlening in de directe omgeving

2.1 Diensten voor bejaarden

Diensten voor bejaarden zijn reeds talrijk aanwezig en in verschillende vormen. Maar beantwoorden deze diensten nog aan de gewijzigde behoeften van de ouderen ? Verschillende diensten zullen zich moeten aanpassen aan deze veranderde behoeften van de ouderen en aan de gewijzigde omgevingsituatie.

Wat omvat deze veranderde vraag en behoefte van de ouderen waaraan de diensten zich moeten aanpassen ?

Enerzijds wordt een duidelijke kwantitatieve toename in de vraag naar diensten voor bejaarden verwacht door de vergrijzing van de bevolking. Er is een vergrijzing van de bevolking als de stijging van het aandeel van de ouderen groter is dan van de jongeren. In België kennen we reeds een vergrijzing vanaf 1961. Deze evolutie van vergrijzing en ontgroening wordt verwacht zich door te zetten de

---

² NIS enquête naar de arbeidskrachten en berekeningen van het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid;

komende jaren. Tussen 1991 en 2020 zal het aandeel van de jongeren (-15 jaar) dalen met 1,7%, terwijl het aandeel van de ouderen (+60 jaar) verwacht wordt toe te nemen met bijna 9%. De ouderen vormen geen homogene groep: het aantal 85-plussers zal in die periode toenemen met 152% terwijl de toename van de groep van 60 tot 70 jaar 35% zal bedragen.

Uit de gezinsbudgetenquête blijkt bovendien dat ouderen meer spenderen aan huishoudhulp en minder investeren in huishoudapparatuur dan jonge gezinnen. Dus door de veroudering van de bevolking ontstaat er ook een duidelijke vraag naar meer huishoudelijke hulp.

Anderzijds heeft de stijgende participatie van de vrouw op de arbeidsmarkt ook gevolgen voor de vraag naar diensten voor ouderen. De mantelzorg, die doorgaans door de vrouw of de dochter wordt vervuld, komt daardoor in het gedrang en neemt sterk af. Dit wordt nog versterkt door de geografische verspreiding waardoor de kinderen verder van hun ouders wonen.

Er bestaan dus opportuniteiten om persoonsgebonden diensten voor ouderen verder te ontwikkelen. Van de diensten die zich kunnen ontwikkelen in dit domein bestaan de meeste reeds, maar zullen nog een opmerkelijke kwantitatieve expansie kennen. Nieuw te ontwikkelen diensten in de komende jaren maken maar een klein deel uit, maar zijn toch belangrijk om de sociale banden te versterken en de bepaalde problemen op te lossen.

In België hebben we een verscheidenheid aan voorzieningen, organisatievormen en financieringsvormen. De nadruk ligt de laatste jaren op het zolang mogelijk thuis laten wonen van de bejaarden. Dit brengt echter een hele reeks nieuwe behoeften met zich mee. Vooral de thuiszorgdiensten dienen verder ontwikkeld en aangepast te worden aan de reële behoeften. Dit kan men realiseren door een ruimer aanbod aan te bieden, dat flexibeler is en meer permanent bereikbaar. Een ander gevolg van dit beleid is dat de ouderen die op residentiele diensten beroep zullen doen, veel hulpbehoevender zullen zijn, waardoor deze diensten zich ook zullen moeten aanpassen. Deze verandering realiseert zich echter langzaam en wordt vooral geleid door subsidiëringmogelijkheden die de sector inperkt of laat groeien.

De thuiszorgdiensten zijn goed uitgebouwd, met een thuisverpleging waarvan het gebruikspercentage toch nog lager is dan in het buitenland. Men is in het verleden duidelijk geconfronteerd met rantsoenering in de gezins- en bejaardenhulp: nu nog zijn er maar beperkte mogelijkheden om deze dienst in voldoende mate te leveren.

Voor wat de residentiele bejaardenvoorzieningen betreft, wordt de laatste jaren vooral het wonen met dienstverlening gepromoot in plaats van de traditionele rusthuizen: de service-flats, de woningcomplexen met dienstverlening, de woningen voor bejaarden en het beschermd zelfstandig wonen. Service-flats bestaan uit individuele wooneenheden waar ouderen zelfstandig wonen en waar zij, indien zij dat wensen, een beroep kunnen doen op professionele hulpverleners en gemeenschappelijke diensten, zoals warme maaltijden en huishoudelijke hulp. Woningen

voor ouderen zijn speciaal gebouwd of ingericht volgens de behoeften van de bejaarden. Een relatief nieuw initiatief is het beschermd zelfstandig wonen, waar een kleine groep dementie bejaarden onder toezicht samenleven. Door het stijgend aantal hoogbejaarden zullen er ook meer intensieve zorgvoorzieningen (zoals RVT) nodig zijn.

In het kader van het beleid om de ouderen zolang mogelijk in hun eigen omgeving te houden, worden de transmurale diensten zoals dagverzorgingscentra, dienstencentra, kort- en nachtverblijf in het rusthuis, thuisverzorgingsdiensten, poets- en klusjesdienst en maaltijdverzorging verder ontwikkeld. Ouderen die gebruik maken van deze diensten, vragen immers meer hulp voor het huishouden en de dagelijkse verzorging. Nieuwe vormen van dienstverlening zijn de opvangdiensten, de bejaardenoppas en de personenalarmitoestellen. Deze nieuwe vormen zijn nog tamelijk duur en kennen een beperkt aanbod.

2.2 Diensten aan gezinnen

De gewijzigde behoeften van de gezinnen, wat betreft de persoonsgebonden diensten zijn in de eerste plaats het gevolg van een veranderde gezinsstructuur. De gemiddelde grootte van de gezinnen is sterk aan het dalen, door enerzijds de enorme toename van het aantal alleenstaanden en éénoudergezinnen en anderzijds door de terugloop van het gemiddeld aantal thuiswonende kinderen. Er is bijgevolg niet alleen een daling in grootte van het gezin, maar ook een toenemende variatie van de gezinstypes.

De gewijzigde behoefte is in de tweede plaats een gevolg van de stijgende arbeidsmarktparticipatie van de vrouw. In Vlaanderen is bijna 3/5 (58,35%) van de vrouwelijke bevolking tussen 20 en 45 jaar loontrekkend. De hoogste graad wordt bereikt door de leeftijdscategorie tussen de 25 en 30 jaar (68,45%), de laagste voor de oudste groep (46,29%). Deze veranderingen bepalen in sterke mate de vraag naar de diensten aan gezinnen. De vraag naar werk door vrouwen ligt echter nog hoger (zie het groot aantal vrouwelijke werzoekenden), bijgevolg kan de arbeidsparticipatie van de vrouw nog stijgen, bij een verbetering van de arbeidsmarkt.

De diensten aan gezinnen waar een stijgende vraag naar is, omvatten dan ook vooral de zogenaamde 'vrouwelijke' taken in het huishouden, zoals kinderopvang en huishoudelijk werk.

2.2.1 Kinderopvang

De kinderopvang voor kinderen van 0 tot 3 jaar gebeurt nog in belangrijke mate door het informele netwerk (45% van de kinderen worden opgevangen door de grootouders of andere leden van het gezin). Men merkt echter een tendens tot daling van dit aandeel, enerzijds door de stijgende arbeidsparticipatie van de vrouw, waardoor niet alleen de moeder, maar ook de grootmoeder steeds minder

beschikbaar is om de kinderen op te vangen en anderzijds door het feit dat families verder uit elkaar wonen dan vroeger.

Daarnaast is er het stijgend belang van de formele kinderopvang, gesubsidieerd en onder toezicht van Kind en Gezin. Daarin vormen de opvanggezinnen aangesloten bij een dienst voor opvanggezinnen, de tweede belangrijkste opvangvorm. Hun aandeel bedraagt momenteel 17,6%. Het aandeel van de crèches en de peutersintuinen komt op de derde plaats, met 11,5%. Tenslotte zijn er de particuliere opvanggezinnen, die 8,1% van de opvang verzorgen.

Er is een verschuiving waar te nemen van private naar gesubsidieerde vormen van kinderopvang, mede door de wetgeving terzake. Er is een stijging van de opvang in een instellingsmilieu en een daling van opvang in een familiaal milieu. Opvang van kinderen onder de drie jaar wordt dus steeds meer een professionele aangelegenheid.

De naschoolse opvang van kinderen van 3 tot 12 jaar toont ons een heel ander beeld. Daar stijgt de behoefte, terwijl er nog geen gepast en voldoende aanbod bestaat. Er worden steeds meer initiatieven genomen door de scholen, bestaande kinderdagverblijven, werkgevers en lokale overheden, maar er is nood aan coördinatie en organisatie van deze initiatieven.

Het belang van deze sector laat zich voelen in heel de arbeidsmarkt, waar vrouwen soms deeltijds werken of niet werken omdat er geen opvang voorhanden is voor hun kinderen. In de gezondheidssector bijvoorbeeld, waar men met onregelmatige uren werkt zouden er heel wat meer vrouwen werken indien er flexibeel en nabije opvang zou zijn.

Enkele algemene kenmerken van de voorzieningen voor bejaarden en kinderopvang: er is een zeer grote ontwikkeling, afhankelijk weliswaar van de hoeveelheid publieke financiering. De nieuwe behoeften zijn duidelijk, ondermeer door de verhoogde participatie van de vrouw op de arbeidsmarkt. De voornaamste verzorger van de ouderen die of partner of dochter was, is niet meer beschikbaar voor deze taken, net zo min als voor kinderopvang of huishoudelijk werk. Nieuwe jobs kunnen hier dan ook worden gecreëerd.

2.2.2 Huishoudelijke hulp

Het grootste deel van de huishoudelijke hulp wordt verricht in het informele circuit, namelijk 93%. De vraag naar huishoudelijk hulp komt vooral uit de gezinnen met beroepsactieve vrouwen. In die groep zijn het vooral de zelfstandigen en vrije beroepen die beroep doen op huishoudelijke hulp (60% van hen heeft een poetsvrouw t.o.v. 14% bij de loontrekkenden). Bovendien merkt men ook een positief verband tussen het beroepsniveau van de beroepsactieve vrouw en de mate waarin men beroep doet op huishoudelijke hulp³.

---

3 Van Haegendoren, 1993, p. 21.

Uit de gezinsbudgetenquête blijkt dat jonge gezinnen minder in huishoudpersoneel investeren en meer in apparatuur. Ook het inkomen speelt een rol. De drie laagste inkomenskwartielen besteden nog geen 0,4% van hun budget aan huishoudelijke hulp; bij het hoogste kwartiel is dat bijna het viervoud. Daar besteedt men evenveel aan huishoudelijke hulp als aan huishoudapparatuur. Deze apparatuur is dus blijikbaar een noodzakelijk iets dat elk gezin aanschafft, terwijl huishoudpersoneel blijikbaar wordt aanzien als een luxe goed. De budgetenquête toont ook een duidelijk verschil aan tussen arbeiders en bedienden, hoewel hun inkomen veel minder verschilt. Dit is bijvoorbeeld niet zo uitgesproken bij kinderopvang maar wel bij huishoudelijke hulp. Het illustreert mogelijke culturele bezwaren die men zal moeten overwinnen bij de ontwikkeling van de nieuwe diensten.

De ontwikkeling van de PWA's zou een mogelijk alternatief (t.o.v. het informele circuit) bieden aan de gebruikers, omdat voor een gelijkaardige prijs formele huishoudelijke hulp zou kunnen worden verkregen. Het aanbod zal echter nog moeten worden gestimuleerd wil men aan deze vraag kunnen voldoen.

2.2.3 Verkoop op afstand

Door de veranderde levensomstandigheden, samen met het gebruik van nieuwe technologieën, kan er in de sector van verkoop op afstand groei worden verwacht. Toch blijft dit aandeel relatief onbelangrijk ten opzichte van andere distributievormen.

Een opmerkelijke evolutie in deze sector is de enorme groei van het aan huis bestellen van bereide gerechten.

2.3 Andere (semi-collectieve) diensten

2.3.1 Jeugdwerk

De diensten voor de jeugd zijn veelvuldig en van allerlei aard. Ze zijn vooral gebaseerd op vrijwilligers, maar zijn toch in grote mate afhankelijk van de subsidiëring voor de organisatie en de werking. De beslissing over die subsidiëring en de reglementering is onlangs in handen van de lokale overheden gebracht om zo beter de plaatselijke behoeften te kunnen volgen. Daar men zo beter kan inspelen op de veranderende vraag wordt er wel een verdere ontwikkeling verwacht in deze dynamische en creatieve sector.

2.3.2 Veiligheid

Het gevoel van onveiligheid in onze maatschappij wordt wel groter, maar de meeste initiatieven van bestrijding en preventie van criminaliteit komen van de politie en niet van de lokale bevolking. Er is criminaliteitspreventie op nationaal

en lokaal vlak en er worden meer politiemensen ingezet in de bestrijding van de criminaliteit. Nieuwe diensten worden er hier echter niet verwacht.

3. Wat is het potentieel en waardoor wordt het bepaald ?

Door de besproken verandering in de persoonlijke behoeften is er in verschillende diensten een ontwikkeling mogelijk. Hoe kunnen we het potentieel hiervoor bepalen ?

1. Ten eerste zijn er de vraagindicatoren. Door de demografische en sociale evolutie stijgt de vraag naar bepaalde diensten. Dit komt tot uiting in enquêtes waar gepeild wordt naar de behoeften van de personen voor bepaalde diensten. Zo is er voorbeeld de enquête van Kind en Gezin waar de stijgende vraag naar kinderopvang duidelijk wordt. Ook de budgetenquête en de tijdsbudgetenquête tonen een potentieel aan voor persoonlijke diensten, zoals het tijdsbrek in gezinnen waar beide partners werken en de toenemende vraag naar vrije-tijd en de relatief lagere consumptie van huishoudelijke hulp bij de lage inkomensgroepen.

Deze stijgende vraag komt ook tot uiting in de onbevredigde behoefte voor bepaalde diensten. Men merkt dat het bestaande aanbod van bepaalde diensten onvoldoende is door de lange wachtlijsten zoals b.v. voor de kinderopvang en bepaalde diensten voor bejaarden.

2. Het potentieel komt ook tot uiting in het bestaande aanbod dat expansiemogelijkheden kent. Deze ontwikkeling moet zich kunnen realiseren; daarvoor moeten bepaalde beperkingen aan de ontwikkeling, zoals financiële en reglementaire remmen⁴, opgeheven worden. Het grote probleem hier is de solvabiliteit van zowel vraag als de diensten.

3. De omvang van de informele sector toont ook aan dat er een potentieel is. De omvang van de informele sector is enerzijds een gevolg van de belastingdruk, die echter niet te vermijden is omdat ze de financiële bron is van heel wat diensten, anderzijds wenst men zijn inkomen op peil te houden door de werkloosheidsvergoeding te behouden. Deze diensten zijn niet produktief genoeg om normale inkomens en belastingdruk te dragen, waardoor er een grote informele sector is.

De informele sector is voor bepaalde diensten, voornamelijk huishoudelijke hulp, enorm uitgebreid en is de voornaamste manier waarop huishoudelijke hulp wordt aangeboden en gevraagd. De omvang van de sector toont een

⁴ Zoals strikte normen voor het aantal plaatsen en voor personeelsomkaderingen in bepaalde diensten voor bejaarden, een maximaal aantal subsidieerbare prestatie-uren in GBH, strikte normen voor jeugdorganisaties, ...

groot potentieel, indien deze sector zou vervangen kunnen worden door een formeel alternatief.

4. De structuur van de werkgelegenheid die hieruit voortvloeit kunnen we bekijken naar kwaliteit en omvang van de tewerkstelling.

Als we de kwaliteit van de mogelijke extra tewerkstelling bekijken merken we allereerst op dat het voornamelijk vrouwelijke en deeltijdse jobs zullen worden. Het grootste deel van de huidige tewerkstelling in deze sector is namelijk van deze vorm. De vraag is of we van deze tewerkstelling volwaardige jobs kunnen maken met een volwaardig statuut en een behoorlijk loonniveau, of zal het voornamelijk preciaire statuten betreffen, met onregelmatige uren en lage lonen? Als we naar de aard van de vraag kijken zal het inderdaad jobs betreffen met flexibele en onregelmatige uren. Deze voorwaarden brengen in een normale arbeidsmarktsituatie een hoger loon of andere voordelen en compensaties met zich mee. Kan men jobs aanbieden die deze voordelen garanderen?

In de praktijk zien we het tegenovergestelde scenario in de ontwikkeling van de PWA's, waar jobs gecreëerd worden zonder duidelijk arbeidsstatuut, met weinig zekerheid en sociale voordelen en een laag loon. Dit verklaart waarom de PWA's niet van de grond komen en waarom de werklozen en de vakbonden er zich tegen verzetten.

Vervolgens kijken we naar de mogelijke omvang van de potentiële nieuwe arbeidsplaatsen. Het Witboek van de EG voorspelt een jobcreatie van 3 miljoen nieuwe arbeidsplaatsen, gelijkelijk verdeeld over dienstverlening in de directe omgeving, verbetering van de leefomgeving en milieubescherming. In vergelijking met de totale bevolking van de EG, komt dit voor België neer op een cijfer van ongeveer 100 000 jobs, waar de ontwikkeling van de buurtdiensten maar een deel van uitmaken.

Als we het huidige aantal tewerkgestelden bekijken in deze diensten, komen we voor de formele tewerkstelling aan ongeveer 30 500 plaatsen in de diensten voor bejaarden in Vlaanderen⁵. Hier verwachten we een zwak effect op de tewerkstelling. Als we een stijging van 10% veronderstellen, betekent dit een cijfer van 3 050 extra arbeidsplaatsen.

Voor de kinderopvang zijn in Vlaanderen ongeveer 7 500 onthaalmoeders (en een ongekend aantal tewerkgestelden in peuterspeelplaatsen, crèches en buitenschoolse opvang). Hier wordt er een sterke stijging verwacht in de tewerkstelling. Als we een stijging ramen van 20% komt dit op 1 500 extra arbeidsplaatsen.

De grootste mogelijkheid voor de jobcreatie ligt echter bij de informele arbeid. Uit een enquête in Limburg komt men door extrapolatie naar Vlaanderen op een aantal van 194 000 poetsvrouwen in het informele circuit, die gemiddeld 9 uur per

---

5 Onderschat door een tekort aan gegevens.

week werken. Als dit potentieel kan worden geformaliseerd, komt men aan een pool van nieuwe (althans formele) arbeidsplaatsen in de sector van huishoudelijke arbeid.

4. Waarom realiseert dit potentieel zich niet ?

- De werknemers willen een volwaardig statuut. Als het arbeidsaanbod jobs aanbiedt met een precair statuut, zoals in de PWA's, dan is het voordeel voor de werknemer om zo'n job aan te nemen ver te zoeken. Als men geen voldoende voordelen ontwaart in het werken t.o.v. niet werken zullen velen dit laatste verkiezen.
- Het potentieel bevindt zich voor een groot deel in de informele economie.
- De werknemer wil niet uit het informeel circuit stappen. Hier is het eveneens het afwegen van voor- en nadelen dat bepalend is. In het formele circuit verliezen velen anders een aantal voordelen en uitkeringen, zoals een werkloosheids- of invaliditeitsuitkering, recht op een sociale woning, studiebeurs voor kinderen of een bestaansminimum. Volgens een enquête in Limburg hebben 1/5 van de poetsvrouwen een werkloosheidsuitkering, die ze zouden verliezen indien ze naar het formele circuit zouden overstappen. Daarnaast zou een tewerkstelling in het formele circuit een merkbaar lager inkomen geven dan in het informele circuit, door de sociale zekerheidsbijdragen en de belasting op het inkomen. Voor de werkgever zou de extra kost echter marginaal zijn, doordat men de kost fiscaal kan aftrekken.
- Het aanbod blijft in gebreke door een gebrek aan organisatie en structurering, zoals bijvoorbeeld in de buitenschoolse opvang.
- Een aantal diensten in de kinderopvang en het jeugdwerk kennen een versnipperd aanbod, versnipperde financiering en een gebrek aan overheidsmiddelen, waardoor potentiële groei belemmerd wordt.

5. Waarom voldoet de bestaande situatie niet ?

Na de beschrijving van de toestand is het noodzakelijk om de voorwaarden te bepalen die nodig zijn voor de verdere ontwikkeling van deze diensten. Vooreerst zullen we enkele maatregelen bespreken en onderzoeken waarom deze niet voldoende zijn om het jobcreatiepotentieel te realiseren. In een volgende punt zullen we enkele maatregelen overlopen die genomen kunnen worden, hun aard en de manier van operationalisering.

- Waarom organiseert het aanbod zich niet spontaan ? Voor bestaande diensten wordt de ontwikkeling geremd om reglementaire en budgettaire redenen, of soms ook door de ongekendheid van het aanbod bij de consument. Voor andere diensten zoals de huishoudelijke hulp, zit het aanbod vastgeroest in het informele circuit en wordt er geen voldoende alternatief aanbod ontwikkeld in

het formele circuit. Er is wel een aanbod van huishoudelijke hulp in het formele circuit voor specifieke bevolkingsgroepen, zoals de bejaarden en gezinnen met nood aan hulpverlening (voorbeeld de gezins- en bejaardenhulp en de poetsdienst van de OCMW's). Het ontwikkelen van een ander aanbod in het formele circuit wordt afgeremd door de moeilijkheid te concurreren met de prijs van het informele circuit. Andere nieuwe diensten worden niet voldoende ontwikkeld, omdat ofwel de vraag niet juist ingeschat kan worden, ofwel het aanbod extra financiële hulp vereist.

- PWA : De werkloze die via een PWA diensten levert, blijft het statuut van werkloze behouden. Er zijn bovendien een aantal remmende factoren die de overgang naar een volwaardig statuut in de weg staan. Het maximaal uren dat een werkloze via een PWA mag werken is 45 uur per maand. Hij kan niet meer uren werken, zelfs al krijgt hij meer aanbiedingen, want dan moet hij overstappen naar het informele circuit. Er zou een soepelere overgangsmaatregel moeten worden ingebouwd naar een deeltijdse of voltijdse job. Daarvoor moeten deze tewerkstellingsmaatregelen los gemaakt worden van de werkloosheidsreglementering. Een andere remmende factor voor de realisatie van de PWA's is het statuut waartegen zowel de werkloze als de vakbond gekant zijn. Bovendien wordt het aanbod min of meer verplicht. Als de vraag geen aanbod vindt bij de werklozen die zich vrijwillig aanbieden, dan worden de overige werklozen verplicht die job te aanvaarden, wat zeker de kwaliteit van de geleverde prestaties niet ten goede komt.
- Maatregelen om de huishoudelijke arbeid uit het zwarte circuit te halen : In een KB van 1986 werd beslist om de werkgever grotendeels vrij te stellen van sociale zekerheidsbijdragen voor werknemers die minstens 6 maanden werkloos waren of een bestaansminimum genieten. Bovendien kan hij de loonlast voor een groot deel fiscaal aftrekken. Deze maatregel kende geen succes omwille van volgende redenen :
  - de werknemer is gekend bij de RSZ en de fiscus en wordt bijgevolg belast op zijn inkomen. Hiermee is een werknemer in het zwarte circuit niet gebaat;
  - een formele tewerkstelling brengt heel wat administratieve rompslomp voor de werkgever met zich mee;
  - de werknemer moet meer dan 24 uur per week tewerkgesteld zijn, wat moeilijk haalbaar is, gezien de meeste gezinnen slechts beroep doen op huishoudelijke hulp voor enkele uren per week;
  - de informele (huishoudelijke) arbeid zit diep ingeworteld in onze cultuur.

6. Welke maatregelen moeten worden genomen op nationaal en lokaal vlak om een deel van die vraag te solvabiliseren ?

Verschillende wegen kunnen bewandeld worden om het potentieel aan tewerkstelling wel naar buiten te brengen. We zijn er echter van overtuigd dat geen van

deze maatregelen op zichzelf voldoende zullen zijn en dat een combinatie van deze systemen zal moeten worden aangeboden.

6.1 Nieuwe diensten ontwikkelen

Een eerste beleidspiste is de ontwikkeling van nieuwe diensten. Men behoudt de bestaande produktie en arbeidsverdeling, maar men voegt er een aantal diensten aan toe, die waarschijnlijk door diegenen die nu werkloos zijn, zullen worden geleverd aan de actieven. De actieven winnen hierdoor aan vrije tijd, terwijl zij hun professionele tijd behouden. Hun informele tijd in huishoudelijk werk wordt omgezet in formele tijd, gepresteerd in nieuwe diensten. Zo ontstaat er een verdere monetarisering van de huishoudelijke produktie. De werklozen verliezen hun vrije tijd voor professionele tijd, waarschijnlijk aan een laag loon.

De grootste moeilijkheid in de ontwikkeling van de diensten is de financiering. Het probleem is dat de vraag naar de diensten stijgt en de publieke financiering stagneert of daalt. Hoe kunnen we een gelijke kwaliteit van diensten garanderen aan iedereen en de welvaartsstaat haar rol laten vervullen, terwijl het voor iedereen een fiscaal draagbaar moet blijven?

De nieuwe diensten zullen zich vooral richten tot de laagproduktieve en arbeidsintensieve dienstensector. Een sector die beantwoordt aan een groot deel van de kwalificaties van de werkloze bevolking.

6.2 Bestaande diensten verder ontwikkelen

Naast de nieuwe diensten moet de solvabilisering van de vraag naar de bestaande diensten verder gezet worden. Verschillende bestaande diensten hebben een ontwikkelingspotentieel dat alleen door verdere (overheids-)financiering en promotie kan gerealiseerd worden. Het pleidooi voor diensten in de directe omgeving is dan ook in grote mate een pleidooi voor de collectieve (gesubsidieerde) sectoren, de verdere uitbouw van de 'non-profit'.

6.3 Informele arbeid omvormen tot formele arbeid

Een derde mogelijke maatregel is de vraag naar informele arbeid ontmoedigen en formele arbeid in de plaats stellen. Vooral het informeel circuit in de huishoudelijke hulp moet worden geregulariseerd. Dergelijke formalisering veronderstelt echter ook een strenge controle (op fiscale en sociale fraude).

6.4 Hervreiding van de arbeid

Een vierde optie is de 'groei en verdeling'-strategie, via arbeidsduurvermindering en hervreiding van werk. Daardoor verwerven actieven meer vrije tijd om aan zichzelf diensten te kunnen verstrekken, en de niet-actieven kunnen worden ingeschakeld om de vrijgekomen arbeidsplaatsen op te vullen. Minder niet-actieven

betekent ook minder vervangingsinkomens, zodat de fiscale en para-fiscale druk kan dalen.

Zo zullen verschillende taken die nu door de markt worden verzorgd, weer in de huishoudelijke produktie van het gezin opgenomen kunnen worden, zoals huishoudelijke hulp en kinderopvang. Aan de andere kant staat het potentieel aan arbeidsplaatsen dat deze markt aanbiedt. Bijgevolg moet de keuze tussen nieuwe diensten en nieuwe arbeid versus arbeidsduurvermindering voorzichtig gemaakt worden.

Het Globaal Plan voorziet bedrijfsplannen om de arbeidsherverdeling in ondernemingen te stimuleren. Deze bedrijfsplannen kunnen maatregelen bevatten over herverdeling van arbeid die worden voorgesteld door een KB, maar er is voldoende ruimte voor specifieke maatregelen op het niveau van de onderneming. Bij naleving van bepaalde voorwaarden worden er ook financiële voordelen aan de werkgever verleend. Deze bedrijfsplannen zijn nog maar in bepaalde sectoren op gang gekomen.

Uit een enquête bij Limburgse gezinnen blijkt dat de meest genoemde reden om huishoudelijke hulp gebruik te maken, de beroepsactiviteit van de vrouw is. Als door arbeidsduurvermindering die druk afneemt, zal het aantal gezinnen die beroep doen op huishoudelijke hulp of het aantal uren dat men erop beroep doet, afnemen. Bovendien zijn de meeste ouders niet tevreden over de kinderopvang en zouden ze kiezen er zelf, indien mogelijk, voor te zorgen.

Er zijn verschillende manieren van arbeidsherverdeling mogelijk :

- deeltijds werk promoten (vrijwillig) door een premie te geven; via de bedrijfsplannen wordt er bovendien voor gezorgd dat de tewerkstelling niet mag dalen. (Deeltijds werk bij de mannen promoten biedt nog veel potentieel);
- arbeidsduurvermindering met compenserende aanwerving;
- beperking van overuren;
- recht op loopbaanonderbreking met verplichte vervanging;
- halftijds brugpensioen met compenserende aanwerving;
- ploegenarbeid invoeren met compenserende aanwerving;
- flexibele uurroosters met compenserende aanwerving;
- 4-dagenweek met compenserende aanwerving.

Een belangrijke voorwaarde hierbij is de verplichting aan de werkgever om de vrijgekomen arbeidstijd op te vullen met nieuwe arbeidskrachten.

We zijn er echter van overtuigd dat een combinatie van hogervermelde maatregelen (herverdeling, ontwikkeling van bestaande en nieuwe diensten en omvorming van de informele sector) nodig zal zijn. De vraag naar bepaalde diensten zoals huishoudelijke hulp en kinderopvang zal misschien wel dalen voor bepaalde gezinnen door de herverdeling van de arbeid. Daartegenover staan de verschillende diensten voor de ouders die zullen moeten vervuld worden en de diensten

aan gezinnen die niet aan arbeidsduurvermindering (kunnen) doen en bijgevolg wel diensten nodig hebben, zoals alleenstaanden, zelfstandigen en vrije beroepen.

7. Mogelijke maatregelen om deze ontwikkelingen te financieren

De grootste moeilijkheid in de ontwikkeling van de diensten is de financiering. Publieke stimulansen zijn in veel gevallen nochtans essentieel. Hoe kunnen we een gelijke kwaliteit van diensten garanderen aan iedereen en de welvaartsstaat haar rol laten vervullen, terwijl het voor iedereen fiscaal draagbaar moet blijven? Een aantal oplossingen die naar voor worden geschoven, hebben het nadeel dat zij ofwel meer belastingen impliceren, ofwel budgettair neutraal blijven, zodat zij geen bijkomende oplossing bieden voor het probleem van de overheidsfinanciën. Voor een aantal andere oplossingen bestaat het risico dat de financieringsproblemen zich op termijn gaan stellen (bijvoorbeeld verlaagde RSZ stelt een probleem als al deze betrokkenen later hun sociale zekerheidsrechten gaan opeisen). Bovendien moet bij het gunnen van fiscale aftrekmogelijkheden een pervers regressief herverdelend effect vermeden worden, want te vaak genieten enkel de hoge inkomens daarvan. Deze verlaging van de fiscale en para-fiscale druk mag bovendien de betaalbaarheid van de openbare sector en bijgevolg toekomstige sociale zekerheid niet in het gedrang brengen. Telkens moeten nieuwe bestedingen van overheidsmiddelen (naar activiteiten en doelgroep) afgewogen worden met andere prioritaire bestedingen.

Volgende maatregelen kunnen worden genomen om de ontwikkeling van de sector te stimuleren.

7.1 Plaatselijke Werkgelegenheidsagentschappen (PWA)

De nieuwe regeling voor de PWA's zorgt ervoor dat in elke gemeente een PWA opgericht wordt. Daar moeten alle in aanmerking komende langdurig werklozen zich verplicht inschrijven. Zo komt men aan een arbeidspotentieel van 147 000 personen die maximaal 45 uren per maand mogen werken. De PWA's zorgen voor de coördinatie van vraag en aanbod. De vraag betreft werkzaamheden die men in het reguliere arbeidscircuit niet terugvindt. In de praktijk gaat het vooral om huishoudelijke arbeid. De vraag wordt gestimuleerd door lage lonen en fiscale voordelen aan te bieden, terwijl het aanbod verplicht wordt (eerst worden de werkaanbiedingen aan de vrijwilligers aangeboden, indien er een tekort is, wordt men verplicht een bepaald werk aan te nemen). Dit verplichte karakter komt niet ten goede aan het imago van de PWA's en biedt ook geen zekerheid van de kwaliteit van het werk. Daarnaast heeft de werkloze geen voldoende waardig statuut voor deze arbeid en geen zekerheid. Daarnaast bestaat het gevaar dat andere tewerkstellingsprogramma's met betere voorwaarden voor de werklozen (zoals b.v. de gesubsidieerde contractuelen) weggeconcentreerd zullen worden.

Met moet hier bijgevolg niet alleen de vraag stimuleren door een laag loon en fiscale voordelen te voorzien, maar ook het aanbod moet worden aangemoedigd. Dat kan men slechts door een volwaardig statuut aan te bieden of door een vol-doende loonniveau te voorzien. Nu krijgt de werkloze slechts 150 BEF/uur (belastbaar) van de 200 tot 300 frank door de werkgever betaald. Het verschil gaat, na aftrek van administratiekosten voor de uitbetalingsinstelling, voor 80% naar de Rijksdienst en voor 20% naar de PWA voor administratiekosten en om plaatselijke werkgelegenheidsinitiatieven te financieren. Dit verschil zou kleiner moeten gemaakt worden. Er zou bovendien een mogelijkheid moeten geboden worden om over te stappen naar een echte job. Dat kan worden vergemakkelijkt als er buiten de PWA's nog organisaties bestaan die hetzelfde aanbod leveren, waar men zich kan naar wenden.

7.2 Inkomsten heroriënteren : dienstencheques

Een maatschappelijk debat komt effectief op gang rond de dienstencheque. De dienstencheques bepalen de bestemming van de inkomsten op voorhand. Men kan de dienstencheque vrijwillig voorzien, zoals de PWA-cheque. Men koopt het aantal cheques dat men nodig heeft in een PWA. Op die manier wordt men niet verplicht zijn inkomsten aan één bepaalde dienst uit te geven. Hier gaat het veel-er om een administratief hulpmiddel.

Als men echter overgaat tot het verplicht maken van de dienstencheque, door bijvoorbeeld een deel van het loon in dienstencheques uit te betalen of loonsverhoging op die manier door te voeren, dan wordt een deel van het inkomen op voorhand toegewezen, waardoor men de vraag kan solvabiliseren. Er moet dan wel een oplossing worden gevonden voor de verdeling van dienstencheques bij zelfstandigen en de vrije beroepen en bij de trekkers van vervangingsinkomens en lage inkomens.

De invoering van dit systeem van de dienstencheque zou een bron van arbeidsplaatscreatie vormen en een over het geheel genomen positief effect op de openbare financiën realiseren. In een recente studie van het Federaal Planbureau (Saintrain M. en Streel C., 1994) wordt het werkgelegenheidseffect van de invoering van de dienstencheque echter aan een aantal voorwaarden verbonden. Zo wordt onder andere het belang van een strikte definiëring van de diensten in de directe omgeving, die met de dienstencheque zouden kunnen worden verkregen, benadrukt.

Een ander probleem is de betaalbaarheid van dit systeem. Niet alleen is er een aanzienlijke fiscale steun, maar in het model uitgewerkt door de werkgroep van de dienstencheque wordt een deel van de kost ook teruggewonnen door een daling van de werkloosheidsuitkeringen. We merken echter dat een groot deel van de jobcreatie niet uit het werklozencircuit komt (slechts 1/5 van de vrouwen die werken als huishoudelijke hulp heeft een werkloosheidsuitkering) waardoor deze recuperatie van de kosten weer in vraag gesteld kan worden. Ook via de

verschillende simulaties van de studie van het Federaal Planbureau wordt het effect op de openbare financiën van de invoering van de dienstcheque steeds als negatief bevonden.

Zelfs met een neutraal-effect op het begrotingssaldo van de overheid, worden de overheidsmiddelen in een andere richting aangewend dan oorspronkelijk bedoeld, en rijst de vraag welke bestedingen hier worden getroffen. Belangrijk is dan ook de vraag of de overheidsmiddelen in deze richting prioritair moeten worden aangewend. In wezen komt de dienstcheque neer op een herallocatie van consumptie (privé en publiek) en zullen de werkgelegenheidseffecten ook veel lager zijn dan doorgaans wordt beweerd. Essentieel is ook de vraag of het zinvol is om een economie te heroriënteren (zeker met expliciete of impliciete subsidie) naar lager produktieve activiteiten. De grootste verdienste van de dienstcheque-logica is het benadrukken van de noodzaak arbeid te presteren om welvaart te creëren.

Een nadere analyse van de rol van de dienstcheque als administratief of (fiscaal) controle-instrument is hier aangewezen. Bijvoorbeeld dient nagegaan of de administratieve organisatie van deze nieuwe arbeidsvorm nog eens bemoeilijkt moet worden door een chequesysteem met ook een eigen administratie en bijgevolg eigen administratiekosten.

7.3 Belastingdruk verlagen om de informele arbeid te ontmoedigen

De informele arbeid kan ontmoedigd worden door de fiscale en para-fiscale druk te doen afnemen. Een voorwaarde om de informele arbeid te regulariseren, is dat er een voldoende aanbod gecreëerd wordt, betaalbaar voor de vraag. Omdat het hier vooral om laagproductieve activiteiten gaat, zou men moeten evolueren tot meer progressieve fiscale en para-fiscale bijdragen. Dit maakt de jobs toch nog betaalbaar en biedt tevens een fatsoenlijk inkomen aan de werknemers. Op termijn moet de overheid zich echter de vraag stellen of zij de belastingen en de sociale bijdragen van deze groepen kan missen.

Bij het gunnen van fiscale aftrekmogelijkheden moet een pervers regressief herverdelend effect vermeden worden, want te vaak genieten enkel de hoge inkomens daarvan. Deze verlaging van de fiscale en para-fiscale druk mag bovendien de betaalbaarheid van de openbare sector en de toekomstige sociale zekerheid niet in het gedrang brengen. Telkens moeten nieuwe bestedingen van overheids gelden (naar activiteit en doelgroep) afgewogen worden met andere prioritaire bestedingen. In dit kader blijft de discussie over de betaalbaarheid van de werkloosheidsvergoeding actueel. Deze werkloosheidsuitkering wordt bedreigd door het afvloeien van werkloosheidsgelden om verschillende tewerkstellingsmaatregelen te financieren.

7.4 Privé ondernemingen en initiatieven stimuleren en subsidiëren

In de nieuwe diensten in de directe omgeving zullen zich private ondernemingen installeren. Mogelijks zullen zij ook direct of indirect overheidsstimuli ontvangen. Het probleem hier is de vraag of winstgevendheid voor deze diensten aanwezig is. Staat winstbelang niet haaks op de idee van deze te subsidiëren diensten? Door winst als doel te aanzien worden de kosten ofwel in de prijs voor de consument verwerkt - wat hier niet mogelijk is omdat een lage prijs vereist is - ofwel worden de kosten afgewend naar de werknemer, wat weer het probleem van onvoldoende loonniveau met zich meebrengt. Ofwel moet de overheid ervoor opdraaien, wat het risico oplevert dat niet de doelgroepen worden bereikt, maar bepaalde commerciële initiatieven. Een gepaste concurrentie tussen private, sociale en publieke initiatieven kan hier verkeerd gebruik vermijden.

8. Besluit

Er bestaan een aantal nieuwe behoeften in de sector van de dienstverlening in de directe omgeving die nog niet worden vervuld, en waarin een potentieel aan tewerkstelling zit. De hindernissen voor de ontwikkeling moeten worden verwijderd door het verder ontwikkelen van de bestaande sectoren en het aanpassen van bepaalde maatregelen. De verschillende mogelijkheden in de aanbodstructuur moeten worden uitgebreid, in lijn met een traditioneel gediversifieerd aanbod. Het aanbod moet allereerst bestaan uit de bestaande voorzieningen in het formele circuit, zoals de diensten van de OCMW's, en het reguliere private aanbod. Daarnaast is er het aanbod van de PWA's en de andere werkgelegenheidsmaatregelen die een voorloper zijn in de jobcreatie in de directe omgeving. Hierbij dient men op te merken dat de goede uitgangspunten van de PWA's, zoals de betaalbaarheid van de diensten, de structurering van het aanbod en het beantwoorden aan de reële behoeften, verder moeten worden ontwikkeld. Tenslotte moet het aanbod aangevuld worden met nieuwe commerciële diensten. De uitbouw van dit aanbod moet gebeuren zonder één van hen de exclusiviteit te geven. Op die manier zal er een complementariteit ontstaan, waardoor de vraag een gepast aanbod kan vinden.

Deze ontwikkelingen gaan gepaard met een aantal maatregelen die ingrijpen op de vraag: via informatie en marketing kunnen nieuwe diensten gestimuleerd worden, bestaande diensten moet men blijven financieren en informele huishoudelijke arbeid kan men formaliseren door de belastingdruk te verminderen. Toch illustreert dit ook een zwakte in de vraag: gebrek aan overheidssubsidieëring en een beleid van arbeidsduurvermindering kunnen de vraag naar deze diensten afremmen.

Globaal kan de ontwikkeling van de diensten in de directe omgeving bijdragen tot de oplossing van de tewerkstellingsproblematiek.

Bibliografie

- Administratie voor Gezin en Maatschappelijk Welzijn, *Jaarverslag* 1991.
- BAUWENS C., *De bejaardentehuizen in België*, Generale Bank, Brussel 1991.
- Bejaardenzorg : Wetgeving en praktijk*, Kluwer, Zaventem.
- BOLLEN L., Vorming werkende en werkloze jongeren, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem maart 1994.
- BRUGGEMAN W., De reguliere politie en de privé-beveiligingsmaatschappijen, in *Security jaarboek* 1992, Zaventem 1992, p. 23-25.
- BUYSSSE B., *Enquête inzake het gebruik van kinderopvang voor kinderen jonger dan 3 jaar*, Kind en Gezin, Brussel najaar 1993.
- CAP J., *De fast food groeit ... met TGV snelheid*, Distributie Vandaag, juni-juli 1991, p. 63-66.
- CLAESSENS L., Het landelijk jeugdwerk, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem juli 1992.
- De foodbox, Hagelandse technologie*, Ondernemers, juni 1993, p. 95-97.
- DE KNOP M., Binnenlandse Zaken : het departement van de veiligheid, in *Security jaarboek* 1992, Zaventem 1992, p. 17-18.
- DEPIÈREUX M., *Uitsplitsing van de verkoop per distributievorm* (1992), Distributie Vandaag, april 1994, p. 36-37.
- DE PRINS P., HEDEBOUW G., HENDERICKX E., LANOYE H., VAN DE VOORDE C., Het personeel in de bejaardensector : morfologie, loonsituatie en loonevolutie, in *Ouderen en Solidariteit. Vlaams Welzijnscongres* 1993, Zaventem 1993.

- DIERCKX H., Dagopvang in de gezondheids- en welzijnsector. Een globaal concept met specificaties naar (ex-)psychiatrische patiënten, *Acta Hospitalia*, 1993, nr. 3, p. 33-46.
- DOOGHE G., Vergrijzing van de bevolking, situatie en vooruitzichten, in *Bejaardenzorg, Wetgeving en Praktijk*, Zaventem 29 september 1993, p. 31-65.
- DOOGHE G., VANDEN BOER L. en VANDERLEYDEN L., De rusthuizen in Vlaanderen, *CBGS-monografie 1990/1*, Brussel 1990.
- European Commission Network on Childcare, *Employment, Equality and caring for children. Annual Rapport*, Brussel 1992
- Europese Commissie, *Jobcreation in sheltered services by a reduction in wagecosts*, Social Papers, May 1993.
- GHISLAIN D., Jeugdverblijfcentra in Vlaanderen, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem mei 1993.
- HEBBERECHT P., HOFMAN H., *Buurt en criminaliteit*, Brugge 1992.
- HEDEBOUW G., PACOLET J., SPINNEWYN H. en WINTERS S., *De thuiszorg in Vlaanderen*, HIVA, Leuven 1990.
- HOLDERBEKE F. en VAN DER HALLEN P., Afstemming van loonarbeid, huishoudelijke arbeid en vrije tijd : scènes uit een vermoeiend huwelijksleven/'partnership' in *De Gids op maatschappelijk gebied*, Brussel november 1993.
- HOLDERBEKE F., *Scenario's van arbeidsherverdeling*, HIVA, Leuven 1993.
- HOOGHE L., *De wijzigende consument en nieuwe winkeltypen : in-home shopping*, Leuven 1992.
- KINDT S., Jeugdhuisen en jongerencentra : drie decennia ontwikkeling en overheidsbeleid, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem mei 1993.
- LANOYE H., *Een impulsplan voor de bejaardenvoorzieningen in het Hageland*, HIVA, Leuven 1993.
- LISO, GOM-Limburg, *Onderzoek kinderopvang in Limburg*, Hasselt 1991.
- MAES V. en VAN MEENSEL R., *Al dat regelen, daar word ik zo moe van. Onderzoek naar de determinanten van kinderopvang*, HIVA, Leuven 1994.
- MARTENS L., Jeugdwelzijnswerk met maatschappelijk achtergestelde groepen : een jonge sector met aloude knelpunten, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem mei 1993.

- MERCKEN R., Jeugdatelierwerk in Vlaanderen, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem maart 1994.
- MEULDERS S., *Een sector in expansie ... De verkoop op afstand*, Distributie Vandaag, oktober 1991, p. 33-42.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *Vlaamse Regionale Indicatoren*, Brussel, september 1993.
- MINISTERIE VAN TEWERKSTELLING EN ARBEID, *Overheidsinterventies op een arbeidsmarkt in beweging*, Brussel, maart 1993.
- MINISTERIE VAN TEWERKSTELLING EN ARBEID, *Instellingen. Procedures en werkgelegenheidsmaatregelen : Basisinformatie*, Brussel november 1992.
- MINSIER A., De bewakingssector in België, in *Security jaarboek 1992*, Zaventem 1992, p. 43-45.
- NICAISE I. en DE VOS K., *Evaluation ex-ante des mesures Belges d'aide à l'embauche co-financées par le Fonds Social Européen*, HIVA, Leuven 1993.
- NJTKAMP P., PACOLET J., SPINNEWYN H., VOLLERING A., WILDEROM C. en WINTERS S., *Les services d'aide aux personnes âgées en Europe. Une étude comparative entre les différents pays de la CEE*, HIVA, Leuven 1991.
- NJTKAMP P., PACOLET J., SPINNEWYN H., VOLLERING A., WILDEROM C. en WINTERS S., *Compte rendu d'un séminaire sur Les Divertés Nationales et les Tendances Européennes en matière de service d'aide aux personnes âgées*, HIVA, Leuven 1991.
- OECD, *New home shopping technologies*, Parijs 1992.
- PACOLET J., LANOYE H., VAN DENDER K. en SPINNEWYN H., *De financiering van de bejaardenzorg : nood aan een aflankelijkheidsverzekering ?*, HIVA, Leuven 1994.
- PACOLET J., VERSIECK K., BOUTEN R., *Protection sociale des personnes âgées dépendantes*, HIVA, Leuven 1994.
- PYL G., De gemeentepolitie en de privé-bewakingsmaatschappijen en veiligheidsdiensten, in *Security jaarboek 1992*, Zaventem 1992, p. 29-31.
- REDIG G., Gemeentelijke jeugddiensten, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem maart 1993.
- REDIG G., Jeugdwerk : het machtig reservoir. Een inleiding over het fenomeen jeugdwerk in een Vlaamse context, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem december 1993.

- ROSSEEL P., Preventie van criminaliteit in België, in *Security jaarboek* 1992, Zaventem 192, p. 19-22.
- SAINTRAIN M. en STREEL C., *Le chèque-service obligatoire. Analyse macro-économique d'une politique de réorientation, volontariste et subventionnée, de la consommation des ménages en faveur des services de proximité.* Planning Paper 72, Federaal Planbureau, Brussel 1994.
- SERRIEN L. en TIGELOVEND L., De jongerenadviescentra, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem mei 1993.
- SUYKENS M. en VAN GILS J., Van een subsidiëring van lokaal jeugdwerk naar een betoelaging van een lokaal jeugdwerkbeleid, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem mei 1993.
- TEGENBOS G., Eén Vlamming op drie zonder job, in *De Standaard*, 25 augustus 1994.
- VANDEN BOER L., Ouderen Straks. Scenario's in het zorgaanbod voor ouderen, *CBGS-monografie* 1992/1, 1992.
- VANDEN BOER L., Het zorgaanbod van ouderen in kaart gebracht, in *Ouderen en Solidariteit*. Vlaams Welzijnscongres 1993, Zaventem 1993.
- VANDEN BOER L., Dagverzorgingscentra voor ouderen anno 1992: een (nieuwe) schakel in het zorgnetwerk?, *OCMW visies*, 1994, nr. 1, p. 3-12.
- VAN GAENS J., Regionaal Jeugdwerk, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem mei 1993.
- VAN GILS J., Het speelpleinwerk in Vlaanderen, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem mei 1993.
- VAN GILS J., Jeugdwerk in Vlaanderen, in *De Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, Zaventem maart 1993.
- VAN HAEGENDOREN M. en VERREYDT G., *Informele economie in het dagelijkse leven van vrouwen*, OSW nr. 1993/8 Diepenbeek.
- VAN STEENBERGE J., *Onze Sociale Zekerheid*, Antwerpen 1989.
- VERHAMME L., Het tweede vlaams welzijnscongres, *Tijdschrift voor Welzijnswerk*, 1994, nr. 173, p. 19-24.

Rapporten opgesteld binnen het project

- CALLEBERT L. en PACOLET J., *De ontwikkeling van de dienstverlening in de directe omgeving in Vlaanderen*, HIVA, Leuven 1995.
- DELCOMMINETTE P. en DEFURNY J., *Le développement des services de proximité en Belgique*, Université de Liège, 1994.
- LEBRUN J.F. en DE SELYS L., *De dienstencheque, een instrument voor de ontwikkeling van de dienstverlening in de directe omgeving*, KBS, 1994.
- RAYSSAC G.-L., *Le développement des services de proximité en Europe. Synthèse des rapport intermédiaires*, Groupe Ten, Parijs 1994.
- RAYSSAC G.-L., *Le développement des services de proximité en Europe. Résumé des travaux du réseau d'experts*, Groupe Ten, Parijs 1994.

